

LIETUVOS
EKONOMIKOS
TYRIMAS

2005/2006 (2)

A SURVEY OF THE
LITHUANIAN
ECONOMY

2005/2006 (2)

Parengė/Prepared by:

Monika Kačinskienė

Išversta/Translated by:

Asta Tobulevičienė

Monika Kačinskienė

Projektą finansuoja/Funded by:

„Ergo Lietuva gyvybės draudimas“

„Kappa Packaging Baltic“

„VST“

„PZU Lietuva“

Lietuvos laisvosios rinkos institutas
Lithuanian Free Market Institute

TURINYS

ĮŽANGA	6
1 skyrius. MAKROEKONOMIKA.....	8
1.1. Spartus ekonomikos augimas vis dar palankus būtinoms reformoms	8
1.1.1. Pasaulio ekonomikos augimas.....	11
1.1.2. Šešėlinė ekonomika.....	13
1.2. Importas ir eksportas	15
1.3. Vartotojų ir gamintojų kainos auga sparčiau	17
1.4. Emigracija toliau mažina nedarbo rodiklius.....	21
1.5. Mokesčių srityje laukiama konkrečių konkurencingumą skatinančių žingsnių	25
2 skyrius. NAMŲ ŪKIAI.....	29
2.1. Namų ūkių finansinė padėtis gerėja	29
2.2. Rinkos dalyviai tikisi spartaus darbo užmokesčio augimo	31
2.3. Namų ūkis šiemet turėtų ir drąsiau investuoti, ir taupyti	32
3 skyrius. ĮMONIŲ FINANSAI IR INVESTICIJOS	35
3.1. Įmonių finansiniai rodikliai stabilūs ir po truputį gerėja.....	35
3.2. Investicijoms skiriama pelno dalis mažėja	35
4 skyrius. PINIGAI.....	37
4.1. Skolinimosi kaina didės, skolinimasis ir toliau auga.....	37
4.2. Taupymas auga lėtai	38
ĮŠVADOS	39
TYRIMO EKSPERTAI.....	87

CONTENTS

INTRODUCTION.....	43
Part 1. MACROECONOMICS	45
1.1. A rapid economic growth is still favourable to badly needed reforms	45
1.1.1. The world economic growth.....	48
1.1.2. The shadow economy.....	51
1.2. Imports and Exports	53
1.3. Prices are rising at a higher rate	56
1.4. Emigration continues to drive down unemployment	60
1.5. The tax burden is controversial	65
Chapter 2. HOUSEHOLDS.....	69
2.1. The financial situation of households is improving	69
2.2. Earnings are expected to grow rapidly	71
2.3. Households are expected to boost both investments and savings this year	73
Chapter 3. CORPORATE FINANCES AND INVESTMENTS	76
3.1. Financial corporate indicators are stable and are slowly improving.....	76
3.2. The share of reinvested profits has decreased in 2005, but will grow in 2006	77
Chapter 4. MONEY.....	79
4.1. Interest on loans has stabilised and borrowing continues to grow	79
4.2. Saving is growing faster	80
CONCLUSIONS.....	81
SURVEY PARTICIPANTS.....	87

IŽANGA

Lietuvos laisvosios rinkos institutas (LLRI) pristato septynioliktąjį Lietuvos ekonomikos tyrimą, kuriame pateikiami rinkos dalyvių 2005 m. Lietuvos ekonomikos vertinimai bei patikslintos prognozės 2006-iesiems. Šis tyrimas buvo atliktas 2006 m. sausio-vasario mėnesiais.

LLRI tyrimas buvo pradėtas 1997 m. Jis remiasi rinkos dalyvių sutarimo paradigma, grindžiama racionalių lūkesčių teorija.¹ Ši teorija teigia, kad ekonominis kintamasis gali būti siejamas su pastebimais procesais, o rinkos dalyviai formuoja savo vertinimus ir prognozes, susijusias su šiais procesais, panaudodami visą jiems prieinamą informaciją. Vertinimai ir prognozės yra tuo patikimesni, kuo daugiau informacijos turi rinkos dalyviai. Tikėtina, kad daugiausia informacijos apie ekonomikos procesus turi asmenys, nuolat naudojantys ją savo tiesioginėje veikloje, o jų veiklos sėkmė atspindi informacijos apdorojimo gebėjimus.

Praeitais metais buvo atlikta apklausos rezultatų suderinamumo analizė, kuomet naudojant *Kendalo Konkordacijos koeficientą* W buvo siekiama sužinoti ekspertinių atsakymų suderinamumą.² Buvo analizuojami visų iki šiol atliktų tyrimo rezultatai, ir analizė parodė, kad apklausos rezultatų suderinamumas skirtinguose tyrimuose svyravo nuo 88 proc. iki net 96 proc. Nei vienu atveju *koeficientas* W nebuvo mažesnis nei 0,8, o tai yra itin aukštas suderinamumo rodiklis, parodantis, jog ekspertų vertinimai ir prognozės apie ekonominius rodiklius yra labai panašūs. Tokių koeficientų panašumą galima interpretuoti įvairiai: ekspertai gali būti iš anksto susitarę ir pateikia panašias prognozes (ką reiktų atmesti šiame tyrime, kadangi ekspertai yra visai nesusiję, yra apklausiami atskirai, ir neturi susitarimo galimybių). Kita vertus, ekspertai gali naudotis panašiais informacijos šaltiniais. Dar kita versija, kuria yra grindžiama šio tyrimo metodologija, yra tai, kad net jei rinkos dalyviai ir naudoja vienodus šaltinius, jie bet koku atveju puikiai išmano Lietuvos

ekonominę situaciją ir sugeba vertinti padėti 85 proc. tikslumu lyginant su vidutine nuomone.

Pagrindinis LLRI tyrimo tikslas – pateikti Lietuvos ekonomikos rodiklių vertinimus ir prognozes, paremtas rinkos dalyvių nuomone, apžvelgti veiksnius, galėjusius turėti įtakos respondentų vertinimams ir lūkesčiams. Šiuo tyrimu taip pat siekiama palyginti rinkos dalyvių vertinimus su oficialių institucijų ir kitų šaltinių duomenimis, pateikti ryškesnį skirtumų interpretacijas.

LLRI tyrimas yra grindžiamas kitokia metodologija nei oficiali statistika, tad juo siekiama pateikti alternatyvius ekonomikos rodiklių vertinimus ir prognozes. LLRI tyrimas skiriasi nuo oficialios statistikos trimis esminiais aspektais. Pirma, LLRI tyrimo metu pagrindinius apibendrinimus daro patys rinkos dalyviai, tuo tarpu Lietuvos Statistikos departamentas (SD) iš verslo aplinkos renka unikalią, neapibendrintą informaciją, kurią vėliau apibendrina statistiniais metodais. Antra, LLRI tyrimas remiasi geranorišku rinkos dalyvių dalyvavimu vertinant rinkos procesus, o SD gauna iš įmonių privalomas detalias ataskaitas (namų ūkiai gali atsisakyti dalyvauti tyrime). Trečia, LLRI tyrimo metu nagrinėjami laisvai pasirinkti rodikliai, o jų apibrėžimus lemia jų nauda planuojant ekonominę veiklą. SD tiria privalomą rodiklių sąrašą pagal suderintą metodiką. Be to, LLRI parenka įvairiapusišką informaciją ir operatyviai pateikia tyrimo rezultatus. Šios prielaidos leidžia tikėtis, kad LLRI tyrimas turi praktinę vertę rinkos dalyviams.

Rinkos dalyvių prognozės pateikiamos 4 skyriuose. Pirmasis skyrius nagrinėja bendrojo vidaus produkto (BVP) augimą, šešėlinės ekonomikos dalį BVP, importo ir eksporto augimą, vartojimo ir gamintojų kainų pokyčius, nedarbo lygį, ir mokesčių naštos dydį nuo BVP. Antrajame skyriuje aptariami namų ūkių rodikliai: darbo užmokestis, namų ūkių pajamos bei

¹ Vienas žinomiausių ekspertų sutarimo paradigma grindžiamų tyrimų yra nuo 1946 m. JAV atliekamas "Livingston" tyrimas. Jo rezultatai reguliariai skelbiami Filadelfijos Federalinio Rezervo banko interneto puslapyje <http://www.phil.frb.org>.

² Analizė buvo atliekama kaip dalis ekonometrikos studentų Jurgitos Umbraziūnaitės ir Rimanto Andriukaičio bakalaurinio darbo.

investicijoms ir santaupoms skiriamos pajamų dalys. Trečiasis skyrius yra skirtas įmonių rodikliams: įmonių pelningumui, nuosavo kapitalo gražai ir investicijoms, mokslui ir inovacijoms skiriamai išlaidų daliai. Ketvirtame skyriuje pristatome skolinimosi iki ir virš 1 metų litais kainą bei aptariame ne bankų paskolų rinkos dalies plėtrą. Kiekvieno skyriaus pabaigoje lentelėje pateikiami apibendrinti tyrimo rezultatai.

Šioje apklausoje dalyvavo 51 ekspertas. Respondentų atranka nėra reprezentacinė: tyrimo dalyviai neskirstomi pagal jų atstovaujamas veiklos rūšis, įmones ar regionus – dalyvauti apklausoje kviečiami sėkmingai dirbančių įmonių darbuotojai. Respondentai prašomi nurodyti ne atstovaujamos įmonės ar šakos rodiklius, bet bendras šalies realijas atitinkančias reikšmes, remdamiesi visa jiems prieinama informacija. Reikia paminėti, kad apklausos respondentų prašome nurodyti tik tų rodiklių vertinimus ir prognozes, kuriuos, jų nuomone, jie gali įvertinti. Dauguma šios apklausos respondentų dalyvavo LLRI tyrime ir anksčiau. Apklausos dalyvių sąrašas pateikiamas knygos pabaigoje.

Apibendrintos LLRI tyrimo dalyvių prognozės yra lyginamos su oficialių Lietuvos ir tarptautinių institucijų, taip pat privačių finansų įstaigų prognozėmis. Lyginant rodiklius atsižvelgiama į apibrėžimų skirtumus. Reikia atkreipti dėmesį, kad kai kurie iš LLRI tyrimo rodiklių – šešėlinė ekonomika, namų ūkių investicijos, įmonių investuojamo pelno dalis, įmonių išlaidų dalis mokslui ir inovacijoms ir ne bankų paskolų rinkos dalis – nėra nagrinėjami arba yra nereguliariai tiriama oficialių institucijų. Be to, oficialios institucijos nepateikia daugelio rodiklių prognozių. Tad LLRI tyrimo rezultatai yra šia prasme unikalūs.

Kaip ir anksčiau, ekspertų vertinimai ir prognozės lyginami ne tik su kitais šaltiniais, bet ir su jų anksčiau pateiktomis prognozėmis. Studijoje taip pat nagrinėjamos rinkos dalyvių vertinimų ir prognozių tendencijos remiantis ankstesnių, jau šešiolikos, apklausų rezultatais.

LLRI dėkoja tyrimo dalyviams ir rėmėjams, taip pat visiems, suteikusiems pastabų ir pasiūlymų.

1 skyrius. MAKROEKONOMIKA

1.1. Spartus ekonomikos augimas vis dar palankus būtinoms reformoms

2006 m. sausio ir vasario mėnesiais Lietuvos laisvosios rinkos instituto (LLRI) atlikto tyrimo duomenimis, rinkos dalyvių vertinimai ir šalies ekonomikos plėtros lūkesčiai yra optimistiniai. Lietuvos ūkio augimas 2005–2006 m. yra stabilus ir spartesnis, nei tikėtasi. **Rinkos dalyvių nuomonė nuo praeito tyrimo pakito labai nedaug – jie mano, kad 2005 m. Lietuvos bendrasis vidaus produktas (BVP) išaugo 6,5 proc., palyginti su 6,8 proc. 2004-aisiais. Prieš pusę metų buvo tikimasi 6,3 proc. augimo.**

LLRI tyrime bendrasis vidaus produktas yra suprantamas kaip šalies viduje per tam tikrą laikotarpį galutiniam vartojimui pagamintų prekių ir paslaugų verčių suma, įskaitant ir šešėlinėje rinkoje sukurtą vertę.

Tyrimo duomenys rodo, kad ekonomikos augimą ir toliau veikia vartojimas ir vidaus rinkos plėtra, taip pat spartus eksporto augimas. Rinkos dalyviai palankiai vertina importo ir eksporto augimą 2005 metais ir šiais metais tikisi dar spartesnės tarptautinės prekybos raidos. Be to, ekonomikos augimas jau turi būti juntamas ir gyventojų: dėl besitęsiančios ūkio plėtros ir jos bei emigracijos įtakos nedarbo mažėjimui (žr. 1.4 skirsnį) pastaruoju metu sparčiai auga darbo užmokestis ir namų ūkio pajamos (žr. 2.1 ir 2.2 skirsnius).

Teigiamus lūkesčius skatina ir gana sėkmingi pirmieji dveji narystės Europos Sąjungoje (ES) metai ir viltys, kad euro įvedimas dar labiau paskatins ekonomikos augimą. Narystės ES poveikis jaučiamas gana stipriai, ypač įvertinus teigiamus darbo pasidalijimo, išaugusios specializacijos ir užsienio prekybos pokyčius.

Kita vertus, neretai pabrėžiamą ES struktūrinių fondų poveikį ekonomikos augimui rinkos dalyviai vertina

skeptiškai: net ir įvertinę teigiamą šių fondų įtaką ekonomikai, jie mano, kad tai gali turėti ir ryškių neigiamų pasekmių, ypač dėl konkurencijos iškraipymų. Rinkos dalyviai beveik vienbalsiai teigia, kad struktūriniai fondai iškraipo konkurencinę aplinką, net trečdalis iš jų mano, kad neigiamas poveikis bus itin ryškus³. Norint, kad išteklių būtų veiksmingai naudojami, o ekonomika būtų gyvybinga net ir tada, kai tokių laikinų paskatų kaip struktūriniai fondai nebeliks, reikia griežtinti išdo politiką, siekti toliau liberalizuoti rinką, nepasiduoti pagundai ekonomiką skatinti didinant valdžios išlaidas.

Jau tradiciškai tyrime kartojama, kad sparčiai augančią ekonomiką stabdo itin „išsisenėjęs“ reformų strateginėse srityse nebuvimas, nors šiandieninė ekonomikos situacija tokioms reformoms yra itin palanki, o jų nevykdymas gali tapti ekonomikos sąstingio netolimoje ateityje priežastimi. Reformų trūkumą ir būtinybę taip pat atspindi mažos užsienio investicijos. Be to, BVP augimo rodikliams įtaką daro gyventojų emigracija ir ypač augantis kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas. Ekonomiką kuria žmonės, todėl masinis jų išvykimas gana greitai pradeda veikti ekonominius rodiklius.

Išankstiniais Lietuvos statistikos departamento (SD) skaičiavimais, 2005 m. šalies BVP išaugo 7,5 proc.⁴. Išaugusios gyventojų pajamos ir vis dar augantis skolinimasis lėmė, kad pridėtinė vertė sparčiau augo su vartojimu susijusiose veiklos srityse: daugiau nei bendrasis šalies ūkio augimas pridėtinė vertė didėjo transporto, sandėliavimo, ryšių, statybos, prekybos, apdirbamosios gamybos, viešbučių ir restoranų veiklos sektoriuose. Šių veiklos sektorių sukurta bendra pridėtinė vertė 2005 m. augo 9,7 procento, palyginti su 3,8 proc. kituose veiklos sektoriuose⁵.

Svarbu įvertinti ir naftos kainų šuolio įtaką ekonomikos augimui. Neigiamą įtaką iš dalies atsvėrė di-

³ Beveik du trečdaliai (62 proc.) mano, kad struktūriniai fondai šiek tiek iškraipo konkurenciją, tik 8 proc. mano, kad struktūriniai fondai jos neiškraipo.

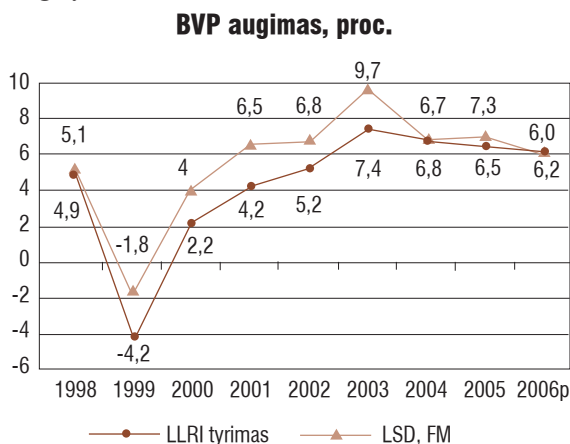
⁴ Statistikos departamentas, 2006-03-01.

⁵ Statistikos departamentas. – www.std.lt.

dėjanti vidaus paklausa ir augantis eksportas. Tačiau padidėjusios naftos produktų kainos ir naftos perdirbėjų sugebėjimas pasinaudoti situacija iš dalies veikė ekonomikos plėtrą dėl reikšmingo „Mažeikių naftos“ indėlio į Lietuvos BVP⁶.

1.1 grafikas

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, Lietuvos finansų ministerija, Lietuvos laisvosios rinkos institutas.

Ilgalaikę Lietuvos ūkio plėtrą ir rinkos dalyvių lūkesčius ilgai teigiamai veikė tęsiamas privatizavimas ir demonopolizavimas. Vis dėlto privatizavimas lėtėja: mažėja stambių privatizavimo sandorių, todėl, pavyzdžiui, pernai privatizavimo fondo pajamos, gautos pardavus turtą, sumažėjo ketvirtadaliu, palyginti su 2004 m.

Valstybės turto fondas (VTF) pranešė, kad 2005 metais Lietuvoje buvo privatizuota turto už 314,73 mln. litų: iš viso sudaryti 536 privatizavimo sandoriai, iš jų – už 137,29 mln. litų parduoti 206 valstybei nuosavybės teise priklausantys turto objektai, o savivaldybėms nuosavybės teise priklausančio turto parduota už 177,44 mln. litų. 2005 m. buvo privatizuota draudimo bendrovė „Lietuvos eksporto ir importo draudimas“, sudarytas sandoris dėl 68,69 proc. „Spaudos“ akcijų pardavimo, už 17,8 mln. litų parduota ir 85,72 proc. „Mažeikių elektrinės“ akcijų. Stambiausias pirmojo pusmečio sandoris – „Eismo“ privatizavimas – „Fimos“ savininkas už įmonę sumokėjo 11,11 mln. Litų. Šis sandoris metų viduryje buvo užgožtas ilgai laukto „Lietuvos avialinijų“ privatizavimo: bendrovės 100 proc. akcijų

paketas buvo privatizuotas už 25,78 mln. litų. Vis dėlto dar yra stabdomas daugelio svarbių sričių privatizavimas: privačiam kapitalui nėra vietos neliberalizuotame Lietuvos geležinkelių sektoriuje, neleistinai uždelstas privatizavimas įstūmė Lietuvos energetikos sektorių į dviprasmišką ir sunkią situaciją.

Kita vertus, vien tik privatizavimas ne visuomet išsprendžia problemas. Dažnai valstybės įtaka tam tikroms rinkoms išlieka labai panaši ir privatizavus tose rinkose veikiančias įmones. Pavyzdžiui, jau minėtame energetikos sektoriuje, kur neseniai buvo privatizuotos ir „Lietuvos dujos“, ir „Vakarų skirstomieji tinklai“, įmonės negali rinkoje veikti visiškai laisvai, o jų produkcijos kainos vis dar yra reguliuojamos valstybės (nors liberalizuoti kainas būtina, reikia įvertinti ir tai, kad, energetikos įmonėms turint visišką laisvę, tokių pokyčių įtaka BVP augimui *laikinai* gali būti neigiama, nes jos būtų linkusios piktnaudžiauti savo padėtimi).

Rinkos dalyvių 2005 m. BVP augimo vertinimas, nors ir geresnis nei praėjusio tyrimo, vis dėlto yra žemesnis už Finansų ministerijos (FM) anksčiau pateiktas prognozes (7 proc.) ir Statistikos departamento paskelbtus 2005-ųjų ekonomikos augimo rezultatus (7,5 proc.) (žr. 1.1 grafiką). Bet tiek Finansų ministerijos, tiek rinkos dalyvių manymu, ateinančių metų ūkio augimas lėtės maždaug iki 6 proc.

LLRI parengtoje naujausio tyrimo medžiagoje ekspertų vertinimai, palyginti su oficialiomis vidaus ir tarptautinėmis institucijomis, yra vidutiniai (žr. 1.1 lentelę). Visi prognozuotojai sutinka dėl bendros ūkio plėtros dinamikos. Jie mano, kad ekonomika 2005 m. augo maždaug 6–7 proc., ir tikisi kiek lėtesnio augimo šiais metais. Anot „Nordea“ specialistų, šių metų sausio mėn. pateikusių 2005–2006 m. prognozes, ekonomika Lietuvoje auga vis dar sparčiai – atitinkamai 7,1 ir 6,9 proc. šiais ir ateinančiais metais, o jos pagrindine augimo priežastimi išlieka didėjantis vidaus vartojimas ir eksportas. Kaimyninėse Baltijos šalyse aukštesnį (Latvijoje 11,1 proc. 2005 m. ir 8 proc. 2006 m., Estijoje atitinkamai – 8,1 ir 7,1 proc.) augimą prognozuojantys analitikai mano, kad šių šalių ekonomikoms gerą įtaką daro sugriežtinta valstybės išlaidų politika⁷.

⁶ Preliminariais „Mažeikių naftos“ skelbiamais, duomenimis, bendrovės pajamos 2005 m. pasiekė 11,154 mlrd. litų, o 2004 m. jos tesiekė 7,663 mlrd. litų. 2005 m. „Mažeikių naftos“ grynasis pelnas buvo 929,915 mln. litų, plg. 2004 m. – 721,883 mln. litų. Bendrovė sumokėjo 3 mlrd. litų mokesčių.

⁷ Nordea. *Baltic Rim Outlook*, 2006-01, p. 8–9.; ELTA. „Nordea“ padidino Lietuvos ūkio augimo prognozę, 2005-09-19. Linkaitis M. Baltijos šalių augimo pikas jau praeityje. – *Verslo žinios*, 2005-09-20.

Pasak Tarptautinio valiutos fondo (TVF) ekspertų, manusių, kad Lietuvos ekonomikos augimas mažės, didžiausią įtaką lėtesniam ekonomikos augimui turi Ignalinos atominės elektrinės uždarymas, taip pat lėtas ES struktūrinių fondų įsisavinimas ir panaudojimas. Dėl neišnaudotos galimybės mokesčių reformą vykdyti mažinant ar išvis panaikinant mokesčių lengvatas, taip pat ir dėl socialinio mokesčio įvedimo, TVF, kaip ir LLRI, nepitaria Lietuvos mokesčių reformai (nors šių dviejų institucijų pozicijos išsiskiria dėl kitų reformos aspektų – pavyzdžiui, nekilnojamojo turto mokesčio įvedimo). TVF ir „Nordea“ ekspertai taip pat pabrėžia valdžios sektoriaus išlaidų mažinimo ir švietimo bei sveikatos sektorių efektyvinimo būtinybę. Vieną ar daugiau iš šių problemų įvardija ir kitos institucijos, prognozuojančios lėtėsiantį augimą, jei nebus imtasi reikiamų priemonių.

1.1 lentelė

Lietuvos BVP augimo prognozės*

	2005	2006
FM	7,5 (7,0)	6,0 (6,0)
Nordea	7,1 (6,5)	6,9 (6,1)
EK	7,0 (6,4)	6,2 (5,9)
SEB Intl	6,9 (7,3)	6,6 (7,1)
TVF	6,8 (7,0)	6,5 (7,0)
SEB VB	6,8 (6,8)	6,5 (6,5)
HBM	6,8 (7,0)	6,5
EBPO	6-7	
ICEG	6,5	5,9
LLRI	6,5 (6,3)	6,2 (6,1)
PB	6,0 (6,5)	5,7 (6,2)
Nord/LB	5,9 (5,9)	6,0 (6,0)

* Skliausteliuose pateiktos ankstesnės prognozės.

Santrumpos: SEB – Skandinaviska Enskilda Banken⁸, HBM – Hansabank Markets⁹, LLRI – Lietuvos laisvosios rinkos institutas, EK – Europos Komisija¹⁰, Nord/LB¹¹, TVF – Tarptautinis valiutos fondas¹², Nordea¹³, VB-SEB Vilniaus bankas¹⁴, FM – Finansų ministerija¹⁵, PB – Pasaulio Bankas¹⁶, EBPO – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija.

⁸ SEB. *Eastern Economic Outlook*, 2005-03, p. 24.

⁹ Hansabank Markets. *The Baltic Outlook*, 2004-11-08, p. 3.

¹⁰ European Commission. *Commission's Autumn 2005 Economic Forecasts*, 5/2005. – http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/2005/ee505en.pdf.

¹¹ Nord/LB Lietuva. *Lietuvos ekonomikos apžvalga*, 2005-4, 12. – http://www.nordlb.lt/files/LEA_2005_31.pdf.

¹² IMF. *World Economic Outlook*, 2005-09, p. 213. – <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2004/02/pdf/chapter1.pdf>.

¹³ Nordea. *Economic Outlook*, 2005-02, p. 37.

¹⁴ SEB Vilniaus bankas. *Lietuvos makroekonomikos apžvalga*, 3/23, 2005-11, p. 17.

¹⁵ LR Finansų ministerija. *Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos 2005–2008 metais*. – www.finmin.lt.

¹⁶ *World Bank EU-8 Quarterly Economic Report*, 2005-07.

¹⁷ Kmieliauskas L. Netaupieji moka dukart. – *Verslo žinios*, 2006-03-09, p. 3.

Kitais metais tyrimo dalyviai laukia panašaus, nors ir kiek lėtesnio ekonomikos augimo. Jų nuomone, šalies ekonomika per 2006 m. turėtų užtekti 6,2 proc. Žemesniems vertinimams įtaką daro strateginių ūkio šakų reformų nebuvimas, neprognozuojama valstybės politika, (ne)vykdoma mokesčių reforma, nenuspėjami Vyriausybės veiksmai, nemažėjanti šešėlinė ekonomika, emigracijos mastai ir darbo jėgos trūkumas, kuklios užsienio investicijos. Ekonomikos augimo neskatina ir negriežtinama finansų politika bei biudžeto augimas ir išlaidavimas.

Mažesnes augimo prognozes veikia ir nežinomybė dėl energetikos sektoriaus ateities, būtent energetinio saugumo nebuvimas, kainų augimas. Pagal vartojimo efektyvumą nuo Vakarų atsiliekanti Lietuva jautriau reaguoja į brangstančius išteklius, nes jų poreikis šalies ūkyje, kai kurių analitikų manymu, apie 6 kartus viršija ES vidurkį. Dėl Lietuvos ūkio energetinio imlumo, išteklių pabrangimą labai skaudžiai gali pajusti verslas. Tai gali atsiliepti ir Lietuvos konkurencingumui¹⁷. Todėl ypač svarbu yra plėtoti ir modernizuoti sritis, tiesiogiai nepriklausančias nuo energijos išteklių, pavyzdžiui, paslaugų sektorių, taip siekiant didesnio išteklių naudojimo efektyvumo ir mažesnių sąnaudų.

Būtų sunku, o ir nelabai realistiška tikėtis, kad Lietuvos ūkio augimas išliks itin spartus savaime, be rimtesnių reformų, kurios būtinos ne tik toms sritims, kurios tiesiogiai apibrėžiamos kaip ekonominės. Tai rodo ir rekordiška sumažėjęs investicijų srautas, ir masinė darbo jėgos emigracija iš šalies, ir į kitas šalis iškeliami verslai. Nereformuojamos tokios sritys kaip sveikatos apsauga, viešasis administravimas, žemės rinka, taip pat izdo politika, transporto, energetikos, švietimo ir pensijų sistemos ne tik neskatina šalies ūkio plėtros, bet ir stabdo tolesnį augimą.

Apibendrinant rinkos dalyvių nuomonę apie Lietuvos ekonomikos augimą, galima teigti, kad ekonomikos augimo tempai praėjusiais ir šiais metais išlieka palyginti spartūs. Augimą skatina vidaus rinkos plėtra,

veikiama kylančio darbo užmokesčio ir gausėjančių investicijų; išnykusios paskutinės prekybos kliūtys ir pagerėjusios eksporto sąlygos, skatinusios eksporto augimą, Lietuvai įstojus į ES; taip pat narystės paskatinta daugelio sričių specializacija.

Kita vertus, plėtrą stabdo reformų strateginėse srityse nebuvimas, nemažėjanti šešėlinė ekonomika, labai nekausios užsienio investicijos, gyventojų emigracija ir augantis kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas. Dėl šių trūkumų nepateisinta „Baltijos Tigro“ etiketė šiandien gali būti drąsiai perduota kaimyninėms šalims – Latvijai už augimą, Estijai už liberalias reformas ir stabilumą, o abiem už konkrečius siekius kelti ir įtvirtinti ekonomikos stabilizavimą apčiuopiamomis priemonėmis, pirmiausia mažinant biudžeto išlaidas.

Kita vertus, ekonomikos augimo prasme Lietuva vis dar gana optimistiškai atrodo Europos Sąjungos ir ypač Vakarų Europos kontekste. Vakarų Europos ūkio plėtros raida ir ekonomikos plėtra kitose pasaulio šalyse bus aptariama kitoje dalyje.

1.1.1. Pasaulio ekonomikos augimas

Lietuvos ūkio raida yra glaudžiai susijusi su situacija pasaulio rinkose ir vis labiau priklauso nuo pasaulio ekonomikos plėtros tendencijų. Pasaulio ekonomika kai kuriais 2004 m. laikotarpiais augusi rekordiškai greitai, o 2005 m. lėtėjusi, šiemet vėl turėtų atsigauti. Tačiau teigiamos bendros pasaulio tendencijos neatspindi Europos ekonomikos paveiksle. Prasti euro zonos ūkio plėtros rodikliai – dėl šios ekonomikos įtakos Lietuvos ūkiui – matomi ir rinkos dalyvių vertinimuose: tiek atskirose srityse, pavyzdžiui, prognozuojant eksporto augimą, tiek ir vertinant bendrojo vidaus produkto augimą.

Pasaulio ūkio plėtra yra gana optimistiškai nuteikianti ir turėtų teigiamai veikti Lietuvos ekonomiką. Pasaulio ekonomika nuo 2003 m. pabaigos gana stabiliai stiprėjo ir, nors 2004–2005 m. ji neaugo taip sparčiai, kaip tuo metu tikėtasi, bendros tendencijos bet kokių atveju yra labiau teigiamos nei neigiamos¹⁸. Augimas labiausiai sulėtėjo 2005 m. antroje pusėje,

ypač gamybos sektoriuje, iš dalies dėl didelių naftos kainų. Antra vertus, didelės naftos kainos paspartino naftą eksportuojančių šalių ekonomikos augimą.

2006 m. pradžioje, kaip ir kiekvienais metais, „Heritage“ fondas paskelbė pasaulio ekonominės laisvės indeksą, kuris rodo, kad 2005 metais ekonominės laisvės pasaulyje padaugėjo. Indekso dinamika ir šalių pasiskirstymas skalėje taip pat rodo, kad šalių ekonominė gerovė yra tiesiogiai susijusi su ekonomine laisve – laisviausios šalys, esančios indekso viršūnėje, yra ir ekonomiškai stipriausios, ir atvirkščiai – tos šalys, kurių laisvė yra ribojama, ekonominės gerovės nepasiekia. Iš 157 reitinguojamų šalių 99 šiemet pasistūmė į priekį, o 51 šalyje laisvės sumažėjo. Iš viso 20 šalių buvo „laisvos“, 52 „beveik laisvos“ (tarp jų ir Lietuva), 73 „dažniausiai nelaisvos“ ir 12 „suvarytų“. Apskritai visame Šiaurės Amerikos ir Europos regione užfiksuotas išpūdingas ekonominės laisvės lygio kilimas. Vokietija, sumažinusi pajamų mokesčių ir valstybės išlaidas, pirmą kartą pateko į „laisvų“ šalių grupę. JAV, pernai sensacingai iškirtusi iš „laisvų“ šalių dešimtuko, šiemet į jį grįžo šiek tiek sumažinusi valstybės išlaidas. Rumunijos šuolis aukštyn per 33 vietas yra vienas iš didžiausių šiame indekse. Deja, ši šalis išlieka „dažniausiai nelaisvų“ šalių grupėje. Į laisviausių šalių penketuką patenka jau daugiau nei dešimtmetį pirmaujantis Honkongas, po jo eina Singapūras, Airija, Liuksemburgas, o 5-ąja vieta dalijasi Islandija ir Didžioji Britanija. Tarp labiausiai suvarytų šalių ekonominės laisvės prasme lieka Šiaurės Korėja, Iranas, Mianmaras (Birma), Zimbabvė, Venesuela ir Libija. Greta jų rikiuojasi ir kaimyninė Baltarusija, kurioje, „Heritage“ tyrimo duomenimis, ekonominės laisvės dar labiau sumažėjo¹⁹.

2005 m. rugsėjį Tarptautinis valiutų fondas sukviėtė išsivysčiusių šalių ministrus ir centrinių bankų atstovus, kurie įspėjo, kad pasaulio ekonomikos augimo tempas per pastaruosius metus pasiekė maksimumą²⁰, ir dabar reikėtų rengtis iššūkių periodui. Tarp rizikos veiksnių minimos naftos kainos, kurių kilimą didina gamtos katalizmai, taip pat kintanti žaliavų pasiūla ir kainos, itin išryškėjusios, padidėjus Kinijos prekybos pertekliui²¹. Energetikos sektoriaus kainų ir pasiūlos nepastovumas taip pat gali stabdyti plėtrą 2006-aisiais metais²².

¹⁸ Augimą labiausiai skatino didėjantis įmonių pelnas ir nekilnojamojo turto rinkos plėtra. BBC News. *World growth 'fastest since 1973'*, 2004-09-29.

¹⁹ 2006 Index of Economic Freedom: The Link Between Economic Opportunity and Prosperity, The Heritage Foundation, 2006.

²⁰ 2004 m. pasaulio ekonomikos augimas, pasiekęs 5 proc., buvo sparčiausias nuo 1973 m.

²¹ ELTA. *TVF susitikimas: brangstanti nafta verčia nerimauti dėl ekonomikos augimo*, 2005-09-26.

²² BBC News. *Energy prices 'threaten growth'*, 2006-02-11.

TVF 2005 m. rugsėjo mėnesį visas praėjusių metų prognozes gerokai sumažino. Pasaulio ekonomikos augimas, TVF ekspertų nuomone, 2005 m. išliko vis dar palyginti spartus, tačiau lėtesnis nei planuota, ir siekė 4,3 proc. EK ekspertų vertinimai praėjusį rudenį buvo tapatūs – laukta 4,3 proc. augimo ir 2005 m., ir 2006 m.²³. Plėtrą šiais metais turėtų skatinti augantis įmonių pelnas, sėkminga makroekonominė politika, žemos palūkanų normos, nekilnojamojo turto rinka, atsigaujančios vertybinių popierių biržos ir mažėjančios nedarbas²⁴.

Atsigauna ir ūkio subjektų pasitikėjimas, pernai gana žymiai kritęs dėl kylančių naftos kainų ir uraganų JAV pietuose. Situacijos pagerėjimas ypač jaučiamas JAV, nes, nors naftos kainos ir išlieka vis dar rekordiskai didelės, pernai daug nežinomybės atnešęs destruktivus uraganų efektas jau buvo arba įveiktas, arba absorbuotas. Gana sparčiai atsigaujančias vartojimas Jungtinėse Valstijose tik patvirtina EBPO analitikų teigimus, kad pasaulio šalių sugebėjimas atsispirti naftos kainų šokui priklausys nuo dabartinės jų ekonomikos būklės. Tos, kurios iki šiol augo sparčiai, kaip kad JAV, galės atsispirti naftos kainų įtakai be didesnių ekonomikos nuostolių. Tačiau tos, kurios šiandien lėtai auga, pavyzdžiui, Vokietija ir kitos Europos šalys, gali patirti ir didesnę nuosmukį²⁵.

Bene pagrindinis pasaulio ekonomikos stimulus vis dar ateina iš Azijos, ypač Kinijos ir Indijos, taip pat iš stiprėjančios Japonijos ekonomikos, ir – iš dalies dėl energijos kainų – sparčiai augančių NVS bei OPEC šalių²⁶. „The Economist“ prognozėmis, sparčiausiai šiemet turėtų augti šalys, užsiimančios energijos išteklių gamyba arba transportavimu (Azerbaidžano ekonomikos priaugis dėl padidėjusio naftos ir dujų eksporto gali siekti net 27,5 proc.).

Manoma, kad pasaulio ekonomikos plėtros balansas artimiausiu metu nesikeis ir būtent Azijos bei NVS šalys bus augimo lyderės. Šalutinis tokio ekonomikos balanso poveikis turėtų būti labai išaugusi energijos ir žaliavų paklausa. Tai gali reikšti, kad naftos kainos ir ateityje nemažės. Azijoje, išskyrus Japoniją, augimas išlieka itin spartus – virš 7 proc. Kinijos ekonomikos plėtra, EK prognozėmis, gali lėtėti nuo 9,3 proc., bet

vis dar išlaikyti itin spartų 8,7 proc. augimą, o Indijos ūkio plėtra turėtų išlikti maždaug 7 proc. ribose. Japonijoje, po kurį laiką trukusio ekonomikos sąstingio, ekonomika praeitais metais taip pat pradėjo atsigauti, didžiąja dalimi dėl išaugusio vartojimo ir investicijų – EK mano, kad Japonijos ekonomika augs maždaug 2,2 proc., o TVF mano, kad augimas sieks apie 2 proc.

Spartus ekonomikos stiprėjimas rytuose, ypač Azijoje, gali turėti neigiamų pasekmių Lietuvos ekonomikai, ypač dėl masiško investicijų nukrypimo į šiuos regionus, taip pat dėl paaštrėjusios konkurencijos lietuviškai produkcijai užsienyje, susilpnėjusių kaimyninių rinkų, kurios ir ateityje (bent jau netolimoje) turėtų išlikti pagrindinėmis Lietuvos prekybos partnerėmis. Pavyzdžiui, nors vartotojus ir prekybininkus džiugina dėl ES naikinamų kvotų produkcijai atpigę gaminiai iš Kinijos, gamintojai vertina pigią masinę produkciją kaip grėsmę, o kai kurie Lietuvos gamintojai, pavyzdžiui: tekstilininkai, koneskopų gamintojai ir kt., jau patyrė dėl to nuostolių.

Be Azijos, pagrindiniu varikliu vis dar lieka **Jungtinės Amerikos Valstijos**: šios šalies ekonomika, TVF specialistų teigimu, 2005 metais augo 3,5 proc., o šiais metais turėtų kilti dar 3,6 proc. Amerikos ekonomika turėtų augti dėl didėjančio produktyvumo ir situacijos darbo rinkoje, taip pat vis dar mažų palūkanų normų ir po prastesnės 2005-ųjų pradžios jau metų gale pradėjusio atsigauti vartojimo. „The Economist“ apklausti ekspertai pateikia panašias prognozes: po 3,6 proc. augimo 2005 metais, 2006 m. tikimasi 3,3 proc. ūkio plėtros²⁷. EK 2005 m. prognozavo 3,5 proc. plėtrą, kuri labiausiai dėl augančio biudžeto deficito, šiais metais turėtų lėtėti iki maždaug 3,2 proc.²⁸.

Jau kurį laiką nepasiteisina viltytis dėl pagaliau atsigaujančios **euro zonos** ekonomikos, nors šiais metais vėl laukiama šio regiono ekonomikos pagyvėjimo. Beveik visos tarptautinės organizacijos mažino prognozuotus euro zonos 2005 m. ekonomikos rodiklius, 2006-aisiais tikėdamosi kiek spartesnio augimo. Europos Komisija praeitą rudenį antrą kartą sumažino 2005 metų prognozes, šį kartą iki 1,3 proc., tačiau šiais metais ji tikisi, kad šio regiono ekonomika paaugs iki maždaug

²³ European Commission. *European Economy, Economic Forecasts*, Autumn 2005.

²⁴ BBC News. 'Serious risks' to global economy, 2005-09-02.

²⁵ Šimėnas D. Šokas pasaulio gazelėms paliks mažiau randų. – *Verslo žinios*, 2005.

²⁶ CESifo World Economic Survey, Vol. 4 (3), 2005, p. 4–9. The Economist. *Emerging Market Indicators*, 2005-09-24, p. 124.

²⁷ The Economist. *Economic and Financial Indicators*, 2006-02-25, p. 96.

²⁸ European Commission. *European economy, Economic Forecasts*, Autumn 2005.

1,9 proc.²⁹. Vienas iš optimistiškesnių euro zonos ekonomikos ženklų yra išaugęs Europos Komisijos verslo klimato rodiklis, kuris ši vasarį pasiekė aukščiausią penkerių metų lygį. Pozityviau nusiteikę ir Vokietijos verslininkai – *Ifo* verslo pasitikėjimo indeksas kilo pasiekdamas net 1991 m. lygį (nors neatmetama galimybė, kad Vokietijos verslininkai džiaugiasi verslo sėkme ne dėl vilčių apie euro zonos ekonomikos atsigavimą, bet dėl spartaus pasaulio ekonomikos augimo ir pelno, gaunamo iš produkcijos, gaminamos žemo darbo užmokesčio šalyse)³⁰.

Europos centrinio banko (ECB) duomenimis, varomoji euro zonos augimo jėga yra stipri vidaus paklausa, kurią skatina stiprus investicijų augimas ir nuosaikus vartojimas, nors prekybos įtaka ekonomikos augimui ir sumažėjo, ypač dėl lėtesnio eksporto augimo³¹.

„The Economist“ pateikiami rodikliai labai panašūs: manoma, kad euro zona kurį laiką išlaikys kiek spartesnius augimo tempus. Šio žurnalo apklausa rodo, kad 2005 m. euro zonos ekonomika augo 1,4 proc., o 2006 m. tikimasi 1,9 proc. augimo³². Europos Komisija ES-15 ir ES-25 rodiklius rudenį taip pat sumažino, manoma, kad dėl didžiųjų Europos šalių ekonomikos sąstingio.

Vakarų Europos ekonomika jau kurį laiką gerokai atsilieka nuo JAV, šiemet ir Japonijos, jau neminint sparčiai augančių Azijos ir NVS ekonomikų. Būtent Vakarų Europos regionui, EBPO ekspertų nuomone, bus sunkiausia pakelti smūgius, kuriuos jų ekonomika gali patirti dėl didėjančių energijos kainų. Vokietija ir Prancūzija turėtų ypač susirūpinti – apsunkintos didelių mokesčių ir socialinių įsipareigojimų, šių šalių ekonomikos yra itin nelanksčios, ir jos ne tik neevoliucionuoja, bet ir dėl savo svorio Europoje stabdo pokyčius visame regione.

Pagrindiniais euro zonos ekonomikos augimo varikliais, turinčiais pažadinti ekonomiką (jei ne šiais, tai ateinančiais metais), ekspertai mano esant išorinę ir vidinę rinkos paklausą, augančias investicijas, atsi-gaunantį privatų vartojimą, taip pat dėl gerėjančios situacijos darbo rinkoje namų ūkių pajamų augimą ir eksportą. Vis dėlto didžiausią postūmį euro zonos

ekonomika gautų, jei pagaliau daugelyje Vakarų Europos šalių būtų pradėtos būtinos socialinio sektoriaus reformos.

1.1 lentelė

BVP augimo prognozės

	2005		2006	
	TVF	EK	TVF	EK
Pasaulis	4,3 (5,1)	4,3	4,3 (4,3)	4,3
JAV	3,5 (3,9)	3,5	3,3 (3,6)	3,2
Euro zona	1,2 (1,6)	1,3 (1,6)	1,8 (2,3)	1,9 (2,1)
ES-25	1,6	1,5	2,1	2,1
ES-15		1,4		2,0
Japonija	2,0 (1,0)	2,5 (1,1)	2,0 (1,6)	2,2 (1,7)
NVS	6,0 (8,2)	6,8	5,7 (6,5)	6,9
Rusija	5,5 (7,1)	6,0	5,3 (6,0)	6,3
Kinija	9,0 (9,5)	9,3	8,2 (8,5)	8,7

Šaltinis: Tarptautinis valiutos fondas³³, Europos Komisija³⁴.

1.1.2. Šešėlinė ekonomika

LLRI tyrimo duomenimis, rinkos dalyviai nekeičia savo nuomones dėl šešėlinės ekonomikos – kaip ir prieš pusę metų, jie mano, kad ji sudaro apie penktadalį visos ekonomikos (žr. 1.2 grafiką). Šešėlinė ekonomika apibūdinama kaip per metus galutiniam vartojimui šalies viduje pagamintų prekių ir suteiktų paslaugų, oficialiai nedeklaruojamų dėl mokesčių ar reguliavimų, dalis visame BVP.

Rinkos dalyviai gana optimistiškai vertino šešėlinės ekonomikos tendencijas iki maždaug 2002 m., kasmet pateikdami vis mažesnius rodiklius. Tačiau pastaraisiais metais rinkos dalyviai nebesitiki šešėlinės ekonomikos mažėjimo – jų nuomone, ji sudaro apie penktadalį BVP, nors kai kuriais metais buvo užfiksuoti net ir aukštesni rodikliai. **Naujausio tyrimo duomenimis, 2005 m. šešėlinė ekonomika sudarė 21 proc. BVP, o šiais metais rinkos dalyviai tikisi, kad šešėlinės ekonomikos dalis mažės iki maždaug 20 proc.**

²⁹ European Commission. Spring 2005, p. 4.

³⁰ The Economist. *Serious business*, 2006-03-04, p. 67.

³¹ European Central Bank. *Monthly bulletin*, 2006-02. – <http://www.ecb.int/pub/pdf/mobu/mb200602en.pdf>.

³² The Economist. *Economic and Financial Indicators*, 2005-09-24, p. 124.

³³ IMF. *World Economic Outlook*, Spring 2004. – <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2004/01/pdf/chapter1.pdf>; *World Economic Outlook*, Fall 2004; BBC News. *World growth 'fastest since 1973'*, 2004-09-29.

³⁴ European Commission. *Commission's Spring Economic Forecasts 2004–2006*, Brussels, 2005-04. – http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/forecasts_en.htm.

Nemažėjančius šešėlinės ekonomikos rodiklius lemia nelengvėjanti mokesčių našta (žr. 1.5 skirsnį), mokesčių politikos nenuoseklumas ir nenuspėjamumas, pernelyg sudėtingos legalaus verslo sąlygos, komplikuotas licencijavimas, rinką reguliuojančios įvairios, dažnai dviprasmiškos taisyklės, griežtas žemės rinkos reguliavimas ir daugiasluoksnės kliūtys statyboms ir žemei įsigyti, taip pat akcizai ir į Lietuvos teisę perkeliama ES reguliavimai bei daug kainuojantis kokybės, saugumo ir kitų reikalavimų įgyvendinimas.

Pasaulio banko 2005 m. atlikto tyrimo duomenimis, kai kurių kliūčių per pastaruosius 4 metus sumažėjo: pavyzdžiui, reguliacinę bazę, kaip kliūtį užsiimti verslu, minėjo virš pusės apklaustų įmonių, o 2002 m. jų buvo virš 60 proc. Tačiau kitose srityse kliūčių verslui daugėjo – pavyzdžiui, leidimų gavimą kaip kliūtį šį kartą įvardijo daugiau įmonių, o kyšių davimas įvairiems reikalavimams tenkinti – sveikatos, gaisrinės, aplinkosaugos – inspekcijoms, išaugo net labai žymiai (sveikatos – maždaug dvigubai, aplinkosaugos ir gaisrinės inspekcijoms – 3 kartus ir daugiau). Tai susiję su itin padaugėjusiais kokybės ir kitais reikalavimais (Lietuvoje jų bene daugiausia tarp 8 naujųjų ES narių iš Vidurio ir Rytų Europos), ir pagausėjusiais bandymais šių reikalavimų išvengti³⁵.

Rinkos dalyviai prieš dvejus metus tikėjosi, kad narystė ES sumažins šešėlinės ekonomikos dalį, ir tuo metu mažino rodiklius. Tačiau pastarieji metai parodė, kad galimas ir priešingas efektas, t. y., kad Lietuvos narystė ES gali net padidinti šešėlinės ekonomikos dalį BVP. Taikantis prie ES taisyklių ir akcizų, prekės brangsta, didėja Lietuvos ir jos kaimynių už ES sienos kainų skirtumas – tai skatina kontrabandą. Kai kurie pigesni produktai ar paslaugos, standartizuojami pagal ES reikalavimus, pradeda „neatitikti“ aukštų ES kokybės ar kt. reikalavimų, ir taip pat tampa šešėlinės rinkos dalimi.

Dar vienas neoficialiosios ekonomikos rodiklis, nuolat išlaikantis aukštą pozicijas, yra žmonių, oficialiai

dirbančių už minimalią algą ir gaunančių atlyginimus vokeliuose, skaičius. Jau kelerius metus iš eilės LLRI apklausiami rinkos dalyviai teigia, kad tokių žmonių yra net keturi dešimtadaliai. Ir vargu ar galima tikėtis šio rodiklio mažėjimo be rimtesnių pokyčių darbo apmokestinimo srityje. Jau minėtame Pasaulio banko tyrime, net daugiau nei trys ketvirtadaliai visų įmonių minėjo aukštą mokesčių našta kaip problemą, kliudančią užsiimti verslu. Šis rodiklis nuo 2002 m. sumažėjo labai nedaug³⁶.

Nors Lietuvoje taikomi tabako gaminių akcizai kol kas dar yra vieni mažiausių ES, Rusijoje bendra cigarečių akcizo našta yra beveik dešimt kartų mažesnė³⁷. Tai yra pakankama cigarečių kontrabandos paskata³⁸. Todėl nenuostabu, kad Lietuvos kontrabandos rodikliai pastaraisiais metais muša visus nepriklausomybės metų rekordus: nors, palyginti su 2004 m. (3,2 mln. pakelių cigarečių), tabako kontrabanda praeitais metais siek tiek sumažėjo³⁹, ji vis dar gana išpūdinga – 2005 m. sulaikyta virš 2,5 mln. tabako gaminių kontrabandos. Kita vertus, tai, kad mažėja pagavimas, gali reikšti, kad didėja rinka.

Nors rodikliai didėja, kovoti su kontrabanda vis dar naudojamos trumpalaikės priemonės. Nėra vientisos ilgalaikės strategijos, efektyviai pagrįstos kainų tarp kaimyninių šalių skirtumo mažinimu, nereikalingų apribojimų šalinimu, savavališkos veiklos galimybių mažinimu bei administracinių ir muitinių procedūrų supaprastinimu⁴⁰. Nors Vyriausybės atstovų manymu, rinkos dalyviai turėtų džiaugtis, kad buvo išsiderėtas akcizų su ES derinimo septynerių metų pereinamasis laikotarpis⁴¹, iš tiesų jau dabar kai kurie akcizai Lietuvoje viršija ES nustatytus minimalius tarifus⁴². Kylant naftos ir energetikos kainoms, augant kontrabandai, verta pradėti diskusiją Europos lygmeniu apie akcizų (taip pat ir minimalių) dydį ir jų mažinimo galimybes. Tačiau inicijuojami kreipimosi į ES bandymai, skatinantys pradėti diskusiją šia tema Europoje, Vyriausybės yra sutinkami tik kaip „opozicijos triukai“, „rodantys Lietuvos provincialumą“⁴³.

³⁵ EBRD-World Bank Business Environment and Enterprises Performance Survey (BEEPS), 2005.

³⁶ Ibid.

³⁷ Plačiau apie akcizus cigaretėms, žr. Lietuvos ekonomikos 16 tyrimą.

³⁸ VSAT duomenimis, 71 proc. sulaikytų kontrabandinių cigarečių buvo vežama iš Rusijos Federacijos Kaliningrado srities, 20 proc. – iš Baltarusijos. Žr. LLRI. *Kontrabandos ekonominių priežasčių tyrimą*, p. 21.

³⁹ Mažesnis rodiklis gali būti siejamas su tuo, kad legalioje rinkoje 2004–2005 metais pasirodė buvusios populiariausios kontrabandinėje rinkoje cigaretės „Saint Georges“.

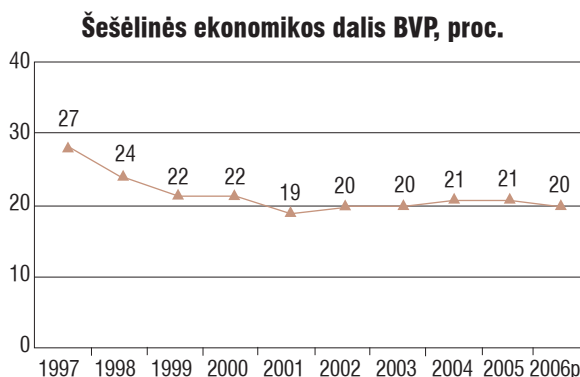
⁴⁰ LLRI. *Kontrabandos ekonominių priežasčių tyrimas*, 2004, p. 9. Kmieliauskas L. Kontrabandos perspektyvos geros, verslo – prastės. – *Verslo žinios*, 2004-07-02, p. 4.

⁴¹ Pagal ES reikalavimus, iki 2009 m. gruodžio 31 d. cigarečių akcizo mokestis Lietuvoje turi sudaryti 57 proc. cigarečių mažmeninės kainos. Kmieliauskas L. Mažesni akcizai stabdytų cigarečių kontrabandą. – *Verslo žinios*, 2004-06-17, p. 5.

⁴² Kmieliauskas L. Kontrabandos perspektyvos geros, verslo – prastės. – *Verslo žinios*, 2004-07-02, p. 4.

⁴³ A. Brazausko reakcija į Liberalų ir centro sąjungos rezoliuciją; ELTA. *Seimas nusprendė nesiūlyti Vyriausybei mažinti degalų akcizus*, 2005-09-20.

1.2 grafikas

Šaltinis: LLRI tyrimas.

Šešėlinei ekonomikai mažėti trukdo ir nemažėjanti individualiųjų įmonių (IĮ) mokesčių našta. Nuo 2003 m. IĮ, be 15 proc. pelno mokesčio, privalo mokėti ir 15 proc. pajamų mokesťi nuo tos pajamų dalies, kurią individualiosios įmonės savininkai naudoja savo reikmėms. Individualiųjų įmonių verslo sąlygos pablogėjo 2003 m. lapkričio mėnesį priėmus *Individualiųjų įmonių įstatymą*, kurio nuostatos įteisina nepagrįstą asmens teisių suvaržymą, netgi skatina įmonių uždarymą, nes dėl finansinės ir organizacinės naštos ne visos įmonės nori ar gali reorganizuotis⁴⁴. Sprendimų dėl mokesčių keitimas metų viduryje (pavyzdžiui, socialinis mokestis ir įvairūs siūlyti jo variantai, nekilnojamojo turto mokesčio padidinimas, ypač skaudžiai paveikę smulkiuosius, taip pat po 9 mėnesių panaikinta lengvata įmonėms, skatinusioms darbuotojus papildomu sveikatos draudimu) neleidžia įmonėms planuoti savo pajamų ir išlaidų ir mažina pasitikėjimą valdymo organais. Tokios priemonės neretai iškelia įmonių savininkams dilemą, ar rizikuoti savo verslo sėkme, ar bandyti išlaikyti jį šešėlyje.

1.2. Importas ir eksportas

LLRI tyrime vertinamas deklaruojamų ir nedeklaruojamų importuotų ir eksportuotų prekių ir paslaugų vertės pokytis.

Rinkos dalyviai mano, kad tiek eksporto, tiek importo augimas išlieka stabiliai spartus. Eksporto augimo tempai, tyrimo duomenimis, 2005 m. ir vėl buvo spartesni nei importo, tačiau šiemet jie turėtų būti labai panašūs. **Rinkos dalyvių vertinimu, 2005 m. eksportas augo 15,2 proc., o importas – 14,8 proc. Šiais metais au-**

gimo tempai turėtų išlikti panašūs, nors eksportas augs truputėlį lėčiau – 14,3 proc., ir beveik nesiskirs nuo importo augimo tempų – 14,4 proc.

Rinkos dalyvių 2005 m. užsienio prekybos vertinimai yra kur kas optimistiškesni nei prieš pusę metų – eksporto rodiklis padidėjo 18 proc., o importo net penktadaliu (nuo atitinkamai 12,9 proc. ir 12,32 proc.). 2006 prognozėse importo rodiklis taip pat yra kur kas didesnis – apie 14 proc., tačiau eksporto prognozės išlieka panašios į išsakytas prieš pusę metų. Tai vienas iš didesnių šuolių paskutiniaisiais metais, nes apskritai pastaruoju metu užsienio prekybos vertinimai – nors ir optimistiniai – nebuvo skatinami itin didelių lūkesčių ar nusivylimų ir nebesižymėjo itin aukštais šuoliais (žr. 1.3 grafiką).

Užsienio prekybos augimas yra neabejotinai įspūdingas. Šiandienos rinkos dalyvių lūkesčius, ir atitinkamai aukštus vertinimus ir prognozes (ypač eksporto srityje) skatina sparti JAV ūkio plėtra, geri ir gerėjantys partnerių rytuose ekonomikos rodikliai, tikėjimas, kad euro zonos ekonomika pagaliau atsigaus, gerėjančios prekybos sąlygos su trečiosiomis šalimis, iš dalies taip pat didesnės energijos kainos (žr. 1.1 skirsnį).

Aukšti eksporto rodikliai, smarkiai veikiami išaugusios specializacijos, stipriai kelė ir lūkesčius dėl ūkio plėtos. Teigiamus lūkesčius dėl eksporto vis dar veikia prekybos kliūčių su ES nebuvimas, taip pat kylančios naftos ir metalų kainos. Tačiau mažesni nei oficialūs eksporto rodikliai gali reikšti ne tik rinkos dalyvių susirūpinimą negerėjančia situacija pagrindinėse rinkose, bet ir netikrumą dėl Ignalinos atominės elektrinės bloko uždarymo, ypač šiuo metu, kai energetikos priklausomybės ir šaltinių klausimais yra įtemptai diskutuojama ne tik šalies, bet ir tarptautiniu mastu. Sumažėjus pagaminamos elektros energijos pertekliui dėl pirmojo elektrinės bloko uždarymo, elektros energijos eksportas 2005 m. sumažėjo 2,4 karto⁴⁵.

Mažesni rodikliai gali taip pat rodyti susirūpinimą dėl kintančio ekonomikos balanso ir paaštrėjusios konkurencijos pasaulyje – „Ekranas“, „Vilniaus vingis“, tekstilininkai ir kiti gamintojai jaučia stiprią konkurenciją iš Azijos. Jie nėra tikri, kad bus pajėgūs netolimoje ateityje konkuruoti su gausia ir kur kas pigesne produkcija iš šio regiono.

Vertinant eksporto rodiklius, svarbu atsižvelgti į tai, kad dalis eksporto išaugo dėl pakilusių naftos, trašų

⁴⁴ Plačiau apie LLRI išvadas dėl Individualiųjų įmonių įstatymo projekto žr. <http://www.lrinka.lt/Tyrimai/Imones/Indim.phtml>.

⁴⁵ SEB. *Lietuvos makroekonomikos apžvalga*, Nr. 21, p. 15.

(kurių eksporto rodiklis išaugo trečdaliu) *kainų*, o ne dėl padidėjusių parduodamos produkcijos mastų. Kita vertus, produkcija eksportuojama ir iš tų sektorių, kurių kainų kilimas neturėjo turėti labai didelės įtakos rodiklių paklaidai: labai išaugo maisto bei gėrimų pramonės eksportas (48 proc.), taip pat daugiau eksportuota gyvūninės kilmės subproduktų, medienos gaminių.

Rinkos dalyvių lūkesčius dėl eksporto turi veikti ir gerėjančios prekybos sąlygos su kai kuriomis trečiosiomis šalimis – jau pastebima prekybos plėtra į šias šalis, ypač Rusiją⁴⁶. Ukraina taip pat siekia pritraukti daugiau partnerių ir gerina sąlygas eksportuotojams į šią šalį, mažindama importo tarifus kai kuriems maisto produktams (ypač sąlygos bus palankios mėsos, žuvies pramonės sektoriuose)⁴⁷. Su Ukraina rimtai diskutuojama apie laisvos prekybos klausimą ir ES lygmeniu.

Importo augimo lūkesčius skatina sparčiau augančios gyventojų pajamos, perkamoji galia ir vartojimas, taip pat viltys, kad po kelių metų sastingio pagaliau pradės atsigausti investiciniai procesai. Tačiau realių teigiamų pokyčių šia linkme, ypač valstybės politikos atžvilgiu, nematyti, todėl tikimybė, kad artimiausiu metu investicijų padaugės, nėra didelė.

Ilgai lėčiau augęs importo rodiklis atspindi vangų pagrindinių rinkų, ypač euro zonoje, atsigavimą, taip pat labai nespārčiai gausėjančias investicijas, taigi ir mažesnę importuojamų investicinių prekių poreikį. Visuotinai sutinkama, kad 2005 m. pabaigoje pagyvėjęs investicinių prekių įvežimas yra itin svarbus šiuo laikotarpiu (jis sudarė 15,9 proc. viso importo).

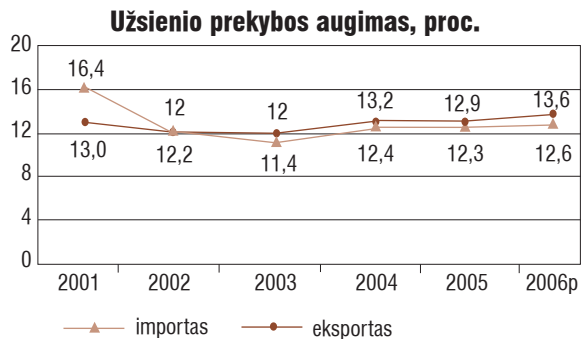
Vis dar šiek tiek aukštesnius eksporto nei importo rodiklius galėjo lemti keli veiksniai. Pirma, narystė ES gerokai patikslino importo dinamiką. Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą įtaka importui iš daugumos trečiųjų šalių buvo kur kas didesnė nei įtaka eksportui į šias šalis. Kadangi Europos Sąjungos taikomi importo muitai daugeliu atvejų yra didesni nei Lietuvoje ir kadangi tų importuojamų prekių, kurioms taikomi muitai daugėja, importo dalis yra žymiai didesnė, importo „pabrangimas“, prisijungus prie ES, jaučiamas ryškiau nei „atpigimas“⁴⁸. Kita vertus, importo iš trečiųjų šalių pabrangimą gali kompensuoti pigesnių

alternatyvų kitose valstybėse ieškojimas ar nuolaidų iš tiekėjų ir gamintojų išsiderėjimas, taip pat supaprastėjusių importo procedūrų ir netarifinių kliūčių išnykimo skatinamas ir piginamas importas iš ES šalių.

Oficiali Lietuvos statistika pateikia aukštesnius, nei rinkos dalyviai numatė, 2005 m. eksporto bei importo rodiklius. Statistikos departamento skelbiamais negalutiniais duomenimis, eksportas ir importas, palyginti su 2004 m., išaugo atitinkamai 27,1 ir 25 proc. Lietuvos užsienio prekybos deficitas buvo net 18,7 proc. didesnis nei metais prieš tai⁴⁹.

2005 m. svarbiausiomis prekybos partnerėmis išliko Europos Sąjungos valstybės. Lietuvos prekių eksporto⁵⁰ į ES-25 2005 m. vertė sudarė 65 proc. bendro Lietuvos eksporto, o tai yra beveik ketvirtadaliu daugiau nei 2004 m. Importo iš ES-25 vertė 2005 m. sudarė 59 proc. bendrojo Lietuvos importo, arba 17 proc. daugiau nei 2004 m. Importas iš NVS praeitais metais išaugo itin žymiai – beveik per pusę, jis dabar sudaro 31 proc. viso Lietuvos importo. Tai labai nestebina, nes vien importo iš Rusijos per metus pagausėjo – didele dalimi dėl brangusios naftos – net 51 proc. (būtent dėl importo iš Rusijos padaugėjimo išaugo ir metinis užsienio prekybos deficito rodiklis). Importas iš šios šalies 2005 m. sudarė 27,8 proc. Palyginti su importu, eksporto į NVS 2005 m. buvo daug mažiau – apie 18 proc.⁵¹ Pagrindinės Lietuvos eksporto partnerės yra Latvija ir Rusija, į kurias dabar eksportuojama daugiau nei po dešimtadalį visos produkcijos. Šioms šalims augant itin sparčiai, eksporto rodikliai ir toliau turėtų išlikti aukšti.

1.3 grafikas

Šaltinis: LLRI tyrimas.

⁴⁶ SEB VB 24, 2006, p. 24–25.

⁴⁷ ELTA. *Ukrainoje mažės maisto produktų importo muitai Lietuvos importuotojams*, 2005-08-10.

⁴⁸ LR ūkio ministerija. *Prekybos režimo pokyčių, Lietuvai tapus ES nare, su trečiosiomis šalimis 2002 metų importo ir eksporto duomenų pagrindu įvertinimas*. – <http://www.ukmin.lt/index.php/lt/Prekyba/Uzsienio/Pokyciai2002>.

⁴⁹ Statistikos departamentas. *Lietuvos užsienio prekyba 2005 metais*, 2006-02.

⁵⁰ Nors oficialiai po 2004 m. gegužės 1d. eksportas į ES šalis-nares ir kandidatės nebėra eksportas, o tik išvežimas, o importas – įvežimas dėl metodologinių sumetimų šiame tyrime *prekyba su ES šalimis* vis dar vadinama *užsienio prekyba*, o *išvežimas* ir *įvežimas* – *importu* bei *eksportu*.

⁵¹ Statistikos departamentas, 2006-02.

Rinkos dalyvių eksporto ir importo dinamikos vertinimai, lyginant su kitomis institucijomis, yra vidutiniai. EK tikisi apie 9 proc. eksporto augimo, mažą rodiklį argumentuodama eksporto rinkų ekonomikos sąstingiu. Nors 2004-aisiais buvo laukta spartesnio eksporto augimo (9 proc., palyginti su 8,5 proc. importo) 2005-aisiais⁵², naujausiose prognozėse Komisijos ekspertai mano, kad importas dėl didelės vartojimo ir investicinių prekių paklausos augs sparčiau nei eksportas – apie 11 proc., palyginti su 2004-aisiais⁵³.

„Nordea“ prognozuoja, kad Lietuvos eksporto augimas bus sparčiausias būtent šiais metais – 15 proc., palyginti su 11,5 proc. praeitais metais ir laukiamu sulėtėjimu iki 10 proc. 2007-aisiais. Daug dėmesio „Nordea“ skiria aplinkinių rinkų ekonomikos situacijai ir jos įtakai Lietuvos prekybos potencialui. Kaip stabdantį veiksnių, lėmusių mažesnius 2005 m. rodiklius, „Nordea“ ekspertai mini euro zonos šalių lėtą ekonomikos augimą. Kita vertus, gerų rezultatų tikimasi dėl itin spartaus Rusijos ir Latvijos – pagrindinių eksporto rinkų – augimo. Importas, „Nordea“ prognozėmis, pernai išaugo 13,5 proc., o šiemet augs sparčiau – 17 proc.⁵⁴. SEB finansų ekspertai pabrėžia teigiamą ES narystės įtaką, suaktyvinusią šalies prekių apyvartą ir lėmusią užsienio prekybos bumą 2004–2005 metais, tebesitęsiantį šiais metais; prognozuojama, kad jis išsilaikys artimoje ateityje.

Apibendrinant galima pasakyti, kad nors dėl nepasiteisusių lūkesčių, lėtesnio nei tikėtasi eksporto rinkų atsigavimo, lėtėjusių investicinių procesų ir pasikeitusio prekybos režimo su trečiosiomis šalimis rinkos dalyvių vertinimai nėra tokie optimistiniai, kokius pateikia oficialioji statistika, vis dėlto manoma, kad užsienio prekyba augs sparčiai ir stabiliai.

1.3. Vartotojų ir gamintojų kainos augs sparčiau

Rinkos dalyviai pateikia aukštesnius nei prognozuota *ex post*e kainų augimo rodiklius 2005-iesiems ir mano, kad kainos praėjusiais metais augo žymiai sparčiau nei keletą metų iš eilės prieš tai. Jie prognozuoja, kad šiais metais spartus augimas taip pat išliks, vartotojų kainos augs truputį lėčiau nei pernai, o gamintojų kainos turėtų dar labiau kilti. LLRI tyrimo dalyviai vertina prekių ir paslaugų, skirtų vartoti namų ūkyje,

bei prekių, kurias gamintojai perka ir naudoja tolesniame vertės kūrimo procese, vidutinių kainų pokyčių laikotarpio pabaigoje.

Pasak rinkos dalyvių, 2005 m. kainos augo sparčiau: vartotojų kainos išaugo 3,88 proc., o gamintojų – 4,31 proc., palyginti su atitinkamai 2,96 ir 3,3 proc. 2004-aisiais. Rinkos dalyviai prognozuoja, kad 2006 m. vartojimo prekių ir paslaugų kainos didės 3,6 proc., gamintojų – 4,5 proc. Kainas kilti skatina pasikeitęs prekybos režimas ir akcizai (žr. 1.2 ir 1.5 skirsnius), smarkiai kilusios naftos kainos ir dėl ilgalaikio vartojimo didėjusi vidaus paklausa. Paklausa augo dėl mažėjančio nedarbo (žr. 1.4 skirsnį) ir kylančio darbo užmokesčio bei namų ūkių pajamų (žr. 2 dalį).

Naujausiame tyrime rinkos dalyviai jau ketvirtą kartą iš eilės smarkiai didino kainų augimo prognozes. Palyginti su prieš pusę metų skelbtomis prognozėmis, vartotojų kainų rodiklis šį kartą yra 12 proc., o gamintojų – 9 proc. aukštesnis. Jei 2004 metais ypač ryškus buvo gamintojų prekių ir paslaugų kainų augimo vertinimo pokytis (rinkos dalyviai per 40 proc. padidino savo 2004 m. vertinimus), tai pastaruoju metu drąsiai didinami tiek gamintojų, tiek ir vartotojų kainų augimo rodikliai.

Vertinant pastarųjų metų kainų didėjimą, svarbu išskirti keletą veiksnių: pirma, nemažai kainų vis dar yra „politinės“ (t. y. jos reguliuojamos politiškai), pavyzdžiui, tokiose strateginėse srityse kaip energetika, transportas, sveikata. Būtent šiose srityse, nepaisant valdžios pastangų stabdyti (dujų, elektros, transporto) kainas, kainų šuolis labiausiai ir pasireiškė. Antra, Lietuvoje kainų lygis yra vienas iš mažiausių ES, o vienoje rinkoje yra pastebima natūrali kainų vienodėjimo tendencija (prie to greičiausiai prisideda ir eksporto augimas, nes sumažėja pasiūla vietos rinkai). Trečia, infliaciją taip pat kelia nuolat augančios biudžeto išlaidos (įskaitant ES paramą). Ir pagaliau, kaip minėta, kainas kelia didėjantys atlyginimai ir minimalaus darbo užmokesčio didinamas.

Brangusi nafta ir dujos taip pat stipriai veikė vartojimo prekių kainų indekso didinimą. Kita vertus, teigiama, kad ne mažesnę įtaką nei pačių kainų augimas infliacijai galėjo turėti ir savotiška naftos kainų poveikio infliacijai karštinė, kuri sudarė palankias

⁵² European Commission. *European Economy, Economic Forecasts*, Spring 2005. – http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/forecasts_en.

⁵³ European Commission, Autumn 2005.

⁵⁴ Nordea, p. 8.

sąlygas pasinaudoti naftos brangimu kaip racionalių pretekstu didinti kainas⁵⁵. Aukšti kainų rodikliai yra ir nemažėjantis statybų, taip pat ir nuojautos, kad vis dar dėl darbo jėgos trūkumo ir pasiūlos ribojimo gali kilti nekilnojamojo turto kainos, rezultatas. Vienas iš esminių veiksnių, dėl kurio ir ateityje vis dar turėtų brangti butai, be brangstančių medžiagų, yra augantis statybininkų darbo užmokestis. Kai kuriais skaičiavimais, statybininkų darbo kaina per praėjusius metus pakilo maždaug 25 proc.⁵⁶

Kainų kilimą veikia ir nemažėjantis vartojimas. Augant namų ūkių pajamoms, sparčiai daugėjo ne tik sutaupomų pinigų ir investicijų, bet ir kasdieniam vartojimui skiriamų lėšų: jau antrus metus iš eilės pastebimas akivaizdus vartojimo bumai, pernai nustelbęs net investicinius procesus bei taupymą. Finansų ministerijos duomenimis, realus vartojimas, 2004 m. augęs 9,2 proc., praėjusiais metais paaugo dar daugiau – 9,6 proc.⁵⁷

Būtų neteisinga tvirtinti, kad visos kainos praėjusiais metais kilo. Pavyzdžiui, maisto produktų prekybos su ES liberalizavimas sudarė sąlygas padidinti mėsos ir pieno produktų eksporto kainas bei importuoti tam tikras prekes pigiau, be maito. Taigi kainos kito dvejopai: vienos sumažėjo, kitos padidėjo. Todėl bendras kainų lygio pokytis neatspindi skirtingų vartotojų patirties: importuotų pieno produktų ir alkoholinių gėrimų arba kai kurių bendrovių ryšio paslaugų vartotojai galėjo kompensuoti bendrą maisto prekių, sveikatos ir transporto kainų pakilimą.

Kainas šiek tiek turėjo sumažinti ir 2005 metų viduryje, anot Finansų ministerijos analitikų, išblėsęs kainų padidėjimo po stojimo į ES efektas. Todėl 2005-aisiais metais nuo gegužės iki liepos mėn. mėnesinė metinė infliacija sumažėjo daugiau nei viena dešimtąja procentinio punkto.

Ekonomistų nuomone, kainas jau kurį laiką gali didinti nuogaštavimai dėl kilsiančių kainų, įvedus eurą. Vadovaudamiesi tokiais nuogaštavimais, žmonės gali bandyti prieš 2007 m. išleisti pinigus ir prisipirkti prekių. Kai kurie gyventojai, ekspertų nuomone, linkę jau dabar pradėti kaupti atsargas⁵⁸.

LLRI šiame rinkos dalyvių klausė, ar jie mano, kad kainos, įvedus eurą, augs. Tyrimo dalyvių nuomone

gana ryškiai išsiskyrė, nors šiek tiek daugiau nei pusė atsakiusių – 56 proc. – mano, kad kainos po euro įvedimo kažkiek kils.

Infliacijos rodiklis dėl euro įvedimo dažnai minimas ir kitu aspektu – kainų augimas yra itin dažnai matuojamas ir diskutuojamas dėl narystės euro zonoje, bandant įvertinti grėsmes Lietuvos planams įsivesti šią valiutą nuo 2007 m. Vyriausybė atrodo pasiryžusi dėti visas pastangas, kad euras būtų įvestas planuotu laiku (nors būtent konkrečių efektyvių, infliaciją mažinančių veiksnių pastaraisiais metais ir pasigendama. Ironiška, bet bene labiausiai prie mažesnio kainų augimo prisidėta vilkinant reformas – būtent dėl jų nevykdymo prieš keletą metų šiandien Lietuvos ūkio plėtra ir kainų augimas yra lėtesni nei kaimyninėse šalyse, ir tai suteikia Lietuvai daugiau galimybių kitais metais tapti euro zonos nare).

Tačiau svarbu suprasti, kad daug svarbiau už euro įsivedimą nuo 2007 m. yra stabili ir ekonomiškai pagrįsta valstybės fiskalinė ir ekonomikos politika – jei bus imtasi sintetinių priemonių, tokių kaip subsidijos ir/ar kainų užšaldymas, tai, nepaisant to, ar euras bus įvestas, ar ne, galima laukti rimtų neigiamų pasekmių. Kita vertus, griežta fiskalinė politika, išlaidų sumažinimas, tęsiamas rinkos liberalizavimas, lengvatų panaikinimas, taip pat kuriam laikui sumažintos įvairios kompensacijos, gali ne tik padėti įvesti eurą, bet ir paskatinti ekonomikos augimą.

Augančios energetikos kainos, kartu su didelėmis naftos kainomis ir ES bei Lietuvos kainų vienodėjimu, taip pat dėl Lietuvos verslo energetinio „imlumo“ ir kol kas – pigumo, gali sukurti gana įtemptą situaciją, kai infliacijos rodiklis nesunkiai gali svirti į vieną arba kitą pusę. Todėl, norėdama matyti eurą Lietuvoje nuo kitų metų, vyriausybė turėtų itin susirūpinti ir maksimaliai mažinti valstybės išlaidas, nes tai gali nesunkiai paskatinti infliacijos šuolius. Išlaidas būtina apriboti ir dėl suplanuoto mokesčių mažinimo šią liepą, kuris gal ir nespės paveikti infliacijos rodiklio, lemsiančio narystę euro zonoje, bet vis dėlto gali paskatinti infliaciją metų pabaigoje ir ateinančiais metais.

Rinkos dalyvių kainų pokyčių vertinimas šįkart yra aukštesnis už oficialią šalies statistiką (žr. 1.4 grafiką). Paskutiniaisiais Finansų ministerijos duomenimis, išsipildė 0,5 procentinio punkto infliacijos proterūrio

⁵⁵ LR finansų ministerija. *Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos 2005–2008 metams*.

⁵⁶ Delfi. *Butų kainų kritimas šiame nenusimato*, 2006-02-13.

⁵⁷ LR finansų ministerija. *Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos 2005–2008 metams*. – www.finmin.lt.

⁵⁸ Delfi. *Prieš įvedant eurą laukiama masinio atsargų pirkimo*, 2005-03-23. Įsivedus eurą kainos didės, pripažino R. Šarkinas. – Lietuvos bankas, 2005.

rizika, dėl kurios 2005 m. gruodžio mėnesį dar kartą – šįkart iki 2,9 proc. – buvo didinta infliacijos prognozė. Tačiau ir padidinta FM kainų augimo 2005–2006 m. prognozė yra beveik vienu procentiniu punktu mažesnė, nei prognozuoja rinkos dalyviai⁵⁹. Pagal vartotojų kainų indeksą apskaičiuota oficiali vidutinė metinė infliacija 2005 m. buvo 2,7 proc.

Kitos infliaciją vertinusios institucijos pateikė labai panašius duomenis, svyruojančius keturių dešimtųjų procento ribose – nuo 2,6 proc. (Europos Komisija) iki 3,0 proc. (SEB VB). Tačiau nuomonės dėl šių metų infliacijos išsiskyrė – TVF, Nord/LB ir Finansų ministerijos analitikai, kaip ir rinkos dalyviai, mano kainų augimą lėtėsiant. SEB VB mano, kad kainos augs tokiu pat tempu kaip ir šiemet, o, anot „Hansabank“, EK ir „Nordea“, kainos 2006-aisiais turėtų augti dar sparčiau.

1.3 lentelė

Vartojimo prekių ir paslaugų kainos*		
	2005	2006
LLRI**	3,9 (3,5)	3,6 (3,6)
SEB VB**	3,0 (2,8)	3,0 (2,5)
HBM	2,9 (3,0)	3,2
Nord/LB	2,9 (2,9)	2,7 (2,9)
FM	2,9 (2,7)	2,1 (2,2)
ICEG EC	2,7	
Nordea	2,7 (2,4)	3,0 (2,9)
TVF	2,7 (1,2)	2,5 (2,9)
EK	2,6 (2,9)	2,8 (2,6)

* Skliausteliuose pateikiamos ankstesnės prognozės.

** Metų pabaigoje.

Santrumpos: FM – Finansų ministerija, SEB VB – SEB Vilniaus bankas⁶⁰, EK – Europos Komisija⁶¹, HBM – Hansabank Markets⁶², LLRI – Lietuvos laisvosios rinkos instituto tyrimas, Nordea⁶³, Nord/LB – Nord/LB Lietuva⁶⁴, TVF – Tarptautinis valiutos fondas⁶⁵, ICEG EC – International Centre for Economic Growth, a European Center⁶⁶.

Infliacija Lietuvoje kol kas vis dar yra mažiausia iš trijų Baltijos šalių: Latvijoje 2005 m. metinė infliacija buvo net 6,7 proc., o Estijoje ji siekė 4,3 proc. (Estijai tai yra sunkiai įveikiama kliūtis siekiant įsivesti eurą 2007 m.).

⁵⁹ Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos 2005–2008 metams.

⁶⁰ SEB Vilniaus bankas. Lietuvos makroekonomikos apžvalga 4/24, 2006-03.

⁶¹ European Commission, Autumn 2005.

⁶² Hansbank Markets. Weekly Overview: The Baltic Region, 2005-10-11, p. 2.

⁶³ Nordea. Economic Outlook, 2006-01, p. 8.

⁶⁴ Nord/LB Lietuva. Lietuvos ekonomikos apžvalga, 2005-4, 12.

⁶⁵ International Monetary Fund. World Economic Outlook, 2005-09, p. 217.

⁶⁶ International Centre for Economic Growth, a European Center. Economic Forecasts, 2005.

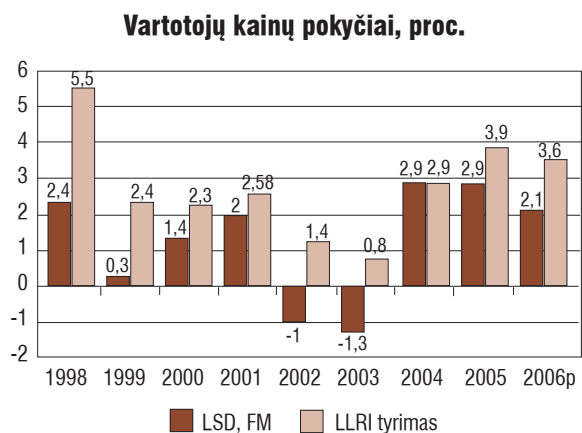
⁶⁷ ELTA. A. Kalvytis: kad Latvijoje sumažėtų infliacija, reikia didesnės konkurencijos, 2005-10-11.

Žemesnę infliaciją Lietuvoje lėmė didesnė konkurencija tarp prekybos tinklų ir Lietuvoje pastebima tendencija padidėjusias šio sektoriaus sąnaudas perkelti ne ant vartotojų, o ant tiekėjų pečių. Latvijoje pagrindine infliacijos priežastimi laikomas konkurencijos nebuvimas: labiausiai infliaciją šioje šalyje veikė maisto ir naftos produktų brangimas – abiejuose šiuose sektoriuose konkurencija yra ribota⁶⁷. Nors Lietuvoje atlyginimai jau auga maždaug tris kartus sparčiau nei kainos (žr. 2.2 skyrių), kaimyninėse šalyse atlyginimų augimas yra dar spartesnis ir didina infliacijos rodiklius.

Lietuvoje mažesnį rodiklį nei kaimyninėse šalyse taip pat lėmė sumažėjusios trečdaliao vartotojų krepšelio prekių – alkoholio ir tabako, aprangos ir avalynės, telekomunikacijų, namų apyvokos reikmenų kainos. Kainų kritimą šiose srityse galima drąsiai sieti su išaugusia konkurencija, įstojus į Europos Sąjungą.

Kalbant apie LLRI tyrimo ir oficialiosios statistikos vartotojų kainų pokyčių duomenis, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad tam pačiam dydžiui apskaičiuoti naudojami skirtingi įrankiai: LLRI tyrimo ekspertai vertina visų vartojimo prekių ir paslaugų vidutinio kainų lygio pokytį, o SD skaičiuoja vartojimo prekių ir paslaugų krepšelio vidutinių kainų pokytį.

1.4 grafikas

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, Lietuvos finansų ministerija, LLRI tyrimas.

Krepšelio sandara ir pokyčiai turi nemažą įtaką Statistikos departamento vartojimo kainų indeksui. 2006 m. pradžioje, pakoregavus, kaip ir kiekvienais metais, prekių ir paslaugų krepšelio, naudojamo kainų pokyčiams skaičiuoti, sudėti, vėl sumažėjo bendrų vartojimo išlaidų maisto ir nealkoholinių gėrimų lyginamasis svoris. Labiausiai padidėjo poilsio ir kultūros grupės prekių ir paslaugų dalis, taip pat viešbučių, kavinių ir restoranų grupės lyginamasis svoris krepšelyje. Jau keletą metų iš eilės pastebimas išlaidų maisto prekėms mažėjimas yra neabejotinai geras ženklas, rodantis gyvenimo sąlygų gerėjimą, tai patvirtina ir auganti išlaidų dalis poilsiui, kultūrai, taip pat kavinėms ir restoranams.

Nors šios grupės dalis ir mažėja, vis dėlto maistas ir nealkoholiniai gėrimai tebesudaro didžiausią vartojimo prekių ir paslaugų krepšelio dalį (27,3 proc.), po jo eina kitos būtinos buitinės išlaidos – būstui, kurui ir transportui⁶⁸. Oficialiais duomenimis, būtent šie produktai praeitais metais ir buvo pagrindiniais kainų varikliais – transporto grupės prekės ir paslaugos brango net dešimtdaliu, 6,7 proc. pabrango būsto, vandens, dujų ir kito kuro grupės prekės ir paslaugos, smarkiai augo ir energetikos grupės produktų kainos (5 proc.).

Labiausiai brangusių transporto prekių grupės ir paslaugų kainų pokyčiui didžiausią įtaką turėjo ryškus degalų – benzino, suskystintų automobilinių dujų, dyzelinių degalų – kainų padidėjimas. Taip pat įtaką darė brangusis keleivinio kelių transporto paslaugos: 0,5 proc. automobilių, 5,3 proc. keleivinio geležinkelio transporto, 17,7 proc. padidėjusi rinkliava už naudojimąsi mokamomis transporto priemonių stovėjimo vietomis ir, kita vertus, 1,1 proc. atpigę dviračiai. Manoma, kad 2005 m. rugpjūčio mėnesį Vilniuje pabrangusios transporto paslaugos infliaciją turėtų veikti bent iki šių metų vidurio⁶⁹.

Kitos infliaciją didinančios priežastys – tiesioginė ir netiesioginė naftos kainos įtaka, euro atžvilgiu brangstantis JAV doleris, taip pat liepą nuo 500 litų iki 550 litų padidėjusi minimali mėnesinė alga, didinamos socialinės išmokos.

Kadangi rafinuotų naftos produktų gamyba Lietuvos pramonėje sudaro gana didelę dalį, brangusi nafta praėjusiais metais itin kėlė **gamintojų** parduodamos produkcijos kainas. Jau kelis kartus didintas gamin-

tojų kainų rodiklis šiems metams neabejotinai labiausiai sietinas su energetikos kainomis, brangstančiomis gamtinėmis dujomis, dėl jų brangstančiu šildymu, taip pat su (po Rusijos sprendimo 2005–2006 m. sankirtoje sustabdyti dujų tiekimą Ukrainai) nežinomybe energetikos rinkoje ir netylančia diskusija dėl energetikos ateities tarptautiniu lygiu. Pokyčių šioje rinkoje rezultatai akivaizdūs nuo pačios metų pradžios – gamintojų kainos per šių metų sausį išaugo 2,5 proc., labiausiai veikiamos vėl kilusių naftos kainų (5 proc.) ir net 35,8 proc. šoktelėjusių dujų kainų.

Oficialiais duomenimis, 2005 m. gamintojų produkcijos kainos pakilo beveik dvigubai daugiau nei 2004-aisiais metais – 13,5 proc., palyginti su 6,8 proc. prieš metus. Statistiniai duomenys pabrėžia naftos kainos įtaką gamintojų kainų rodikliui: be rafinuotų naftos produktų, visos pramonės produkcijos kainų augimo tempas sudarytų tik 2 proc. (apdirbamosios gamybos dar mažiau – tik 1,1 proc.)⁷⁰. Iš viso rafinuoti naftos produktai sudaro 22 proc. gamintojų kainų indekso svorio. Per metus užfiksuotas rafinuotos produkcijos kainos pokytis siekia net daugiau kaip 54 proc.

Gamintojų kainų lygis, įstojus į ES, taip pat priklauso nuo žymiai padidėjusio, palyginti su ES nepriklausančiomis šalimis (žr. 1.2 skirsnį), bendrojo importo muitų lygio, lemiančio kai kurių Lietuvos gamintojų vartojamų žaliavų brangimą⁷¹. Be to, kainos kilo ir dėl spartesnio užsienio rinkų, ypač Rusijos ir viso NVS regiono, atsigavimo (žr. 1.1 skirsnį).

Tikėtina, kad LLRI tyrimo gamintojų kainų augimo rezultatams įtakos turi ir užsienio rinkų plėtros prognozės. Sparčiau kylant Vakarų ir ypač Azijos šalių ūkiui, turėtų toliau augti žaliavų paklausa ir kainos.

Narystė Europos Sąjungoje neabejotinai veikė kainų dinamiką šalyje. Vietinės kainos kyla dėl eksporto subsidijų už ES ribų ir neimportuojamų į Lietuvą subsidijuotų žemės ūkio produktų iš ES. Nacionalinė mokesčių agentūra, administruojanti Europos Sąjungos lėšas žemės ūkiui, pernai, negalutiniais duomenimis, išmokėjo apie 150 mln. litų ES eksporto subsidijų (palyginti su 2,9 mln. 2004 m.). Taip pat, kaip jau minėta, pasikeitus užsienio prekybos režimui, brango daugelis importuojamų prekių ir žaliavų⁷².

⁶⁸ Lietuvos statistikos departamentas. *Lietuvos ekonominė ir socialinė raida, 2006–1*, p. 61.

⁶⁹ ELTA. *Lietuvos bankas valdžiai pataria kol kas nedidinti nei kainų, nei algų, 2005-10-12*.

⁷⁰ Statistikos departamentas. *Visos parduotos pramonės produkcijos kainos per 2005 m. padidėjo 13,5 procento, 2006-01-09*.

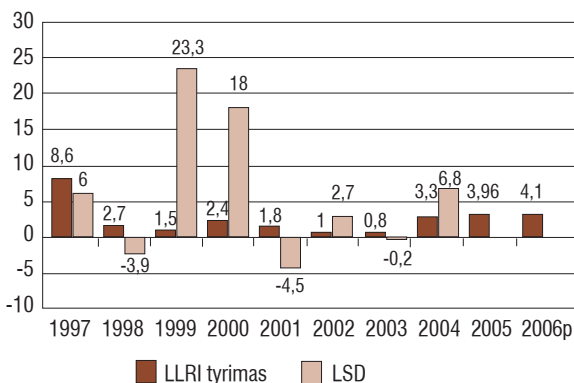
⁷¹ LR ūkio ministerija. *Prekybos režimo pokyčių, Lietuvai tapus ES nare, su trečiosiomis šalimis 2002 metų importo ir eksporto duomenų pagrindų įvertinimas*. – <http://www.ukmin.lt/index.php/lt/Prekyba/Uzsienio/Pokyciai2002>.

⁷² Ūkio ministerijos atlikto tyrimo duomenimis, importas iš Rusijos vidutiniškai brangs 1,8 proc., iš JAV – 14,8 proc., iš Ukrainos – 16,6 proc., Baltarusijos – 10 proc., Japonijos – 8,9 proc., Kinijos – 7,8 proc., Kazachijos (Kazachstano) – 6,5 proc.

Svarbu paminėti, kad SD skaičiuoja gamintojų parduodamų prekių kainų pokyčius, o LLRI tyrimo dalyviai vertina gamintojų perkamų prekių kainų pokytį, taigi LLRI tyrime į gamintojų kainas yra įskaitomos importuojamos prekės, bet neįtraukiamos eksportuojamos, bet būtent šios produkcijos kainos, oficialiais duomenimis, labiausiai ir buvo paveiktos kilusių naftos kainų (ne Lietuvos rinkoje parduotos pramonės produkcijos kainos 2005 m. pakilo 19 proc., palyginti su 7,7 proc. išaugusiomis Lietuvoje parduodamos produkcijos kainomis)⁷³.

1.5 grafikas

Gamintojų prekių ir paslaugų kainų pokyčiai, proc.

Šaltiniai: LLRI tyrimai, Lietuvos statistikos departamentas.

Galima teigti, kad šiais metais sparčiau augs tiek vartotojų, tiek ir gamintojų kainos. Tam įtakos turi valdžios sprendimai (akcizai, naujos PVM lengvatos ir senųjų naikimas), netikrumas dėl kainų dinamikos energetikos rinkoje. Kita vertus, kainoms dar sparčiau kilti trukdo stiprėjanti konkurencija vidaus rinkoje, ją didina auganti vidaus pasiūla smulkaus eksporto rinkoms. Mažėjimo linkme kainų lygį veikia ir augantis darbo našumas.

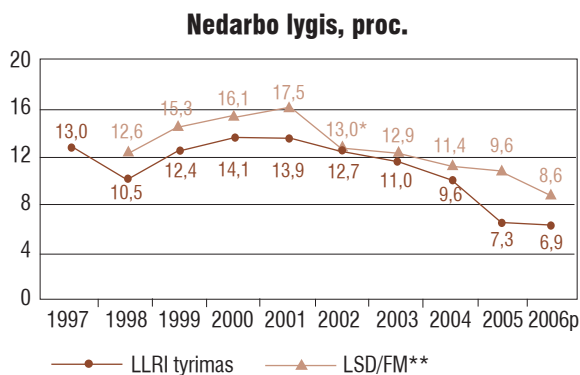
Apskritai spartesnis kainų kilimas augant BVP yra natūralus reiškinys, žinomas kaip *Balassa-Samuelson*'o efektas, ir šiuo metu Lietuvoje pasiekti tempai toli gražu nėra grėsmingi. Kol Lietuvos ekonomika vysis senąsias ES nares, infliacija šalyje tikrai turėtų būti natūralus procesas nei jos nebuvimas ar prieš keletą metų vyravusi defliacija.

1.4. Emigracija toliau mažina nedarbo rodiklius

Nedarbo lygis suprantamas kaip bedarbių – darbingo amžiaus asmenų, neturinčių darbo ir ieškančių jo, bet nebūtinai užsiregistravusių Darbo biržoje – skaičiaus ir darbo jėgos santykis. Darbo jėga – tai visi darbingo amžiaus gyventojai. LLRI tyrimo dalyviai buvo prašomi įvertinti realų nedarbo lygį šalyje.

Tyrimo duomenimis, nedarbo rodikliai ir toliau mažėja. **Pasak rinkos dalyvių, 2005 m. pabaigoje nedarbo lygis buvo 7,34 proc., palyginti su 9,6 proc. 2004 m. pabaigoje, o šiais metais jis ir toliau mažės ir pasieks 6,9 proc. 2006 m. pabaigoje.**

1.6 grafikas

**2005–2008 m. prognozės – vidutinis metinis nedarbo lygis.
Šaltiniai: Lietuvos laisvosios rinkos institutas, LR finansų ministerija, Lietuvos statistikos departamentas.

Nedarbo rodikliai labai stipriai sumažėjo per pastaruosius pusę metų – dar 2005 m. rudenį rinkos dalyviai manė, kad nedarbas sudarys 8,6 proc. 2005 m. pabaigoje ir 8 proc. šių metų gale. Abejų metų rodikliai šį kartą sumažėjo net 15 proc., arba 1 procentine dalimi kiekvienas. Nors maži nedarbo skaičiai turėtų būti džiuginantys, iš tiesų taip nėra – mažėjant nedarbo rodikliams, užimtumas tokiais pat tempais neauga. Taigi maži rodikliai nereiškia, kad yra sprendžiamos šalies darbo rinkos problemos – netgi atvirkščiai. Kadangi ūkio plėtros tempai, taip pat ir įmonių padėtis, pastaruoju metu smarkiai nekito, tokie žymūs šuoliai neabejotinai yra susiję su darbo jėgos emigracija ir rodo rinkos dalyvių susirūpinimą dėl kvalifikuotos darbo jėgos trūkumo.

Emigracijos įtaką patvirtina ir rinkos dalyvių atsakymai į LLRI tyrime pateiktus specialius klausimus. At-

⁷³ Statistikos departamentas, 2006-01-09.

liekant praeitą tyrimą, apie 90 proc. apklaustų rinkos dalyvių minėjo, kad įmonės jaučia darbuotojų emigraciją iš Lietuvos, neretai buvo akcentuojama, kad net labai.

Darbuotojų migraciją galima vertinti dvejopai. Viena vertus, tai neabejotinai suteikia progą Lietuvos piliečiams pasinaudoti užsienio rinkų teikiamomis galimybėmis. Tačiau, antra vertus, tai neigiamai veikia šalies ūkį, nes išvyksta daug darbo jėgos, kuri galėtų kurti šalies ekonomiką. Problemiška yra tai, kad gausiai išvyksta jauni energingi žmonės – Pasaulio banko teigimu, palyginti su kitomis Vidurio Europos ir Baltijos šalimis, Lietuvoje jaunų, iki 25 m., žmonių nedarbo lygis mažėja greičiausiai. Jaunų žmonių nedarbas šalyje dėl migracijos beveik išnyko, tačiau proto ir darbo jėgos nutekėjimo problema dar labiau paaštrėjo⁷⁴.

Juo labiau, kad galimybės, kuriomis pasinaudojama išvykus, šiandien dar labai retai yra profesinės. Daug dažniau jos būna tik trumpalaikės finansinės, netgi aukojant profesines ambicijas ir galimybes Lietuvoje, kadangi neretai žmonės važiuoja dirbti žemesnės kvalifikacijos, nei jų išsilavinimas ar profesinė patirtis leistų darbo. Kadangi ES senbuvių darbo užmokesčio vidurkis yra apie 6–7 kartus aukštesnis, išvažiuodami dauguma lietuvių tikisi ne įgyti svarbios patirties ir profesinio pranašumo, o tiesiog pagerinti savo namų ūkių situaciją (ir šioje srityje pagerėjimas, anot rinkos dalyvių, yra jaučiamas – žr. 2.1 skyrių).

Visuomenės nuomonės apklausa taip pat rodo, kad gyventojai dažniausiai išvyksta dėl pinigų: daugumos (daugiau nei 90 proc.) Lietuvos gyventojų nuomone, bene pagrindinė emigracijos priežastis yra mažas darbo užmokestis. Kad žmonės išvyksta į kitas šalis negalėdami susirasti darbo Lietuvoje, mano apie 72 proc. lietuvių (nors darbo rinkos rodikliai rodo, kad apskritai darbo susiradimas šiandien nėra problema – greičiausiai išvykstama dėl to, kad nerandama norimo darbo ar norimo darbo užmokesčio).

Nors apie laisvą žmonių judėjimą aktyviai diskutuojama Europos Sąjungos lygmeniu⁷⁵, vis dėlto pripažįstama, kad Europoje laisvo darbo jėgos judėjimo idėja vis dar yra gana svetima. Tik 1,5 proc. ES piliečių gyvena ir dirba kitoje šalyje narėje. Šie duomenys iš

esmės beveik nesikeičia pastaruosius 30 metų. O naujusias Europos Komisijos tyrimas rodo, kad darbuotojų migracija yra palanki ir išvykstantiems/atvykstantiems darbuotojams, ir juos priimančioms šalims, kur darbuotojai iš naujųjų šalių narių suteikia reikalingą impulsą darbo rinkoms ir ekonomikai augti.

Po (nors iš dalies ir prieš) gegužės 1 d. į ES šalis plūstelėjo banga norinčių užsidirbti Lietuvos piliečių. Statistikos departamento duomenimis, praėjusiais metais emigravo dvigubai daugiau Lietuvos gyventojų nei prieš dvejus metus: 15 tūkst., palyginti su 7 tūkst. 2002 m. Manoma, kad nuo 1990 m. nuo 250 iki 350 tūkstančių Lietuvos gyventojų jau spėjo palikti šalį, ir jų skaičius kasdien auga⁷⁶. Migrantams negrįžtant į Lietuvą, masinis darbuotojų išvykimas tampa rimta ekonomikos problema.

Valstybės lygiu šiuo klausimu jau yra diskutuojama: bandoma kurti Emigracijos reikalų komisijas⁷⁷, rengti Vyriausybės strategijas⁷⁸, siekiančias išlaikyti ryšį su išvykusiais ir skatinančias lietuvių grįžimą, tačiau konkrečių veiksmų kol kas nesiimama. Valstybės vaidmuo, norint išlaikyti darbo jėgą Lietuvoje, turėtų būti labai konkretus – sukurti aplinką ir sąlygas, skatinančias darbuotojus pasilikti šalyje. Tam reiktų mažinti darbo apmokestinimą, liberalizuoti darbo santykius, mažinti administracinę našta verslui (ypač riboti kontroliuojančių institucijų vaidmenį), reformuoti švietimo, sveikatos, pensijų sistemas.

Lietuvos laisvosios rinkos institutas rinkos dalyvių klausė, ar daugėja paskatų dirbantiesiems neimigruoti iš šalies. Rinkos dalyvių nuomonė skyrėsi lygiai per pusę. Atsakiusieji teigiamai, pagrindinėmis paskatomis dažniausiai minėjo augantį atlyginimo dydį (beveik vienbalsiai), taip pat atlyginimo oficialumą bei darbo sąlygas ir santykius su darbdaviu. Administracinės verslo sąlygos, kaip teigia rinkos dalyviai, negerėja ir neskatina darbuotojų likti, valdžios politika taip pat nesuteikia paskatų dirbti Lietuvoje (tik 1 respondentas minėjo valdžios politiką kaip teigiamą, skatinantį likti veiksnį).

Vertinant šiandieninę darbo rinką ir nagrinėjant migracijos klausimus, labai svarbu pažvelgti ir į kitą laisvo darbo jėgos judėjimo pusę – potencialią darbo

⁷⁴ Pasaulio bankas. *EU-8 Quarterly Economic Report*, 2006-02. Jaunų žmonių nedarbas gali mažėti ne tik dėl jų pačių išvykimo, bet ir dėl bendros darbo jėgos emigracijos – jie tiesiog gali užimti emigravusiųjų paliktas vietas.

⁷⁵ 2006 m. Europos Sąjungoje yra „laisvo žmonių judėjimo metai“.

⁷⁶ BNS. *Lithuania: low salaries cause emigration – poll*, 2005-09-24.

⁷⁷ Petro Auštrevičiaus iniciatyva gruodžio mėnesį Seime užregistruotas nutarimo projektas dėl tokios komisijos sudarymo. Jis 2006 m. kovo mėnesį buvo atmetas ir grąžintas iniciatoriams tobulinti.

jėgos imigraciją į šalį, nes, kaip minėta, tai neretai teikia papildomo impulso rinkai ir skatina ekonomikos augimą. Nors darbo užmokestis Lietuvoje yra beveik mažiausias tarp ES šalių narių, ir Lietuva neatrodo labai patraukli ES darbuotojams, darbuotojai iš kitų šalių noriai užimtu laisvas vietas. Todėl darbo jėgos judėjimo iš ir į šalį strategija turėtų būti numatyta iš anksto. Daugelis įmonių, nukentėjusių dėl lietuvių emigracijos, jau samdo darbuotojus iš užsienio ir nekantriai laukia apribojimų sumažinimo šioje srityje, taip pat ir sprendimo darbo jėgą iš kitų šalių laisvai įleisti į Lietuvą. Juo labiau, kad užsienio įmonės jau pradėjo iškelti gamybą į kitas šalis, kur darbo jėga ir prieinamesnė, ir pigesnė: tai turėtų paskatinti valdžios atstovus susirūpinti ir Lietuvos migracijos politika, ir situacija darbo rinkoje apskritai⁷⁹.

Vien per pirmąjį 2005 metų pusmetį leidimai dirbti Lietuvoje buvo išduoti 881 užsieniečiui – daugiau nei 2004-aisiais per visus metus (877). Daugiausia užsieniečių įsidarbino Vilniuje – 377, Klaipėdoje – 295, Gargžduose – 65, Kaune – 59. Paprastai darbuotojai iš kitų šalių atvyksta dirbti į konkrečias, neretai jiems sukurtas darbo vietas – kai kurių darbo vietų ar net verslų be jų net nebūtų. Argumentai, kad atvykėliai atima darbo vietas iš Lietuvos bedarbių, dažnai nėra teisingi. Bet nors darbuotojų iš kitų šalių ir daugėja, politiniu lygiu, kaip minėta, Lietuva šiuo klausimu vis dar neturi jokios aiškios strategijos, o ir patį procesą lėtina administracinės kliūtys, pavyzdžiui, norintys pasamdyti darbuotoją iš trečiųjų šalių, turi įrodyti, kad jie negali rasti darbuotojų į šias vietas Lietuvoje. Blogiausia, kad tinkančio darbuotojo ieškojimas turi trukti net 6 mėnesius, o tai labai stabdo verslą. Tokio reikalavimo turėtų būti arba išvis atsisakyta, arba „ieškojimo“ laikas turėtų būti labai trumpinamas.

Mažėjant nedarbiui, struktūrinio nedarbo problema neišnyko. Struktūrinio nedarbo mažėjimą stabdo 2005 m. liepos mėn. vėl padidintas privalomasis minimalusis darbo užmokestis nuo 500 iki 550 litų⁸⁰. Vyriausybės sprendimu nuo 2006 m. liepos mėnesio minimalus atlyginimas kils dar 50 litų iki 600 Lt/mėn. O Vyriausybės 2004–2008 metų programoje numatyta, kad minimalus uždarbis 2008 m. pasiektų net 800 litų per mėnesį; ir teigiama, kad šią programą galima

bus įvykdyti. Tokie sprendimai ne tik žlugdo Lietuvos smulkųjų verslų, bet ir toliau riboja nekvalifikuotų darbuotojų, kurie sudaro didžiausią bedarbių dalį, paklausą⁸¹. Bandymai apeiti minimalios algos reikalavimus didina ir šešėlinę darbo rinką: LLRI su RAIT atliktoje darbuotojų apklausoje 6,4 proc. darbuotojų minėjo, kad jų įmonė moka mažesnius atlyginimus nei reikalaujamas minimalus.

Didelis nekvalifikuotų ar prastai kvalifikuotų bedarbių skaičius ir kvalifikuotų specialistų trūkumas yra kitos svarbios nedarbo, ypač struktūrinio, mažėjimo kliūtys. Personalo specialistų teigimu, tinkamų darbininkų stygius 2005 m. pabaigoje ypač buvo jaučiamas pramonėje, viešajame valdyme, gynyboje, socialiniame draudime ir prekyboje. Ketvirto praėjusių metų ketvirčio pabaigoje Lietuvoje buvo beveik 12 tūkst. laisvų darbo vietų samdomiems darbuotojams. Taigi atrodytų, kad ilgalaikiams bedarbiams tikrai turėtų užtekti galimybių įgyti būtinos patirties⁸². Esamas nedarbo lygis nereiškia, kad nėra laisvų darbo vietų. Išliekantis nedarbo lygis rodo, kad trūksta galinčių tas laisvas vietas užimti. Pagrindinė problema šiandien yra ne nedarbas, o kvalifikacijos tarp darbo jėgos trūkumas. Kvalifikaciją tobulinančių suaugusiųjų⁸³ Lietuvoje iš visų Europos Sąjungos šalių yra mažiausia.

Lietuvos bedarbių kontingentas, anot darbo biržos atstovų, yra itin problemiškas. Apie 80 proc. teritorinėse darbo biržose užsiregistravusių žmonių yra nepasirengę darbo rinkai. Jie yra praradę motyvą dirbti, tobulintis ir kelti ar keisti savo kvalifikaciją⁸⁴. Žmonės neretai yra linkę gauti bedarbio pašalpą, o ne ieškoti darbo – tai yra gana rimta problema, nes pašalpa ilgą darbo stažą turintiems asmenims šiandien jau yra didesnė už minimalią algą. Panaši situacija seniai vargina daugelį senųjų Europos šalių, kur socialinės pašalpos yra ypač dosnios; ilgainiui tai ima labai neigiamai veikti darbo rinką. Valstybės programos turėtų skatinti darbuotojų motyvą, o ne atvirščiai, juo labiau, kad, Pasaulio banko teigimu, Lietuva jau šiandien yra tarp lyderių pagal struktūrinio nedarbo rodiklius – žmonių, kurie neranda ar neieško darbo daugiau nei 2 metus (kita vertus, šis rodiklis nebūtinai atskleidžia tikrąją situaciją, nes dalis oficialiai nedarbančiųjų gali dirbti šešėlinėje rinkoje ir nedeklaruoti, bet ir neieškoti darbo).

⁷⁸ Socialines apsaugos ir darbo ministerijos teigimu, tokią strategiją Vyriausybė ketina parengti šį pavasarį.

⁷⁹ BNS. *Klaipėdos regione – laisvų darbo rankų stygius*, 2005-10-24.

⁸⁰ 2003 m. rugsėjo 1 d. minimalus atlyginimas buvo pakeltas nuo 430 iki 450 Lt.

⁸¹ SD gyventojų užimtumo tyrimo duomenimis, profesijos neturintys asmenys sudaro beveik pusę visų bedarbių.

⁸² BNS. *Labiausiai darbuotojų trūksta pramonėje ir prekyboje*, 2006-02-27.

⁸³ Angl. *lifelong learning*.

⁸⁴ Spurytė V. Bedarbiai nebenori dirbti. – *Klaipėda*, 2005-07-27.

Viena iš esminių darbo rinką veikiančių problemų šiandien vis dar išlieka darbuotojų paruošimas. Siekiant gerinti darbo rinkos situaciją, reikia peržiūrėti ne tik socialines programas, bet ir Lietuvos švietimo sistemos būklę. Šiandien neefektyvi švietimo sistema, taip pat didelis atotrūkis tarp studijų programų ir darbo rinkos poreikių reiškia, kad į rinką patenka itin daug „profesionalų“, kurie negali rasti darbo arba dirba ne pagal specialybę⁸⁵. Europos švietimo fondo duomenimis, Lietuva Europoje pirmauja pagal specialistų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, skaičių. Deja, darbdaviai jų įgytas profesines žinias linkę vertinti gana skeptiškai. Pasaulio banko studijoje skelbiama, kad Lietuva taip pat pirmauja pagal žmonių, turinčių aukštąjį išsilavinimą ir dirbančių profesinio išsilavinimo tereikalaujantį darbą, pavyzdžiui, tekstilės pramonėje, skaičių⁸⁶. Tokia situacija netenkina nei darbdavio, kuris dažnai turi pirkti brangesnį specialistą nei reikėtų, nei darbuotojo, kuris tikisi geresnio – aukštąjį išsilavinimą atitinkančio – darbo.

Kylant darbo jėgos kainai, būtina susirūpinti darbo jėgos kvalifikacija, nes jei užsienio investuotojus ir viliojo mažesnio produktyvumo, bet itin pigi darbo jėga, vargu, ar juos vilios brangesnė, nekvalifikuota ir žemo produktyvumo darbo jėga, kurios nemažėja.

Kitos ekonomikos būklę vertinančios institucijos sutinka dėl bendrų darbo rinkos tendencijų ir prognozuoja tolesnį nedarbo mažėjimą. Kaip ir anksčiau, rinkos dalyvių nedarbo lygio prognozės yra mažesnės ir už oficialiąsias, FM (ir SD) skelbiamas šalies prognozės (žr. 1.6 grafiką)⁸⁷, nors šį kartą skirtumas yra ypač akivaizdus. Remdamasi Statistikos departamento darbo jėgos tyrimo rezultatais⁸⁸, Finansų ministerija, kaip ir rinkos dalyviai, pastaruoju metu kelis kartus gerino nedarbo prognozes: paskutinį kartą FM sumažino prognozuojamą 2005 m. nedarbo rodiklį vienu

procentu – nuo 10,6 proc. iki 9,6 proc. Finansų ministerija tikisi, kad 2006 m. nedarbas mažės dar vienu procentiniu punktu – iki 8,6 proc.⁸⁹.

1.4 lentelė

Nedarbo Lietuvoje prognozės, proc.

	2005	2006
FM**	9,6	8,6
Nordea	9,1 (11,0)	8,0 (10,2)
EK	9 (10,8)	8,1 (9,7)
Nord/LB	9,0 (10,6)	7,0 (8,0)
SEB VB	8,0 (8,8)	6,8
HBM	8,2 (11,2)	7,4 (10,4)
LLRI	7,3 (8,6)	6,9 (8,0)
Eurostat*	7	

* 2005 m. lapkričio mėn. rezultatas.

** Darbo jėgos tyrimo duomenimis. Skliausteliuose pateikiamos ankstesnės prognozės.

Santrumpos: FM – Finansų ministerija⁹⁰, Nordea⁹¹, EK – Europos Komisija⁹², Nord/LB – Nord/LB Lietuva⁹³, SEB – SEB Vilniaus Bankas⁹⁴, LLRI – Lietuvos laisvosios rinkos instituto tyrimas, HBM – Hansabank Markets⁹⁵, Eurostat⁹⁶.

Palyginti su kitų institucijų prognozėmis, rinkos dalyvių prognozės yra ganėtinai žemos (žr. 1.4 lentelę), tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kad dauguma institucijų pateikia vidutinio metinio nedarbo lygio prognozes, o rinkos dalyviai prognozuoja nedarbo lygį metų pabaigoje. Apskritai, visos institucijos panašiai vertina Lietuvos darbo biržos dinamiką ir laukia tolygaus nedarbo mažėjimo šiais ir kitais metais.

„Eurostat“ Lietuvoje antrus metus iš eilės užfiksavo žymiausią nedarbo sumažėjimą ES. ES Statistikos departamento duomenimis, nedarbas Lietuvoje 2005 m.

⁸⁵ Socialinės analizės ir konsultavimo centro (SAKC) projekto „Žmogiškųjų išteklių plėtros būklės Lietuvoje įvertinimas“, atlikto 2003 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybos užsakymu, išvadose teigiama, kad Lietuvoje maždaug 46 proc. dirbančiųjų turi aukštojo išsilavinimo diplomus, apie 70 proc. aukštąjį išsilavinimą turinčių žmonių niekada nedirbo pagal specialybę, o realus tokios kvalifikacijos specialistų poreikis siekia 25 proc. Taip pat žr. „Veidas“, 2004-07-29, p. 31–32.

⁸⁶ The World Bank. *Lithuania: Investment Climate Assessment*, 2004-12.

⁸⁷ Nustatomas pagal gyventojų užimtumo tyrimą. Tai yra vienos didžiausių nedarbo lygio Lietuvoje prognozių (žr. 1.4 lentelę).

⁸⁸ Darbo biržos (DB) rodikliai LLRI tyrimuose nebenaudojami, nes nuo 2004 m. sausio mėnesio Darbo birža skaičiuoja nedirbančių asmenų procentą nuo darbingo amžiaus gyventojų skaičiaus, o dauguma tarptautinių institucijų ir LLRI – bedarbių skaičiaus ir darbo jėgos santykį. Tad dėl skirtingų skaičiavimo metodų galutiniai DB ir LLRI duomenys negali būti lyginami. Kaip oficialus Lietuvos nedarbingumo rodiklis tyrimė naudojamas Finansų ministerijos skelbiamas skaičius.

⁸⁹ LR finansų ministerija. *Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos 2005–2008 metams*, 2005-12.

⁹⁰ LR finansų ministerija, 2005.

⁹¹ Nordea. *Baltic Rim Outlook*, 2006-06, p. 8.

⁹² European Commission, 2005-11.

⁹³ Nord/LB Lietuva. *Lietuvos ekonomikos apžvalga*, 2005-4, 12.

⁹⁴ SEB Vilniaus bankas, 2006, p. 15.

⁹⁵ Hansabank Markets. *The Baltic Outlook*, p. 1.

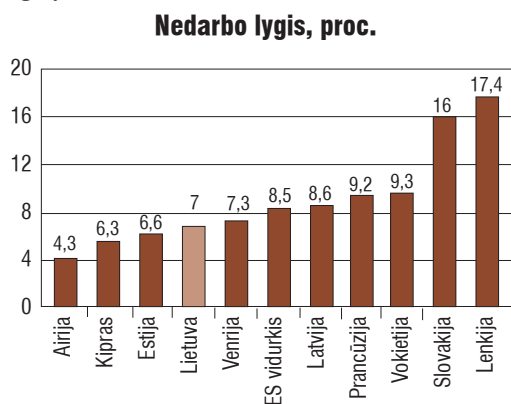
⁹⁶ Eurostat. *Euro-indicators*. Newsletter, 2005-12 –2006-06.

lapkričio mėnesį buvo 7 proc., per metus jis sumažėjo nuo 9,8 proc.⁹⁷. Lietuva jau prieš metus paliko lyderiaujančių šalių turinčių prasčiausius nedarbo rodiklius, trejetą – šalies nedarbo rodikliai dabar yra 1,5 procentinio punkto mažesni už ES vidurkį (žr. 1.7 grafiką).

Tačiau ES vidurkis atskleidžia skaudžią šiandienos Europos problemą. Ne mažėjantis, o netgi augantis nedarbo rodiklis ne tik atsigauančiose po sovietinės eros naujosiose šalyse ir tokiose „probleminėse“ senbuvėse kaip Ispanija ir Graikija, bet ir ES lyderėse, pavyzdžiui, Prancūzijoje, Vokietijoje⁹⁸ (atitinkamai 9,2 ir 9,3 proc.) ar Italijoje išpėja apie šių šalių darbo rinkoms gresiantį pavojų ir ateityje kilsiančias ekonomikos problemas.

1.7 grafikas

Šaltinis: Eurostat, 2006 sausis.

1.5. Mokesčių srityje laukiama konkrečių konkurencingumą skatinančių žingsnių

LLRI tyrimo dalyviai vertina mokesčių našta kaip visų mokestinių valstybės ir savivaldybių biudžetų ir fondų pajamų santykį su bendruoju vidaus produktu. **Rinkos dalyvių nuomone, 2005 m. mokesčių našta sudarė 34,1 proc., palyginti su 35,4 proc. 2004-aisiais. Tolesnio mokesčių naštos mažėjimo rinkos dalyviai šiais metais nesitiki – jų nuomone, ji išliks tokia pati kaip ir šiomet ir sudarys 34,1 proc.**

Prieš metus rinkos dalyviai prognozavo mokesčių našta 2005-aisiais būsiant daug didesnę – jų nuomone, ji galėjo sudaryti iki 36,3 proc. Tuo pačiu metu buvo itin ugningai diskutuojama apie mokesčių naštos ir mokesčių sistemos reformos klausimus bei modelius.

Taigi didelė tikimybė, kad nežinomybė ir Vyriausybės mokesčių politikos nenusipėjamumas lėmė aukštesnius 15-ojo tyrimo rodiklius. Atliekant šį tyrimą, mokesčių reformos sprendimai jau buvo žinomi, o nežinomybė, nors šioje srityje ji visuomet išlieka, buvo mažesnė ir nebedarė didelės įtakos rinkos dalyvių vertinimams. Juo labiau, kad kai kurie mokesčių reformos aspektai buvo tikrai labai ilgai laukti.

2005 metais buvo priimta ištis nemažai svarbių sprendimų dėl mokesčių: pagaliau ryžtasi atsisakyti apyvartos mokesčio, nustatytas laipsniškas gyventojų pajamų mokesčio mažinimas. Pastarasis sprendimas, sumažinsiantis pajamų mokesčio tarifą nuo 33 proc. iki 24 proc., yra itin džiuginantis ir neabejotinai teigiamai veikė rinkos dalyvių lūkesčius. Vis dėlto apmaudu, kad pasirinktas neefektyviausias būdas tokios reformos tikslams pasiekti – t. y. tarifas bus mažinamas ne iš karto, o palaipsniui, per trejus metus: nuo 2006 metų liepos 1 dienos jis būtų sumažintas iki 27 proc., o nuo 2008 metų pradžios – iki 24 proc. Laipsniškas mokesčių mažinimas akivaizdžiai nepalengvins legalių darbuotojų ir verslininkų mokesčių naštos ir todėl nebus efektyvus siekiant mažinti šešėlinės ekonomikos mastą (tai buvo įvardyta kaip vienas iš pagrindinių reformos siekių).

Skirtingai nuo gyventojų pajamų mokesčio mažinimo, kiti reformos aspektai vargu ar prisidės prie itin svarbaus reformos uždavinio – didinti šalies konkurencingumą. Siekiant atsverti biudžeto nuostolius, įvestas laikinas „socialinis“ įmonių pelno mokestis, o komercijai naudojamas gyventojų nekilnojamasis turtas pradėtas apmokestinti metiniu 1 proc. vertės mokesčiu. Jis apmokestinamas tomis pačiomis sąlygomis kaip ir įmonių naudojamas turtas (išlyga padaryta nuomojamiems butams, kurie nebus apmokestinami). Nuo 2006 m. sausio 1 d. įsigaliojo naujas *Nekilnojamojo turto mokesčio įstatymas*, pakeitęs iki šios datos galiojusį *Įmonių ir organizacijų nekilnojamojo turto mokesčio įstatymą*. Įstatymu pakeista nekilnojamojo turto mokesčio bazės apskaičiavimo tvarka (lėmusi bendrą bazės padidėjimą) ne tik kad neprisideda prie konkurencingumo didinimo, bet ir kelia techninių nesklandumų. Taip pat, atsverti dėl mažinamo pajamų mokesčio patirtus nuostolius, įvestas laikinas „socialinis“ mokestis, iš esmės pakeitęs įmonių apyvartos mokestį. Taigi galima daryti išvadą, kad mokesčių našta labai nemažės, tiesiog jos svoris vėl bus išdalinamas skirtingiems mokesčiams.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Vokietijoje pnai metais buvo peržengta psichologiškai sunki 5 milijonų bedarbių kontingento riba. Tačiau naujosios kanclerės Merkel inicijuojamos darbo rinkos ir socialinio sektoriaus reformos yra sutinkamos itin priešiška.

Vykdytos mokesčių pertvarkos kol kas nedavė ekonomikos postūmio efekto, o dėl dabartinių apmėčių neaišku, ar duos. Vertinant reformą visapusiškai, galima drąsiai teigti, kad ji tebus tik rimtos reformos imitacija, kurios pagrindas tebėra ne ilgalaikiai ekonomiškai pagrįsti tikslai, o trumpalaikės priemonės, skirtos vykdyti trumpalaikius Vyriausybės uždavinius, tokius kaip biudžeto subalansavimas ar bandymai nepagrįstai didėjančias ir neefektyvias biudžeto išlaidas kompensuoti naujais mokesčiais. Tai neskatina kurti naujų darbo vietų, nemažina šešėlinės ekonomikos masto, nesprendžia didėjančios darbo jėgos emigracijos iš šalies klausimo, nepadaeda pritraukti užsienio investicijų ir nėra efektyvus būdas siekiant skatinti darbo ir vartojimo rinką.

Ši dalinė mokesčių reforma taip pat yra problemiška, nes, pasibaigus laikinų sprendimų ir priemonių terminui, vėl padidės nežinomybė dėl ateities. Itin staigūs, ir ypač laikini, pokyčiai mokesčių sistemoje gali rimtai pakenkti verslo investicijoms ir padidinti netikrumą ir nepasitikėjimą tarp investuotojų. Nežinia, kas laukia po 2008-ųjų metų, t. y. šios reformos pabaigoje, kai turės būti panaikintas socialinis mokestis (nors šis „laikinas“ mokestis turėtų būti naikinamas kuo anksčiau, ypač kadangi biudžeto rodikliai rodo, jog jis tikrai nėra būtinas), o pajamų mokestis sumažės iki 24 proc. Jei išlaidavimas nebus labiau apribotas šiandien, po dviejų metų vyriausybė, norėdama išlaikyti fiskalinį balansą, rizikuos įsiskolinti arba vėl didinti mokesčius, taip visai sumenkindama Lietuvos konkurencinį pranašumą.

Mažesni rinkos dalyvių pasiūlyti mokesčių naštos rodikliai taip pat galėjo būti ne naštos mažėjimo, o spartaus ekonomikos augimo, rezultatas: mokesčių augimą atsveria gana sparti ūkio plėtra. Sėkmingai plėtojant ūkį, didėjančią mokesčių našta taip pat gali sumažinti augančios pajamos iš neapmokestinamos arba mažesniais tarifais apmokestinamos veiklos ir kitų šaltinių.

Mokesčių našta sunkina iki minimalaus ES lygio didinami akcizų tarifai. Aukšti mokesčių naštos rodikliai gali atspindėti, pirma, nusivylimą, kad nebandoma kompensuoti dėl narystės ES didėjančių mokesčių kitose sferose, ir, antra, kad neskatinama iniciatyva valstybės lygiu siekti mažinti šiuos mokesčių išsipareigojimus Europos lygmeniu⁹⁹.

Šiais metais mokesčių našta mažėti neturėtų: nuo sausio 1 d. užgulė socialinis mokestis, kuris, ekspertų vertinimu, didesnio pelningumo įmonėms gali viršyti anksčiau mokėtą kelių mokestį. Dėl pasikeitusios komercinio turto vertinimo metodikos gali išaugti ir nekilnojamojo turto mokestis: 2006 m. sausio 1 d. nuo individualaus nekilnojamojo objekto vertinimo bus pereita prie masinio vertinimo; objektas bus vertinamas pagal toje vietoje vyraujančias kainas¹⁰⁰.

Mokesčių sistema šiais metais apsinkins nereikalingas mokesčių „balansavimas“ ir mokesčių išimtis, komplikuosiančios mokesčių administravimą. Vienas iš tokių balansavimo pavyzdžių yra jau kurį laiką svarstomas ketinimas nuo 2006 metų gegužės mėn. nuo 6 iki 3 proc. sumažinti tuščių kompiuterių laikmenų mokestį ir nebeapmokestinti standžiųjų diskų, „mainais“ iki 3 proc. apmokestinant atgaminimo įrangą – garso ir vaizdo įrašų leistuvus su įrašymo funkcija, vaizdo kameras, mobiliuosius telefonus su garso ir vaizdo įrašymo ir atgaminimo funkcija, įvairius MP3 leistuvus (diskutuotos kompiuterių apmokestinimo idėjos buvo atsisakyta dėl smarkaus kompiuterių ir informacinės visuomenės pasipriešinimo). Šio įstatymo pataisų priėmimas neabejotinai apsinkintų vartotoją ir stabdytų informacinės visuomenės, kurios skatinimo būtinybė dažnai pabrėžiama, plėtrą. O ir pati mokesčio persikirstymo vertė ir nauda yra nesuprantamos. Projektas šiuo metu yra svarstomas Seime, taip pat laukiama, kol Europos Komisija pateiks rekomendacijų dėl sąžiningo atlyginimo autoriams ir atlikėjams už kūrinių kopijavimą¹⁰¹.

Nepasitikėjimo ir nepastovumo įneša ir dar vienas staigus vyriausybės „persigalvojimas“, šiemet padidinsiantis įmonių išlaidas. Praėjus 9 mėnesiams po suteiktų lengvatų įmonėms, kurios skatina savo darbuotojus papildomu sveikatos draudimu (lengvata numatė lėšų, skiriamų papildomam darbuotojų sveikatos draudimui, neapmokestinimą mokesčiais „Sodrai“), dabar jos jau naikinamos – dėl tokio sprendimo įmonių išlaidos papildomam sveikatos draudimui padidės maždaug trečdaliu, ir visos jos bus neplanuotos.

Šiais metais padaugėjo ir PVM išimčių. Nuo 2006 m. sausio 1 d. lengvatinis PVM tarifas bus taikomas ir ekologiškai švariems maisto produktams. Tai tik viena iš visos eilės lengvatų (oficialiai planuojamų ir ateityje), šį mokestį darančių vis sudėtingesniu.

⁹⁹ Arba, jei tokios iniciatyvos keliamos vienu grupių, kitų jos automatiškai kritikuojamos kaip „provincialios“.

¹⁰⁰ ELTA. *Mokesčių našta nelengvės*, 2005-08-25.

¹⁰¹ BNS. *Ketinama apmokestinti garso ir vaizdo techniką*, 2005-10-27, Migonytė S. Menininkų ir verslo konfliktas dėl kopijavimo. – *Verslo žinios*, 2005-12-01.

Lengvatomis yra kuriami ekonomikos iškraipymai ir mokesčių spragos. Tai parodo ir šis sprendimas – nėra aišku, kodėl nepaklausiams produktams, kurie paprastai yra skirti „ypatingiems“ ir didesnes pajamas turintiems vartotojams, turi būti taikomos išimtys. Taip subsidijuojami turtingesni vartotojai, kurie gali pigiau tenkinti savo poreikius, neturtingesniųjų sąskaita. Gausu ir naujų iniciatyvų dėl PVM lengvatų. Kita vertus, džiugu, kad ne kiekvienas lengvatų skaičiaus didinimas sutinkamas vienbalsiai – verta paminėti Prezidento sprendimą 2005 m. pabaigoje vetuoti siūlymą suteikti PVM lengvatas meno ir kultūros bei sporto renginių lankymui. Siekiant vienodų konkurencijos sąlygų, tikslinga nustatyti visoms prekėms ir paslaugoms vienodą 18 procentų mokesčio tarifą ir nesiekti jo sumažinimo jokioms sritims.

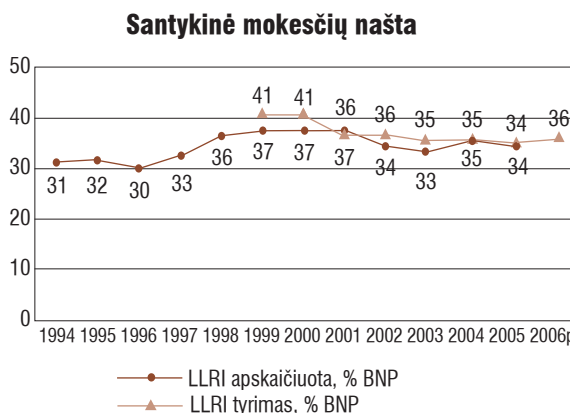
Iš socialdemokratų stovyklos nuolat pasigirsta kalbų apie progresinius mokesčius (pavyzdžiui, nuo šių metų nemažinti pajamų mokesčio daugiau kaip 1200 litų uždirbantiems gyventojams)¹⁰². Tokie siūlymai tik dar labiau apsunkintų mokesčių sistemą – progresiniai pajamų mokesčiai jų administravimą daro itin komplikuoatą ir brangiai kainuojantį, skatina vengti mokesčių, perkelti gamybą į šalis, kuriose mokesčiai yra mažesni.

„Eurostat“ duomenimis, 2003 m. mokesčių našta Lietuvoje buvo 28,7 proc. BVP – tai yra mažiausias rodiklis Europos Sąjungoje¹⁰³. Tačiau lyginti Lietuvoje taikomą mokesčių tarifą su kitų Europos valstybių tarifu yra sudėtinga, nes mokesčių sistemos daugelyje kitų šalių yra progresinės, o euro perkamoji galia skirtingose ES šalyse yra nevienoda. Todėl nagrinėjant pajamų mokesčius, prasmingiau būtų lyginti ne bendrąją mokesčių našta, o mokesčio tarifą, kuriuo Europos šalys apmokestina vidutinį darbo užmokestį. Pagal šį rodiklį Lietuva yra antra Europos Sąjungoje.

Vyriausybė tikina, kad tam tikrus mokesčius, būtent – akcizo, ji didino įpareigota narystės Europos Sąjungoje sutarties. Tačiau biudžetas sudarytas ne vien iš akcizų – juos didindama valstybė galėtų sumažinti kitų mokesčių našta. Deja, lieka apgailestauti, kad balansavimas mokesčių srityje yra įmanomas, siekiamas ir vykdomas tik viena kryptimi: kiekvienas kokio nors mokesčio sumažinimas yra iškart palydimas pranešimo, kad šiais ar kitais metais bus įvestas naujas mokestis biudžeto praradimams subalansuoti, tačiau

balansuojamos priemonės, išaugus kai kurių mokesčių pajamoms, atrodo nepriimtinos, o tai, be abejojimo, neskatina rinkos dalyvių pasitikėjimo.

1.8 grafikas

Šaltinis: LLRI, LLRI tyrimas.

Nuo 1994 m. LLRI skaičiuoja mokesčių naštos dydį, remdamasi oficialiais statistiniais bendrojo nacionalinio produkto (BVP ir grynosios pajamos, gautos iš užsienio) ir biudžeto pajamų rodikliais. Oficialia bendrojo nacionalinio produkto prognoze ir biudžeto pajamų rodikliais paremti skaičiavimai rodo, kad šiemet mokesčių našta yra didesnė negu praėjusiais metais ir sudaro 36 proc. BVP. Taigi nežiūrint į reformą, į jos tikslus, absoliutus mokesčių dydis bus didesnis. Tai rodo, kad vien mokesčių balansavimas mokesčių naštos nesumažins.

LLRI tyrimo mokesčių naštos rodiklis atspindi tik tiesioginę mokesčių našta. Tačiau ne mažiau svarbi yra netiesioginė mokesčių našta, kuri yra susijusi su mokesčių administravimo ir mokesčius administruojančių institucijų išlaidų išlaidomis. Mokesčių administravimą sunkina sudėtingos mokesčių taisyklės, daugybė išimčių, įstatymų nuostatų interpretavimo vingrybių. Mokesčių administratoriams suteikta daug įgaliojimų, o mokesčių mokėtojų teisės nėra tinkamai įtvirtintos.

Taigi, kaip rodo tyrimas, vien balanso tarp mokesčių didinimo ir ši faktą švelninančių veiksnių, arba tarp vieno mokesčių mažinimo ir kitų mokesčių didinimo, neužtenka. Norint užtikrinti šalies konkurencingumą tarptautinėje rinkoje, reikia vykdyti nuoseklią mokes-

¹⁰² ELTA. *Socdemai siūlo įteisinti progresinius mokesčius*, 2005-05-03; Staniulytė T. *Socdemai neatsisakė progresyviųjų mokesčių*. – *Verslo žinios*, 2005-04-11.

¹⁰³ Eurostat News Release. *EU Tax burden in 2003 ranged from 29% of GDP in Lithuania and Latvia to 51% in Sweden*, 2005-06-28.

čių politiką ir imtis ne laikinų ir problemų nespren-
džiančių būdų, o struktūrinių, mokesčius mažinančių
priemonių.

Tuo pat metu, kai Lietuvoje vykdomos trumpalaikių
tikslų siekiančios reformos, dauguma, mokesčių re-
formą vykdžiusių Europos valstybių, siūlo mažesnius
mokesčių tarifus ir paprastesnes sistemas nei mūsų
šalyje. Taigi Lietuva, 2008 m. sustojusi ties 24 proc.
gyventojų pajamų mokesčio riba, tarptautiniu mastu
labai patraukliai nebeatrodys. Po nepriklausomybės
atgavimo pirmoji pradėjusi struktūrines reformas,

šiuo metu Lietuva pirmoji jas ir sustabdo. Tuo metu,
kai Rumunijoje, Slovakijoje (neoficialiais duome-
nimis, planuojama ir Latvijoje) radikaliai mažinami
mokesčiai ir keliamas šalies konkurencingumas, Lie-
tuva apsiriboja daline, laikina ir neefektyvia reforma.

Apibendrinant reikėtų pasakyti, kad mokesčių našta šiais
metais nemažės, nors 2005 m. buvo skelbiama, kad mo-
kesčių reformos tikslas būtų ir yra mažinti mokesčių
naštą. Reformos tikslai sumažinti šešėlinę ekonomiką ir
padaryti šalį konkurentingesnę, rinkos dalyvių vertini-
mu, tokiomis priemonėmis nebus pasiekti.

LLRI tyrimo dalyvių vertinimai ir prognozės

	2005			Vertinimas	2005			2006			2006		
	Pat. Prog.	proc.	absoliučiai		proc.	absoliučiai	Prog.	proc.	absoliučiai	Pat. Prog.	proc.	absoliučiai	
BVP augimas	6,27	1,50%	0,1	6,53	4,1%	0,26	6,12	-6,3%	-0,41	6,23	1,8%	0,11	
Šešėlinės ekonomikos dalis BVP	21,4	5,20%	0,97	20,9	-2,3%	-0,5	19,99	-4,4%	-0,91	20,1	0,6%	0,11	
Eksporto augimas	12,88	-10,30%	-1,33	15,15	17,6%	2,27	13,64	-10,0%	-1,51	14,34	5,1%	0,7	
Importo augimas	12,32	-3,20%	-0,39	14,77	19,9%	2,45	12,6	-14,7%	-2,17	14,38	14,1%	1,78	
Vartotojų kainų pokytis	3,46	6,50%	0,15	3,88	12,1%	0,42	3,58	-7,7%	-0,3	3,6	0,6%	0,02	
Gamintojų kainų pokytis	3,96	42,60%	0,81	4,31	8,8%	0,35	4,1	-4,9%	-0,21	4,5	9,8%	0,4	
Nedarbas	8,63	-3,60%	-0,36	7,34	-14,9%	-1,29	8,01	9,1%	0,67	6,88	-14,1%	-1,13	
Mokesčių našta	34,62	-4,40%	1,55	34,1	-1,5%	-0,52	34,53	1,3%	0,43	34,06	-1,4%	-0,47	

2 skyrius. NAMŲ ŪKIAI

2.1. Namų ūkių finansinė padėtis gerėja

LLRI tyrime namų ūkio pajamos – tai vidutinės piniginės pajamos, kurias per mėnesį gauna namų ūkis. Jos apima pinigines įplaukas: darbo užmokestį, pensijas, stipendijas, palūkanas, dividendus, pajamas už nuomą, dovanas, laimėjimus, kyšius, pašalpas ir kitas deklaruojamas bei nedeklaruojamas įplaukas. Namų ūkis suprantamas kaip asmuo ar jų grupė, turinti bendrą biudžetą.

Augant ekonomikai, gyventojų finansinė padėtis nuolat gerėja ir rinkos dalyviai prognozuoja spartesnį namų ūkių pajamų augimą. **Rinkos dalyvių vertinimais, vidutinės piniginės namų ūkio pajamos 2005 m. sudarė 2166 Lt/mėn. ir buvo 9,4 proc. didesnės nei prieš metus. Patikslintos prognozės yra 2,8 proc. didesnės už siūlytąsias prieš pusę metų.** Vieno namų ūkio nario pajamos sudarė 849 Lt/mėn.

Įvertinus kasmetines namų ūkių pajamas, galima pastebėti, kad namų ūkių pajamos pastaruosius penkerius metus labai stabiliai didėjo (žr. 2.1 grafiką). Pajamas labiausiai didina sparčiai mažėjantis nedarbas ir darbo užmokesčio augimas. Rinkos dalyvių nuomone, namų ūkių pajamos smarkiai kilo ir dėl emigracijos, būtent dėl užsienyje dirbančių šeimos narių, siunčiančių dalį atlyginimo atgal į Lietuvą.

Pajamos paaugo ir dėl padidintų pensijų, įvairių pašalpų, kitų biudžeto išmokų. 2004 m. senatvės pensija didėjo net tris kartus, praeitais metais ji toliau buvo didinama: nuo 2005 m. liepos 1 d. bazinė pensija padidėjo 28 litais ir dabar sudaro 200 litų, 94 litais, t. y. iki 1084 litų, padidėjo draudžiamosios asmenų pajamos, dėl to gyventojų senatvės pensijos vidutiniškai išaugo 50 litų. Vidutinę mėnesinę senatvės pensiją šių metų vasario mėnesį sudarė jau apie 446 litai. Vyriausybėje svarstoma galimybė šiomet pensijas dar kartą padidinti¹⁰⁴.

Praėjusiais metais buvo nuspręsta net dvigubai padidinti – valstybines pensijas asmenims, nukentėjusiems per 1991 m. sausio įvykius ir jų šeimos nariams. Tam iš 2005 m. valstybės biudžeto skirta dar 750 tūkst. litų. Tokios pensijos pradėtos skirti šių metų vasario mėnesį.

2005 m. buvo nuspręsta skirti 41 mln. litų paramai šeimoms, mokant po 50 litų už kiekvieną vaiką nuo 3 iki 7 metų. Kompensuojant sauskelnių brangimą dėl 18 proc. PVM, nuo sausio 1 dienos nuo 750 iki 1000 litų padidinta išmoka gimus vaikui. Didinta ir parama šeimoms, auginančioms vaikus iki vienerių metų, bei pradėtos mokėti valstybinės pensijos motinoms, užauginusioms 7 ir daugiau vaikų. Taip pat, prasidėjus naujiems mokslo metams, kiekvienam socialiai remtinam vaikui buvo skirta po 50 litų mokyklinėms prekėms įgyti. Nuo sausio mėnesio didėjo ir slaugos pašalpos.

2005 m. kovo mėn. pritarta ir Valstybinių šalpos išmokų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo projektui. Šalpos pensijos nuo šiol skiriamos tiems neįgaliesiems, pripažintiems I ar II grupės invalidais, ir senatvės pensijos amžiaus sulaukusiems asmenims, kurie neturi teisės gauti jokios rūšies pensijų. Šalpos pensijos I ir II grupės invalidams buvo pradėtos skirti nuo 2005 m. liepos 1 d., o senatvės pensijos amžiaus sulaukusiems asmenims jos bus mokamos nuo 2006 m. sausio 1 d.

Nuo spalio 1 d. Lietuvoje didėjo ir remiamos pajamos – nuo 135 iki 155 litų¹⁰⁵. Remiamų pajamų didinimas bei vis gausėjančios socialinės išmokos buvo sukėlę gyventojų nuogąstavimus, kad jie nebeteks valstybės kompensacijų už šildymą bei vandenį. Tačiau, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, dėl augančių remiamų pajamų, kompensacijas už šildymą ir vandenį nuo spalio mėnesio turėtų gauti 15 tūkst. žmonių daugiau, o ir jau gaunantiems

¹⁰⁴ ELTA. A. Brazauskas: Vyriausybė šiais metais svarstys dar viena pensijų padidinimą, 2005-08-23.

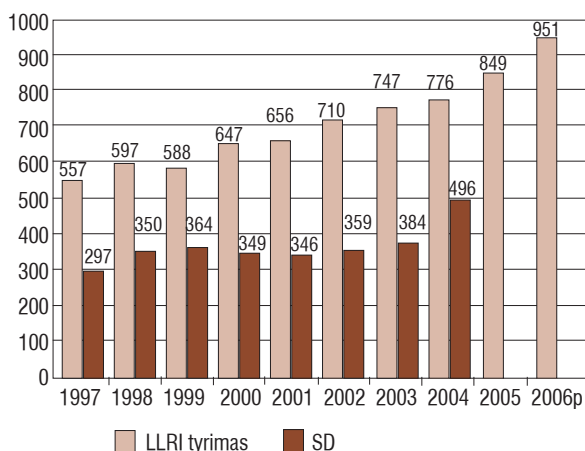
¹⁰⁵ Šis Žingsnis valstybei kainuos apie 9 milijonus litų.

tokią paramą asmenims (apie 7 proc. Lietuvos gyventojų) valstybės parama augs¹⁰⁶. Remiamos pajamos, kaip tai plačiau bus aptarta skyriaus pabaigoje, dar kartą keltos ir šiais metais.

Gausios išmokos iš valstybės biudžeto, neabejotinai kėlusios gyventojų pajamų rodiklį, kelia rūpesčių bei klausimų ir dėl infliacijos ir dėl biudžeto nepriteklių ir jo balansavimo didesniais mokesčiais pagrįstumo, ir dėl vyriausybės ilgalaikės strategijos bei ekonomikos politikos kryptių.

2.1 grafikas

Disponuojamos piniginės pajamos, Lt/mėn.*

* vienam namų ūkio nariui (2003 m. ir 2004 m. duomenys perskaičiuoti remiantis 2001 m. gyventojų surašymo duomenimis apie vidutinės šeimos dydį – 2,55 asmens).

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, LLRI tyrimas

Rinkos dalyvių nuomone, gyventojų finansinė padėtis šiais metais turėtų toliau sparčiai gerėti. **Tikimasi, kad 2006 m. namų ūkių pajamos augs dar sparčiau nei praėjusiais metais – apie 12 proc. – ir sudarys apie 2425 Lt/mėn.** Vieno ūkio nario pajamos bus 951 Lt/mėn. Tai net 8 procentais padidinta prognozė, palyginti su siūlytąja prieš 6 mėnesius.

Nedarbas ir ateinančiais metais, rinkos dalyvių nuomone, turėtų mažėti, o darbo užmokestis – augti. Kadangi darbo užmokestis sudaro 69 proc. visų disponuojamųjų pajamų ir yra pagrindinis pajamų šaltinis, tai prognozuojamas spartesnis atlyginimų kilimas (žr. kitą dalį) turėtų „kilstelėti“ ir namų ūkių pajamas.

Ir šiais metais laukiamą didelį pajamų šuolį turėtų ypač smarkiai paveikti užsienyje dirbančiųjų pajamos, kurių dalis yra siunčiama atgal į Lietuvą, ir „turtina“ namų ūkius.

Apie ketvirtadalį namų ūkių pajamų sudarančios pašalpos taip pat turėtų augti ir didinti bendras namų ūkių pajamas. Nuo metų pradžios pradėtos skirti 180 litų šalpos pensijos tiems pensinio amžiaus sulaukusiems asmenims, kurie iki šiol neturėjo teisės gauti jokios pensijos. Mažas pajamas gaunančių žmonių finansinę situaciją gerins ir nuo vasario 1 d. 10 litų padidėjusios valstybės remiamos pajamos, jau sudarančios 165 litus. Vyriausybės programoje yra numatyta, kad 2006 m. bus keliamas ir neapmokestinamo užmokesčio minimumą iki 390 litų. Antrus metus iš eilės, argumentuojant siekiais skatinti gimstamumą, itin dosniai yra didinamos pašalpos tėvams auginantiems vaikus. Vasario mėnesį vyriausybė pritarė įstatymų pataisoms, kuriose numatoma skirti 68 mln. litų iš „Sodros“ biudžeto motinystės (tėvystės) pašalpoms didinti. Jei Seimas patvirtins pataisus, jau nuo šių metų gruodžio pašalpos vaikams iki vienerių metų auginti bus padidintos nuo 70 iki 85 proc. kompensuojamojo uždarbio, o nuo kitų metų rugsėjo jos didės dar labiau – pirmuosius 6 mėnesius bus mokamas visas kompensuojamasis uždarbis, o 6–12 mėnesiais – 85 proc. Taip pat siūloma didinti ir kompensuojamojo uždarbio maksimalią ribą. Nuo rugsėjo 1 d. ją numatoma didinti nuo 3,5 iki 5 einamųjų metų draudžiamųjų pajamų lygio. Dar viena gimstamumo skatinimo priemonė – tėvystės pašalpos įteisinimas. Nuo 2006 m. liepos mėnesio siūloma, gimus kūdikiui, kūdikio tėvą leisti vieno mėnesio atostogų, jam mokant užmokesčio dydžio tėvystės pašalpą. O toms šeimoms, kurios nusprendė įsivaikinti vaiką, siūloma nuo šių metų liepos mėnesio mokėti vienkartinę 1000 litų pašalpą, kuri dabar mokama gimus kūdikiui.

Nuo šiol periodinę draudimo išmoką taip pat siūloma teikti mirusiojo vaikams arba įvaikiams, kurie buvo jo išlaikomi.

Pašalpų ir pensijų didinimas argumentuojamas augančiu „Sodros“ biudžetu – 2005 m. „Sodros“ biudžetas jau ketvirtus metus iš eilės buvo perteklinis. Pajamų gauta beveik 9 proc. daugiau nei planuota, ir net 14 proc. daugiau nei 2004-aisiais. Išlaidų padidintioms pensijoms padidėjo beveik tiek pat – 13 proc.

¹⁰⁶ ELTA. Kompensacijos už šildymą ir vandenį gaus daugiau žmonių, 2005-08-25.

Laukiama, kad šių metų „Sodros“ biudžeto išlaidos viršys 6,77 mlrd. litų, ir bus apie 11,2 proc. didesnės nei 2005 metais. Pensijų kaupimo bendrovėms iš šios sumos šiemet planuojama pervesti 497 mln. litų. O didžioji išlaidų dalis – apie 70 proc. – vėl atiteks pensijų socialiniam draudimui. Pensijoms (padidintosioms pensijoms palaikyti ir vėl kelti pensijas) šiais metais numatoma išleisti dešimtadaliu daugiau lėšų nei 2005 m. – apie 429 mln. litų. Ligos ir motinystės bei bedarbystės pašalpoms taip pat bus skiriama daugiau lėšų. Nors didesnės išmokos didina namų ūkių pajamas, vis dėlto apmaudu, kad, didėjant „Sodros“ biudžetui ir susidarius pertekliui, pirmenybė teikiama laikiniams politiniams žingsniams, o rimtesnėms struktūrinėms reformoms, pavyzdžiui, pensijų reformai gilinti, kuri galėtų spręsti pensijų problemą ateityje, nei lėšų, nei politinės valios nepakanka.

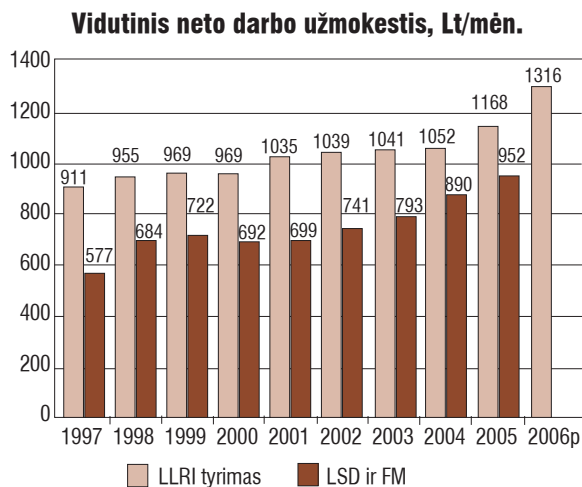
2.2. Rinkos dalyviai tikisi spartaus darbo užmokesčio augimo

Visoms institucijoms jau seniai kalbant apie darbo užmokesčio šuolį, rinkos dalyviai pastaraisiais metais daug santūriau vertino staigaus darbo užmokesčio kilimo galimybes. 2001–2004 metais jie nematė pokyčių, galėjusių lemti tokį šuolį, ir tai atsispindėjo rodikliuose, kurie pastaraisiais metais beveik nekito (žr. 2.2 grafiką). Tiesa, prieš stojant į Europos Sąjungą, prognozės buvo gana optimistiškai pakeltos, tačiau rinkos dalyvių *ex poste* vertinimais, jokio šuolio iškart po narystės taip pat nebuvo. Tačiau šįkart rinkos dalyviai jau kėlė 2005 m. darbo užmokesčio kilimo vertinimus, ir darbo užmokesčio dinamiką 2005–2006 m. vertina optimistiškiau. **Rinkos dalyvių nuomone, 2005 m. vidutinis darbo užmokestis padidėjo beveik 13 proc. (arba 134 Lt/mėn.) ir sudarė 1185,9 Lt/mėn.** Atliekant LLRI tyrimą, rinkos dalyviai vertino nurodyto laikotarpio vidutinį mėnesinį atlyginimą už darbą atskaičius mokesčius, gautą pinigais ir nebūtinai deklaruojamą.

Tyrimo rezultatai rodo, kad darbo užmokesčio augimą veikia keli pagrindiniai veiksniai: emigracijos ir švietimo sistemos spragų sparčiai mažėjantis nedarbas ir stiprinama konkurencija dėl darbo jėgos, taip pat augantis įmonių pelningumas¹⁰⁷. Galimybių kelti atlyginimus atsiranda ir dėl įmonių efektyvumo, didėjančio dėl naujų technologijų diegimo bei modernizavimo didėjančio. Vidutinį darbo užmokesčio lygį

šalyje kėlė ir nuo lapkričio 1 d. apie 20 proc. didinti socialinių darbuotojų, dirbančių biudžetinėse įstaigose, atlyginimai. Darbo užmokesčio dinamiką sąlygiškai veikia ir nuolat didinama minimali mėnesinė alga – nuo 2005 m. liepos 1 d. ji buvo padidinta nuo 500 iki 550 Lt., nuo šių metų liepos 1 d. ji vyriausybės sprendimu augs dar 50 litų, o pagal Vyriausybės programą iki kitų metų pabaigos turėtų padidėti net iki 800 Lt/mėn.

2.2 grafikas

Šaltinis: Lietuvos laisvosios rinkos institutas, Lietuvos statistikos departamentas, Finansų ministerija

Emigracija prisideda prie darbo užmokesčio kilimo ne tik dėl mažėjančio darbuotojų skaičiaus šalyje, bet ir dėl padidėjusio mobilumo vidaus darbo rinkoje – išaugus konkurencijai, darbuotojai renkasi darbus kruopščiau, yra labiau linkę keisti darbo vietą. Toks darbo jėgos mobilumas artimiausiu metu neturėtų mažėti: neseniai atlikta „Delfi-Spinter“ tyrimų apklausa rodo, kad pusė dirbančių Lietuvos gyventojų, pasitaikius progai, keistų darbą. Tai rodo kintantį lietuvių požiūrį į darbą. O darbo pasirinkimą, tyrimo duomenimis, lemia jau nebe tik darbo užmokestis, bet ir atmosfera, motyvacija, tobulėjimo galimybės.

Kaip ir anksčiau, rinkos dalyvių vertinimas yra didesnis už oficialų rodiklį (žr. 2.2 grafiką). Statistikos departamento ir Socialinės ir darbo ministerijos duomenimis, 2005 m. IV ketvirtį vidutinis mėnesinis neto darbo užmokestis šalies ūkyje sudarė 1030,1 litų. Tačiau spartų augimą rodo ir oficialieji rodikliai – jų duomenimis, 2005 m. neto darbo užmokestis padidėjo 9,8 proc.

¹⁰⁷ Ekspertai mano, kad vidutinis darbo užmokestis įvairiuose Lietuvos ekonomikos sektoriuose nuo ES senbuvų atsilieka net 70–90 procentų. Baltinaitė R. Klaipėdoje ima trūkti darbo jėgos. – *Klaipėda*, 2005-01-27.

Rodiklių skirtumas gali atsirasti ir dėl metodologinių tyrimo skirtumų. Lyginant SD ir LLRI tyrimo duomenis, būtina atsižvelgti į tai, kad SD skaičiai atspindi tik oficialiai deklaruojamą darbo užmokestį, o LLRI tyrimo dalyviai vertina bendrą vidutinį atlyginimą už darbą šalyje, įskaitydami ir oficialiai, ir neoficialiai mokamą atlyginimą pinigais. Taigi LLRI ir SD duomenų skirtumas rodo ir neoficialiai mokamų atlyginimų mastą. Iš LLRI tyrimo duomenų matyti, kad apie du penktadalius žmonių, oficialiai dirbančių už minimalią algą, gauna atlyginimus „vokeliuose“.

Kitos institucijos šiais metais irgi prognozuoja spartesnį darbo užmokesčio augimą. Finansų ministerija pateikė gana aukštą vidutinio bruto darbo užmokesčio augimo prognozę tiek 2005-iesiems, tiek ir šiems metams – atitinkamai 8,8 ir 8 proc. Ankstesniame tyrime SEB Vilniaus bankas tikėjosi, kad vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis 2005 m. (kaip ir 2004 m.) augs 9 proc. (dabar bankas pateikia faktinius oficialius rodiklius), o šiais metais tikisi 9,5 proc. augimo¹⁰⁸. „Nord/LB Lietuva“ vertinimai ir prognozės jau kurį laiką yra itin optimistiškos. Jie mano, kad darbo užmokestis paaugo dešimtadaliu 2005-aisiais, tiek pat turėtų didėti ir šiame¹⁰⁹. „Hansabankas“ praeitų metų pavasarį prognozavo, kad atlyginimai labiau kils būtent 2006-aisiais – 9 proc., palyginti su 6 proc. praeitais metais. Taigi dauguma institucijų sutinka, kad darbo užmokestis kyla, ir kyla gana sparčiai.

Darbo užmokesčio augimo prognozės

	2005	2006
SEB VB	9,0	9,5 (8,5)
Nord/LB	10,0 (9,9)	10,0
SD/FM	9,8	8,0
LLRI tyrimas	11,6	11,0 (9,0)
HB	6,0 (7,6)	9,0

Santrumpos: VB – Vilniaus bankas, Nord/LB – Nord/LB Lietuva¹¹⁰, FM – Finansų ministerija, LLRI – Lietuvos laisvosios rinkos instituto tyrimas, HB – Hansabank, SEB – Skandinaviska Enskilda Banken¹¹¹.

Rinkos dalyvių nuomone, ateinančiais metais darbo užmokesčio augimas išlaikys sparčius augimo tempus – darbo užmokestis turėtų paaugti daugiau nei dešimtadaliu iki 1316 Lt/mėn. Iš tyrimo rezultatų

matyti, kad didžiausią įtaką uždarbio didėjimui ateinančiais metais ir vėl turės mažėsiantis nedarbas ir auganti darbo jėgos paklausa. Darbo užmokestį ir toliau didins kasdien vis auganti konkurencija darbo rinkoje dėl migracijos į kitas ES šalis. Kaip jau minėta pirmoje dalyje, didžioji tyrimo dalyvių dalis į klausimą „Ar pastaruoju metu įmonėse jaučiama darbuotojų emigracija?“ atsakė teigiamai, neretai pabrėždami, kad „net labai“, o daugiau nei pusė nemanoma, kad sąlygų ir/ar priežasčių grįžti į Lietuvą ar pasilikti nedaugėja.

Mažiausiai uždirbančiųjų pajamos gali didėti dėl jau kasmetiniu tapusio ir šiais metais laukiančio dar vieno minimalios mėnesinės algos didinimo (nuo 550 Lt iki 600 Lt). Kita vertus, dėl šio sprendimo dalis nekvalifikuotų arba menkai atlyginamų žmonių gali apskritai netekti realaus arba potencialaus darbo. SD duomenims, minimalią algą gauna maždaug šeštadalis visų dirbančiųjų gyventojų.

Apibendrinant būtų galima pasakyti, kad nors dėl situacijos Lietuvos darbo rinkoje ir po neįvykusio staigaus atlyginimų šuolio, Lietuvai įstojus į ES, rinkos dalyviai 2003–2004 m. rodiklius mažino ir nefiksavo smarkaus darbo užmokesčio augimo, šįkart jie nusiteikę itin optimistiškai ir mano, kad darbo užmokestis 2005–2006 m. didėja labai sparčiai.

2.3. Namų ūkiai šiemet turėtų drąsiau investuoti ir taupyti

Namų ūkio investicijos – tai lėšos, naudojamos ilgalaikiam turtui, vertybiniais popieriams ir stambiems pirkiniams įsigyti bei paskoloms, naudotoms jiems pirkti, gražinti. Sentaupos – tai po investicijų ir kitų išlaidų likusios lėšos, kurias namų ūkiai laiko bankuose, namuose arba yra paskolinę.

LLRI tyrimas rodo, kad, palyginti su 2004 m., 2005 m. namų ūkių santaupos ir investicijos toliau sparčiai didėjo. 2004 m. mažintas investicijų rodiklis 2005 m. smarkiau šoktelėjo, tačiau santaupos jį ir vėl gana pastebimai pralenkė. **Rinkos dalyviai mano, kad, santaupos 2005 m. augo labai sparčiai ir siekė 373,21 Lt/mėn., palyginti su 283 litais prieš metus. Ilgalaikio vartojimo prekėms įsigyti 2005 m. vidutiniškai buvo skiriama 331,94 Lt/mėn., tai yra net 66 litais daugiau nei praėjusiais metais (265 Lt/mėn.).**

¹⁰⁸ SEB VB, Nr. 4 (24), 2006-03, p. 15.

¹⁰⁹ Nord/LB Lietuva, Nr. 4, 2005-12, p. 4.

¹¹⁰ Nord/LB Lietuva. *Lietuvos ūkio sektorių apžvalga*, 2004-01, 06, p. 4.

¹¹¹ SEB. *Baltic Outlook*, 2003-10, p. 14.

Santaupų rodiklis nuo praėjusio tyrimo padidintas net 16 proc. Rinkos dalyviai, priešingai ankstesnėms prognozėms, mano, kad namų ūkiai 2005 m. daugiau sutaupė nei investavo. Ir nors prieš metus laukta 12 proc. santaupų augimo, dabar jie mano, kad santaupos 2005 m. paaugo beveik trečdaliu. **Santaupos sudarė apie 17 proc. namų ūkių biudžeto, o investicijos dviem procentais mažiau.**

Aukštą taupymo rodiklį iš dalies gali lemti stiprus įprotis taupyti, susiformavęs per ilgą laikotarpį, kai nebuvo alternatyvių priemonių, pvz., kreditų. Šiandien augančias namų ūkių santaupų prognozes veikia kylantis gyventojų uždarbis, taip pat ir kompensacijos už nekilnojamąjį turtą ir indėlius. LR Vertybinių popierių komisijos užsakymu „TNS Gallup“ atliko tyrimą, kuris rodo, kad lietuviai turi atliekamų pajamų po būtinų išlaidų, tačiau investuoti jų nėra linkę – net trys ketvirtadaliai gyventojų namų ūkių pinigus laiko einamojoje sąskaitoje, taupomajame indėlyje arba taupo namuose. Pagal tarptautinius standartus, lietuviai sutaupo (lyginant su tuo, kiek jie investuoja) palyginti daug, ir situacija, specialistų vertinimu, nesikeičia iš dalies dėl informacijos trūkumo, nenoro rizikuoti ir, kaip minėta, įpročių. Kita vertus, šiandien žmonės taupo ne tik nenumatytiems atvejams ar ilgalaikio vartojimo prekėms, kaip tai buvo anksčiau, o dažniau atostogoms, pomėgiams ir kt.

Vis dėlto įkandin indėlių auga ir paskolos, o įkandin taupymo – investicijos. Investicijas vis dar didina didelis ūkio subjektų pasitikėjimas ir viltys dėl ateities, itin dažnas naudojimas bankų paskolomis ir išperkamoji nuoma. Sparčiai populiarėja vartojamosios paskolos, kurios dažnai naudojamos ilgalaikiam turtui įsigyti arba paskoloms gražinti. Kreditavimo rinkos augimui įtakos turi nesilpnėjanti konkurencija tarp bankų ir išperkamosios nuomos bendrovių, skatinanti mažinti palūkanas ir gerinti kitas skolinimo sąlygas. Lietuvos lizingo asociacijos duomenimis, per 2005 m. išperkamosios nuomos portfelis padidėjo 37 proc. ir išaugo iki 5,32 mlrd. Lt., palyginti su 3,887 mlrd. Lt. 2004-aisiais. 2006 m. tendencijos neturėtų keistis – didžiausias augimas prognozuojamas gamybos įrenginių ir lengvųjų automobilių finansavimo rinkoje.

Nors daugelis dar vis nedrįsta rizikuoti investuodamas (net ir investuojant į pensijų fondus, daug, taip pat ir jaunų žmonių, investuoja į konservatyvius

fondus), vartojimui pinigų išleidžiama vis daugiau. Statistikos departamento Vartotojų nuomonių tyrimo duomenimis, 2005 m. laikotarpio tinkamumas taupyti ir galimybė susitaupyti neigiamai buvo vertinama keturiasdešimčia procentų dažniau nei teigiamai, o teigiamų atsakymų dėl laiko tinkamumo vartoti, priešingai, buvo trečdaliu daugiau nei neigiamų¹¹². Finansų ministerijos duomenimis, realus vartojimas pernai išaugo beveik dešimtadaliu – 9,5 proc., ir šiemet išlaikys augimą, nors ir kiek lėtesnį¹¹³. Tam, kad vis dar sparčiai augant vartojimui, smarkiai padidėjo santaupų ir investicijų dalis namų ūkių išlaidose, įtakos turėjo smarkiai išaugęs darbo užmokestis ir kitos pajamos – senatvės pensija.

Analizuojant namų ūkių investicijų augimą, svarbu įvertinti nekilnojamojo turto paklausą, nemažėjančią keletą pastarųjų metų. Nekilnojamasis turtas tapo viena iš pačių patraukliausių investicijų, ir, kadangi jis gana žymiai brango pastaraisiais metais, tai paveikė didesnius mėnesinius investicijų rodiklius. Būsto paskolų bumai taip pat kėlė investicijų augimo rodiklį. Lietuvos bankai per metus padidino išduotų būsto paskolų portfelį 2,5 mlrd. litų ir prognozuoja, kad augimo tendencijos šiais metais nemažės. Paskolų rinka per 2006 metus išaugo rekordiškai – 92 proc. Jau praėjusių metų rugsėjo pabaigoje bankai Lietuvoje buvo suteikę 5,457 mlrd. litų būsto paskolų, 84 proc. daugiau nei prieš metus. Bankininkai mano, kad paskolų portfelis nemažės ir šiemet. „Sampo“ ekspertai tvirtina, kad augimas vėl pasieks praėjusių metų tempus (o būsto paskolų santykis su BVP nuo 5,6 proc. 2005 m. pakils iki 11–12 proc. 2008 m.), o „Hansabanko“ atstovai taip pat tikisi spartaus – apie 50–70 proc. augimo ateityje¹¹⁴.

Kita vertus, bankai, ilgai teigę, kad rinka dar nėra prisotinta, ir kad lietuviai, palyginti su Vakarų europiečiais, vis dar skolinasi labai nedaug, jau pradeda kalbėti ir apie rinkos perkaitimo galimybes bei blogų būsto paskolų didėjimo riziką. Atrodo, kad augančių atlyginimų bei teigiamų perspektyvų ir lūkesčių nebeužtenka išlaikyti ilgai vyravusių optimistinių investicinės situacijos šalyje vertinimų. Rizika atsiranda dėl dažno rizikingo skolinimosi, nepasveriant skolų atidavimo galimybių, augančių palūkanų normų neapskaičiavimo. Bankai, kelis pastaruosius metus siekdami pritraukti kuo daugiau klientų ir mažinę palūkanų maržas iki minimumo, šiandien pradėjo ne tik

¹¹² Statistikos departamentas. *Vartotojų nuomonių tyrimo rezultatai*, 2005-03-01.

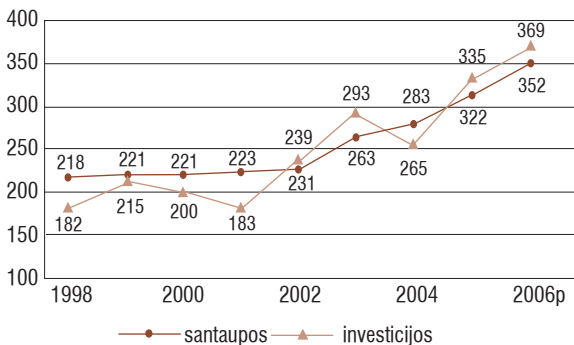
¹¹³ LR Finansų ministerija, 2005-12-16.

¹¹⁴ BNS, „Bankai pataria skolintis atsargiau“, 2006-03-06.

branginti paskolas, bet ir griežčiau vertinti potencialių klientų mokumą. O SEB bankas jau pradėjo ir „saugių būsto kreditų“ propagavimo kampaniją¹¹⁵.

2.6 grafikas

Namų ūkių santaupos ir investicijos, Lt/mėn.

Šaltinis: Lietuvos laisvosios rinkos institutas

Be būsto, namų ūkių investicijos taip pat turėtų kilti dėl nesilpstančio žmonių susidomėjimo gyvybės draudimu. Per 2005 metus gyvybės draudimo rinka išaugo beveik ketvirtadaliu, iki 289,2 mln. litų. Gyvybės draudimo rinkos dalis sudarė 27,7 proc. visos draudimo rinkos. Beveik pusę (44,6 proc.) visų 2005 metais

pasirašytų gyvybės draudimo įmokų sudarė investicinio draudimo įmokos. Šalies draudimo rinka šiemet turėtų augti apie 20,9 proc. Anot Draudimo priežiūros komisijos, kitose ES šalyse gyvybės draudimas sudaro apie 60 proc. draudimo portfelio, taigi Lietuvos rodiklis dar nėra aukštas ir gyvybės draudimas šalies draudimo rinkoje ir toliau turėtų populiarėti¹¹⁶.

Išliekant sparčiam darbo užmokesčio ir namų ūkių pajamų augimui, ateinančiais metais vartojimo tendencija turėtų išsilaikyti (Finansų ministerijos duomenimis, vartojimas augs maždaug 7 proc.), tačiau taip pat reikėtų laukti didesnių namų ūkių santaupų ir investicijų.

Rinkos dalyviai pateikė aukštas šių metų santaupų ir investicijų prognozes, tikėdami pastarąsias išaugsiant net dešimtadaliu. Veiksniai, turintys įtakos didėjančioms rodikliams, išlieka tie patys. **Prognozuojama, kad 2006 m. santaupos ir investicijos augs panašiais tempais: santaupos didės 12,4 proc., o investicijos 12,7 proc. Taigi sutaupoma per mėnesį ir vėl bus daugiau nei investuojama – atitinkamai 419,45 Lt/mėn. ir 374,12 Lt/mėn. Kaip ir 2005 m., santaupos sudarys apie 17 proc. namų ūkių biudžeto, o investicijos šiek tiek mažiau – 15 proc.**

LLRI tyrimo dalyvių vertinimai ir prognozės

	2005			2005			2006			2006		
	Pat. Prog.	proc.	absoliučiai	Vertinimas	proc.	absoliučiai	Prog.	proc.	absoliučiai	Pat. Prog.	proc.	absoliučiai
Namų ūkių pajamos	2106,11	-6,30%	-130	2165,65	2,8%	59,54	2252,05	4,0%	86,4	2425,11	7,7%	173,06
Nup vienam žmogui	825,92			849,3			883,16			951,02		
Neto darbo užmokestis	1167,81	0,90%	10	1185,88	1,5%	18,07	1273,02	7,3%	87,14	1316,1	3,4%	43,08
Namų ūkių santaupos	321,73	-4,60%	-13	373,21	16,0%	51,48	352,04	-5,7%	-21,17	419,45	19,1%	67,41
Namų ūkių investicijos	335,9	-25,80%	-86	331,94	-1,2%	-3,96	368,95	11,1%	37,01	374,12	1,4%	5,17

* 2003-2005 m. vieno namų ūkio nario pajamos paskaičiuotos remiantis 2001 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis (vidutinį namų ūkį sudaro 2,55 asmens).

¹¹⁵ Staniulytė T. Paskolos ir brangsta, ir ribojamos. – *Verslo žinios*, 2006-03-15, p.1–2.

¹¹⁶ Draudimo priežiūros komisijos informacija, 2006-01.

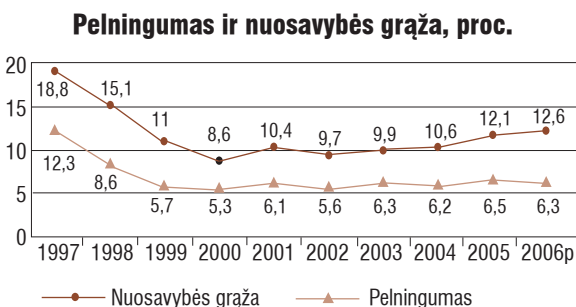
3 skyrius. ĮMONIŲ FINANSAI IR INVESTICIJOS

3.1. Įmonių finansiniai rodikliai stabilūs ir truputį gerėja

Įmonių finansinei būklei įvertinti paprastai naudojama daug finansinių rodiklių – tai pelningumas, likvidumas, apyvartumas (turto valdymo), paskolos aptarnavimas. LLRI tyrime nagrinėjami du plačiausiai taikomi finansiniai rodikliai: pelningumas ir nuosavybės grąža¹¹⁷.

Jau kurį laiką rinkos dalyviai įmonių finansinę būklę vertina santūriai optimistiškai. Jų vertinimai kinta nežymiai. Tyrime dalyvavę ekspertai prieš pusę metų prognozavo, kad 2006 m. įmonių pelningumo ir nuosavybės grąžos rodikliai truputį – keliomis dešimtosiomis procento – gerės. Šį kartą jie rodiklius ir vėl – nors ir nežymiai – didino. **Rinkos dalyvių nuomone, 2005 m. įmonių grynasis pelningumas vidutiniškai siekė 6,5 proc., o nuosavybės grąža – 12,1 proc.**

3.1 grafikas

Šaltinis: Lietuvos laisvosios rinkos institutas

Kiek aukštesnius rinkos dalyvių vertinimus patvirtina ir oficiali statistika. Statistikos departamento duomenimis, 2005 m. trečią ketvirtį šalies įmonių ikimokestinis pelnas siekė daugiau kaip 2 mlrd. litų. Palyginti su trečiuoju praėjusių metų ketvirčiu, įmonių pelnas padidėjo 1,5 karto. Už parduotas prekes ir suteiktas paslaugas įmonės trečiąjį šių metų ketvirtį gavo 32

mlrd. litų pajamų, tai yra ketvirtadaliu daugiau nei trečiąjį praėjusių metų ketvirtį.

Oficiali statistika taip pat rodo, kad Lietuvos įmonių pelningumas auga. Vidutinis metinis įmonių pelningumas 2005 m. trečiąjį ketvirtį padidėjo ir sudarė 6,9 proc., palyginti su 5,8 proc. 2004 m. trečiąjį ketvirtį. Didžiausio pelningumo 2005 m. – net 17 proc. – pasiekta viešbučių ir restoranų bei pašto ir telekomunikacijų sektoriuose, 15 proc. – verslo paslaugų sektoriuje. Pramonės sektoriuje vidutinis pelningumas viršijo 8 proc., statybos – 10 proc., prekybos – 4 proc. Pelningai dirbusių įmonių dalis sudarė 71 proc. ir buvo 5 procentiniais punktais didesnė nei trečiąjį praėjusių metų ketvirtį. Statybos sektoriuje pelningų įmonių dalis šį ketvirtį viršijo 83 proc., prekybos – 76 proc., transporto ir pramonės – 69 proc., pašto ir telekomunikacijų sektoriuje – 72 proc. Kita vertus, energetikos sektoriuje pelningai dirbo tik ketvirtadalis įmonių – šis sektorius jau kelis metus iš eilės dirba nuostolingai.

Šiais metais, rinkos dalyvių vertinimu, pelningumas ir nuosavybės grąžos rodikliai labai nesikeis. **Manoma, kad 2006 m. grynasis pelningumas nežymiai mažės iki 6,3 proc., o nuosavybės grąža dar šiek tiek ūgtels ir sudarys 12,6 proc.** Tikėtina, kad optimistišką rinkos dalyvių prognozę lemia tebesitęsiantis Lietuvos ekonomikos augimas, didėjanti vidaus paklausa ir su naryste ES siejama nauda. Neigiamos įtakos finansiniams rodikliams gali turėti didėjanti kvalifikuoto darbo paklausa, jos trūkumas ir kaštai.

3.2. Investicijoms skiriama pelno dalis mažėja

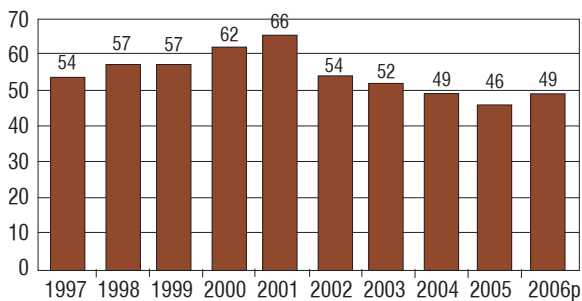
LLRI tyrimo dalyvių nuomone, 1997–2001 m. įmonės investicijoms kasmet skyrė vis didesnę pelno dalį, tačiau nuo 2002 m. ši dalis smarkiai sumažėjo. **Rinkos dalyvių nuomone, 2005 m. buvo reinvestuoti 46 proc. pelno, palyginti su 2001 m. – 66 proc.**

¹¹⁷ Įmonių pelningumas – tai per metus gauto grynojo pelno ir apyvartos procentinis santykis. Nuosavybės grąža – tai grynojo pelno ir nuosavo kapitalo procentinis santykis.

Reinvesticijų rodiklio sąstingio tendencijos gali būti tiesiogiai susijusios su mokesčių 2002 m. pokyčiais, būtent su sprendimu apmokestinti investicijas pelno mokesčiu. Tais metais, kai reinvestuojamo pelno rodikliai buvo dideli (1997–2001), investicijos Lietuvoje nebuvo apmokestinamos pelno mokesčiu. Įvedus mokesčių rodikliai iškart smuktelėjo ir nuo to laiko nedidėja. Ryškesnis šių metų sumažėjimas iki 46 proc. taip pat gali būti susijęs su diskusijomis mokesčių tema. Itin neigiamą įtaką galėjo turėti solidarumo mokesčiai, įvestas įmonėms jau suplanavus savo finansus. Neatmetama galimybė, kad siekiant fiskalinio balanso, galėjo būti mažinamos būtent reinvesticijos.

3.2 grafikas

Įmonių investuojama pelno dalis, proc.

Šaltinis: Lietuvos laisvosios rinkos institutas

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2005 m. IV ketvirtį, palyginti su 2004 m. IV ketvirčiu, materialinių investicijų padaugėjo beveik ketvirtadaliu. Labiausiai išaugo investicijos skirtos žemei ir pastatams bei inžinieriniams statiniams įsigyti, net virš 50 proc. Nors didžiosios įmonės vis dar nemažai pelno skiria reinvesticijoms, lėtesnis negu ankstesnių metų materialinių investicijų augimas gali būti sietinas ir su

tu, kad kai kurie ekonomikos sektoriai jau patenkino investicijų poreikį (pvz., telekomunikacijų sektorius), kiti sektoriai vis dar tiesiog laukia struktūrinių fondų lėšų ir tik planuoja savo investicijas arba bando dalį šių lėšų įsisavinti, todėl to dar neatsispindi rodikliai.

Galbūt paskatintos narystės ES, įmonės 2005 m. gana drąsiai investavo užsienyje: per devynis 2005 m. metų mėnesius Lietuvos tiesioginės investicijos užsienyje išaugo net 74,4 proc. iki 1868,9 mln. litų, o tai yra daugiau nei per visus 2004 m. metus (68 proc.). Investicijos į ES šalis sudarė apie 63 proc. visų Lietuvos investicijų užsienyje.

Statistikos departamento duomenimis, tiesioginės užsienio investicijos į Lietuvą 2005 m. III ketvirčio pabaigoje sudarė apie 18223,3 mln. litų – palyginti su 2005 m. sausio 1 d., jos padidėjo 12,5 procento.

Rimtesnių pokyčių 2006 m. rinkos dalyviai neprognozuoja. **Jų vertinimu, įmonių investicijos iš pelno šiais metais vėl pasieks 2004 m. lygį ir sudarys 49 proc.**

Nors reinvestuojamojo pelno dalis, LLRI tyrimo dalyvių nuomone, sumažėjo, inovacijų procesai įmonėse praktiškai nesulėtėjo. **Pasak rinkos dalyvių, 2005 m. tyrimams ir inovacijoms vidutiniškai buvo skiriama 6,2 proc. visų įmonių išlaidų, t. y. šiek tiek daugiau nei 2004 m. (5,9 proc.), tačiau mažiau nei prognozuota per praėjusį tyrimą (6,9 proc.), ir kur kas mažiau nei 2001 m. (7,2 proc.).**

LLRI tyrimo dalyviai prognozuoja dar mažesnes išlaidas tyrimams ir inovacijoms 2006-aisiais. **Rinkos dalyvių nuomone, šiais metais tyrimams ir inovacijoms įmonių skiriama išlaidų dalis sumažės iki 6 proc.**

LLRI tyrimo dalyvių vertinimai ir prognozės

	2005	2005	pokytis		2006	2006	pokytis	
	Pat. Prog.	Vertinimas	proc.	absoliučiai	Prog.	Patik. prog.	proc.	absoliučiai
Pelningumas	6,39	6,5	1,7%	0,11	6,39	6,26	-2,0%	-0,13
Nuosavybės grąža	11,87	12,06	1,6%	0,19	11,73	12,57	7,2%	0,84
Investicijos	49,1	46,33	-5,6%	-2,77	50,03	48,82	-2,4%	-1,21
Inovacijos	6,4	6,21	-3,0%	-0,19	6,91	6,04	-12,6%	-0,87

4 skyrius. PINIGAI

4.1. Skolinimosi kaina didės, skolinimasis ir toliau augs

LLRI tyrimas rodo, kad 2005 m. pabaigoje skolinimo iš komercinių bankų kaina buvo nežymiai mažesnė nei 2004-ųjų pabaigoje. **Rinkos dalyvių nuomone, 2005 m. pabaigoje paskolos litais iki 1 metų kainavo 5,3 proc., o virš 1 metų – 5,2 proc., palyginti su 5,5 proc. 2004 m. Šiais metais skolinimosi kaina turėtų šiek tiek ūgtelėti – iki atitinkamai 5,6 ir 6,1 proc.** Tyrimo dalyviai buvo prašomi įvertinti visas su skolinimusi susijusias sąnaudas, to neatspindi Lietuvos banko skelbiami duomenys apie skolinimosi kainą.

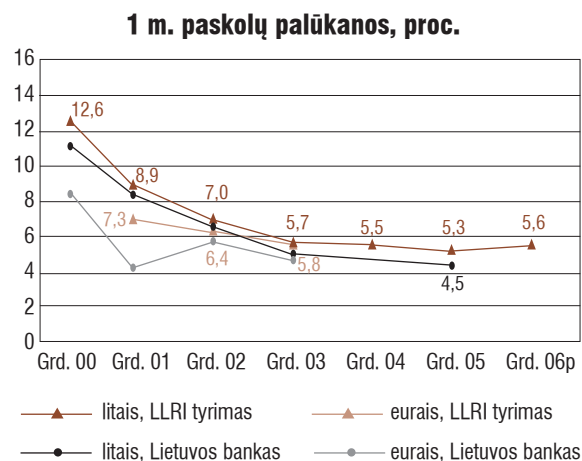
Taigi rinkos dalyvių nuomone, kurį laiką nusistovėjusi skolinimosi kaina (2003–2005 m. ji svyravo tik keliomis procento dalimis), pradėjo kilti. Tai nėra itin netikėta, nes palūkanų normų lygis Lietuvoje yra pasaulio rinkų tendencijų atspindys, ir pastarųjų kelių mėnesių ECB sprendimai didinti bazines palūkanas stipriai paveikė ir vietines palūkanų kainas. Būsto paskolų palūkanos visiems bankų klientams 2006 m. pirmąjį ketvirtį buvo jau maždaug penktadaliu didesnės nei prieš metus. Palūkanų normų lygį taip pat lemia didelis Lietuvos bankų sistemos likvidumas ir didelė bankų konkurencija.

Lietuvos banko duomenimis, paskolos iki 1 metų 2005 m. gruodžio mėn. kainavo 4,52 proc., o paskolos virš 1 metų buvo daugiau nei procentu brangesnės ir kainavo 5,78 proc.

2005 m. toliau augs komercinių bankų kreditų portfelis, nors apskritai šiomet bankai sulaukė daugiau indėlių, nei suteikė paskolų. Klientams suteiktų paskolų per 2005 m. padaugėjo – 53,6 proc. Itin sparčiai 2005 m. augo fiziniams asmenims suteiktų paskolų kiekis – net 92 proc. Vis dėlto, nors gyventojams suteikiamų paskolų dalis ir paimtų kreditų dydis vis didėja (IV 2005 m. ketvirtį paskolos fiziniams asmenims sudarė 29 proc. visų paskolų, palyginti su 20 proc. 2003 m.), 2005 m. daugiausia kreditų ir vėl išduota įmonėms (maždaug du trečdaliai visų paskolų I–III ketvirtį, ir kiek mažiau – 53 proc. – IV ketvirtį).

Indėlių ir akredityvų praėjusiais metais taip pat žymiai padaugėjo – virš 40 proc., tokiu pat tempu augo ir fizinių asmenų indėliai.

4.2 grafikas

Šaltinis: Lietuvos laisvosios rinkos institutas, Lietuvos bankas

Be bankų kreditų, dėl intensyvių investicijų į gamybos ir paslaugų sektorius ir teigiamų verslininkų bei gyventojų lūkesčių dėl šalies ekonomikos ateities, taip pat dėl augančio vartojimo ir mažėjančių pradinių įnašų, rinkoje toliau populiarėja išperkamosios nuomos ir faktoringo paslaugos. Šių paslaugų portfeliai sudaro vis didesnę bankų kreditų dalį (įskaitant bankų kreditus bankams ir finansų įstaigoms) ir augimo tempais nenusileidžia bankų kreditų augimui: 2005 metais Lietuvos lizingo asociacijai priklausantis išperkamosios nuomos portfelis, palyginti su 2004 metais, išaugo 36,9 proc. – nuo 3,887 mlrd. iki 5,32 mlrd. litų. Šiais metais didžiausias augimas prognozuojamas gamybos įrenginių ir lengvųjų automobilių finansavimo rinkoje.

Lietuvos įmonių bendras faktoringo portfelis pernai, palyginti su 2004 metais, išaugo 41,8 proc. – nuo 0,716 mln. iki 1,016 mlrd. litų. Lyginamo laikotarpio faktoringo apyvarta padidėjo 56 proc. – iki 5,658 mlrd. litų, pranešė Lietuvos lizingo asociacija.

Nebankinių paskolų rinkai dar sparčiau plėstis vis dar trukdo daug įvairių apribojimų, todėl vargu ar artimiausiu metu galima tikėtis didesnės bankų konkurencijos.

4.2. Taupymas auga lėtai

Lietuvos banko duomenimis, 2005 m. gruodžio pabaigoje indėlių komerciniuose bankuose buvo 35314,5 mln. litų ir per metus padidėjo beveik 13 mlrd. litų, arba 40 proc. Indėlių terminų analizė rodo, kad ir vėl labai padaugėjo gyventojų indėlių – 2005 m. gruodžio mėn. jie sudarė 13,8 mlrd. Lt, arba beveik 4 mlrd. daugiau nei 2004 m. pabaigoje. Indėliai litais sudarė didžiąją visų indėlių dalį, o fizinių asmenų indėliuose jie sudarė net 77 proc.

Didesnius taupymo rodiklius lemia auganti ekonomika, didėjančios žmonių pajamos, didelis skaičius įmonių, pervedančių darbo užmokestį į korteles, bankų rinkodaros akcijos (debeto ir kredito kortelių platinimas), bankų pastangos pritraukti kuo daugiau terminuotų indėlių.

Didelių pokyčių indėlių struktūroje neįvyko – indėlių iki pareikalavimo dalis šiek tiek sumažėjo ir sudaro 45 proc., o terminuotųjų indėlių dalis labai nesikeitė, tačiau mažėjo terminuotųjų indėlių litais, ir padaugėjo indėlių užsienio valiuta. Tikėtina, kad laikinai laisvų apyvartinių lėšų apimtys įmonėse nemažėjo ir buvo įmonių naudingai ir saugiai investuotos į terminuotuosius indėlius. Fizinių asmenų indėliuose 2005 m. gruodžio mėn. terminuotųjų indėlių buvo šiek tiek daugiau nei indėlių iki pareikalavimo.

Indėlių pelningumas, nepaisant ECB didinamų palūkanų normų, praėjusių metų pabaigoje dar nedidėjo. Lietuvoje tik mažesnieji komerciniai bankai klientams siūlė didesnes indėlių palūkanas. Tuo tarpu stiprų stiprų akcininkų užnugarį ir gerus kredito reitingus turintys didieji bankai mokėjo beveik perpus mažesnes palūkanas (apie 2 proc. palyginti su 4 proc. mokamais mažesnių bankų). Šių metų pradžioje indėlių pelningumas jau didėjo ECB nusprendus dar kartą (pirmą kartą – nuo 2 iki 2.25 proc. palūkanų normos buvo keltos 2005 m. gruodį) kilstelti palūkanų normą. Dėl to bankams pabrango skolinimasis tarpbankinėse rinkose ir jie yra priversti atsisukti į indėlininkus, siūlydami jiems patrauklesnes palūkanas.

LLRI tyrimo dalyvių vertinimai ir prognozės: palūkanų normos ir nebankinės paskolos, proc.

	2005			2005			2006			2006		
	Pat. Prog.	proc.	absoliučiai	Vertinimas	proc.	absoliučiai	Prog.	proc.	absoliučiai	Pat. Prog.	proc.	absoliučiai
Palūkanos												
iki 1 m	5,6	-5,60%	-0,33	5,26	-6,1%	-0,34	5,33	1,3%	0,07	5,63	5,6%	0,3
nuo 1 m.	5,6	-6,00%	-0,36	5,18	-7,5%	-0,42	5,36	3,5%	0,18	6,08	13,4%	0,72

IŠVADOS

2006 m. sausio ir vasario mėnesiais LLRI atlikto tyrimo duomenimis, Lietuvos ūkio augimas 2005–2006 m. išlieka stabilus ir kiek spartesnis nei tikėtasi. Lietuvos ekonomikos raidos rodikliai tebėra palyginti aukšti, užsienio prekyba auga, įmonių padėtis gerėja, taip pat sparčiai gerėja ir namų ūkių finansiniai rodikliai. Šiame tyrime akcentuojama besikeičianti darbo rinkos situacija: rinkos dalyviai kur kas daugiau (13 proc.) kėlė darbo užmokesčio rodiklius 2005–2006 m., o nedarbo skaičius tuo pat metu labai pastebimai – beveik penktadaliu – mažino. Tokie itin staigūs vertinimų pokyčiai rodo jų susirūpinimą dėl emigruojančios darbo jėgos ir dėl aštrėjančios konkurencijos darbo rinkoje. Kilęs darbo užmokestis, kartu su gausiai didinamomis socialinėmis išmokomis ir užsienyje darbančiųjų į Lietuvą siunčiamomis pajamomis, pastebimai gerina namų ūkių finansinę situaciją. Didesnės pajamos skatina vartojimą ir vidaus rinkos plėtrą. Tai paskatino bendro vidaus produkto (BVP) didėjimą 2005 m., tačiau, kita vertus, spartus vartojimo augimas prisidėjo ir prie kainų kilimo, kurios pastaraisiais metais didėja pastebimai sparčiai. Pesimistiškiau nuteikia ir nemažėjanti šešėlinė ekonomika, didelė mokesčių našta, mažos investicijos, nemažėjanti emigracijos banga ir migracijos politikos nebuvimas, taip pat strateginio planavimo ekonomikos politikoje trūkumas. Visa tai gali neigiamai paveikti ekonomikos augimą ir turėti neigiamų pasekmių ateityje.

Tyrimo duomenimis, 2005 m. Lietuvos bendrasis vidaus produktas išaugo 6,5 proc., palyginti su 6,8 proc. 2004-aisiais, – ekspertai šiek tiek kėlė prieš pusę metų išsakytas prognozes, kai buvo laukta 6,3 proc. augimo. Šiais metais tyrimo dalyviai laukia panašaus, nors ir kiek lėtesnio nei praėjusiais metais ekonomikos augimo. Jų nuomone, šalies ekonomika per 2006 m. turėtų ūgtelėti 6,2 proc. LLRI parengtoje naujausio tyrimo medžiagoje ekspertų vertinimai, palyginti su oficialiomis vidaus ir tarptautinėmis institucijomis, yra vidutiniai. Visi prognozuotojai sutinka dėl bendros ūkio plėtros dinamikos – mano, kad ekonomika augo maždaug 6–7 proc. 2005 m., ir tikisi kiek lėtesnio augimo šiais metais.

Ekonomikos plėtrą teigiamai veikė geri užsienio prekybos rodikliai, gerėjantys gyventojų ir verslo lūkesčiai. Rinkos dalyvių gana optimistinius vertinimus veikė ir narystės ES teikiami privalumai, ypač pastebimi teigiami pokyčiai pastaraisiais metais dėl darbo pasidalijimo,

prekybos ir išaugusios specializacijos. Tačiau neretai pabrėžiamas ES struktūrinių fondų poveikis ekonomikos augimui jų yra vertinamas santūriai: net ir įvertinę teigiamą šių fondų daromą įtaką ekonomikai, jie mano, kad tai gali turėti ir ryškių neigiamų pasekmių, ypač dėl konkurencijos iškraipymų. Rinkos dalyviai beveik vienbalsiai teigia, kad struktūriniai fondai iškraipo konkurencinę aplinką, net trečdalis jų mano, kad neigiamas poveikis bus itin ryškus (beveik du trečdaliai (62 proc.) mano, kad struktūriniai fondai iškraipo konkurenciją, bet nežymiai, tik 8 proc. mano, kad struktūriniai fondai konkurencijos neiškraipo). Bet koku atveju, tokių priemonių kaip struktūriniai fondai teigiamas poveikis yra laikinas, tačiau jie neretai turės ilgalaikių neigiamų pasekmių – dėl išteklių nusiurbimo, jų paskirstymo kriterijų, iškraipančių konkurenciją, ir kt. Norint, kad ištekliai būtų veiksmingai naudojami, o ekonomika būtų gyvybinga net ir tada, kai tokių laikinų stimulų kaip struktūriniai fondai nebeliks, reikia griežtinti izdo politiką, siekti tolesnio rinkos liberalizavimo, nepasiduoti pagundai ekonomiką skatinti, didinant valdžios išlaidas.

Jau tradiciškai tyrime kartojama, kad sparčiai augančią ekonomiką stabdo itin įsisenėjęs reformų strateginėse, pavyzdžiui, sveikatos, švietimo, pensijų sistemų, transporto, energetikos, taip pat žemės rinkos, srityse nebuvimas, nors šiandieninė ekonomikos situacija tokioms reformoms yra itin palanki. Jų nevykdymas gali tapti ekonomikos sąstingio netolimoje ateityje priežastimi. Reformų trūkumą ir būtinybę atspindi ir itin mažos užsienio investicijos, nemažėjantys šešėlinės ekonomikos mastai, masinė gyventojų emigracija ir augantis kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas.

Tyrimo dalyviai nekeičia savo nuomonės dėl šešėlinės ekonomikos mastų – kaip ir prieš pusę metų, jie mano, kad ji sudaro apie penktadalį visos ekonomikos. Rinkos dalyviai gana optimistiškai vertino šešėlinės ekonomikos tendencijas maždaug iki 2002 m., kasmet pateikdami vis mažesnius rodiklius. Tačiau pastaraisiais metais jie nebesitiki šešėlinės ekonomikos mažėjimo – jų nuomone, ji sudaro apie penktadalį BVP, nors kai kuriais metais buvo užfiksuoti net ir aukštesni rodikliai. Naujausio tyrimo duomenimis, 2005 m. šešėlinė ekonomika sudarė 21 proc. BVP, o šiais metais rinkos dalyviai tikisi šešėlinės ekonomikos dalį mažėsiant iki maždaug 20 proc.

Nemažėjančius šešėlinės ekonomikos rodiklius lemia nelengvėjanti mokesčių našta, mokesčių politikos ne-nuoseklumas ir nenusėjamumas, akcizai, pernelyg sudėtingos legalaus verslo sąlygos, komplikuo-tas licencijavimas, rinką reguliuojančios įvairios, dažnai dviprasmiškos taisyklės, griežtas žemės rinkos regu-liavimas ir įvairios kliūtys statyboms ir žemei išsigyti, taip pat į Lietuvos teisę perkeliama ES reguliavimai ir daug kainuojantis kokybės, saugumo ir kitų reikalavi-mų įgyvendinimas.

Rinkos dalyviai mano, kad tiek eksporto, tiek impor-to augimas išlieka stabiliai spartus. Eksporto augimo tempai, tyrimo dalyvių nuomone, 2005 m. ir vėl buvo spartesni nei importo, tačiau šiemet jie turėtų būti labai panašūs. Rinkos dalyvių vertinimu, 2005 m. eksportas augo 15,2 proc., o importas – 14,8 proc. Šiais metais augimo tempai turėtų išlikti panašūs, nors eksportas augtų truputėlį lėčiau – 14,3 proc., ir beveik nesiskirs nuo importo (14,4 proc.) augimo tempų.

Rinkos dalyvių 2005 m. užsienio prekybos vertinimai yra daug optimistiškesni nei prieš pusę metų – ekspor-to rodiklis padidėjo 18 proc., o importo net penktada-liu (nuo atitinkamai 12,9 proc. ir 12,32 proc.). 2006 m. prognozėse importo rodiklis taip pat yra žymiai – apie 14 proc. didesnis, tačiau eksporto prognozės išlieka panašios į išsakytas prieš pusę metų. Tai vienas iš žy-mesnių šuolių paskutiniiais metais, nes apskritai pa-staruoju metu užsienio prekybos vertinimai – nors ir optimistiški – nebuvo skatinami itin didelių lūkesčių ar nusivylimų ir nebeprisidėjo itin aukštais šuoliais.

Šiandienos rinkos dalyvių lūkesčius ir, atitinkamai, aukštus vertinimus ir prognozes (ypač eksporto srityje) skatina sparti prekybos partnerių – ypač JAV bei part-nerių rytuose – ūkio plėtra, tikėjimas, kad euro zonos ekonomika pagaliau atsigaus. Teigiamus lūkesčius vis dar veikia prekybos kliūčių su ES nebuvimas (nagrinė-jamu laikotarpiu šios šalys išlieka svarbiausiomis pre-kybos partnerėmis), taip pat didėjančios naftos ir metalų kainos. Aukšti eksporto rodikliai, smarkiai veikiami iš-augusios specializacijos, stipriai kėlė lūkesčius dėl ūkio plėtros. Geri eksporto rodikliai turėtų išlikti ir ateityje dėl itin spartaus dviejų pagrindinių Lietuvos eksporto partnerių, Latvijos ir Rusijos, augimo. Kita vertus, ma-žesni nei oficialūs eksporto rodikliai gali reikšti ne tik rinkos dalyvių susirūpinimą negerėjančia situacija ES rinkoje, bet ir nerimavimą dėl augančios globalios kon-kurencijos, netikrumą dėl Ignalinos atominės elektrinės bloko uždarymo, taip pat ir dėl „Mažeikių naftos“, ypač šiuo metu, kai energetikos priklausomybės ir šaltinių klausimais yra taip aštriai diskutuojama ne tik šalies, bet ir tarptautiniu mastu. Tačiau, nepaisant prekybos privalumų, suteikiamų narystės ES, ilgai lėčiau augęs

importo rodiklis atspindi labai nesparčiai gausėjančias investicijas, taip pat rūpestį dėl sąstingio euro zonoje.

Rinkos dalyviai pateikia aukštesnius nei prognozuota *ex poste* kainų augimo rodiklius 2005 metams ir mano, kad kainos praėjusiais metais augo kur kas sparčiau nei keletą metų iš eilės prieš tai. Be to, jie prognozuoja, kad spartus augimas išliks ir šiais metais; vartotojų kainos augs nežymiai lėčiau nei pernai, o gamintojų kainos turėtų dar labiau kilti. Pasak rinkos dalyvių, 2005 m. vartotojų kainos išaugo 3,88 proc., o gamintojų – 4,31 proc., palyginti su atitinkamai 2,96 ir 3,3 proc. 2004 m. Jie tikisi, kad 2006 m. vartojimo prekių ir paslaugų kainos didės 3,6 proc., gamintojų – 4,5 proc.

Kainos kyla dėl keleto veiksnių: pirma, nemažai kainų vis dar yra reguliuojamos politiškai, pavyzdžiui, to-kiose strateginėse srityse kaip energetika, transportas, sveikata. Būtent šiose srityse, nors valdžia bandė stab-dyti kainas, jų šuolis labiausiai ir matyti (brango ener-getikos, transporto paslaugos). Antra, Lietuvoje kainų lygis yra vienas iš mažiausių ES, o vienoje rinkoje yra tendencija kainoms vienodėti. Trečia, infliaciją ypač kelia nuolat augančios biudžeto išlaidos (įskaitant ES paramą). Įtaką taip pat daro ir didėjantys atlyginimai, ilgalaikio vartojimo auginama vidaus paklausa ir to-kios priemonės kaip didinamas minimalusis darbo už-mokestis. Brangusi nafta ir dujos, žinoma, taip pat lėmė vartotojų ir ypač gamintojų kainų indekso didėjimą.

Pastaruoju metu kainų augimo dinamika yra itin akylai stebima dėl šio rodiklio lemiančio svorio ES sprendi-mams dėl Lietuvos galimybių įsivesti eurą nuo 2007 m. pradžios. Labai svarbu suprasti, kad daug svarbiau už euro įsivedimą nuo 2007 m. yra stabilus ir ekono-miškai pagrįsta valstybės fiskalinė ir ekonomikos poli-tika – jei bus imtasi sintetinių priemonių, tokių kaip subsidijos ir/ar kainų šaldymas, tai nepriklausomai nuo to, ar euras bus įvestas, ar ne, galima laukti rimtų ne-igiamų pasekmių ateityje. Kita vertus, griežta fiskalinė politika, išlaidų mažinimas, tęsiamas rinkos liberaliza-vimas, lengvatų panaikinimas gali ne tik padėti įsivesti eurą, bet ir paskatinti ekonomikos augimą.

Jau kurį laiką itin pastebimai keičiasi padėtis darbo rin-koje, nuolat ir sparčiai mažėja nedarbo rodikliai. Pasak rinkos dalyvių, 2005 m. pabaigoje nedarbo lygis buvo 7,34 proc., palyginti su 9,6 proc. 2004 m. pabaigoje, o šiais metais jis ir toliau mažės ir 2006 m. pabaigoje pasieks 6,9 proc.

Nors besitęsianti sparti ūkio plėtra, taip pat ir lūkes-čiai dėl ateities neabejotinai veikia nedarbo rodiklius, pagrindinis veiksnys, lėmęs staigų nedarbo rodiklio kritimą per praėjusius metus, yra emigracija. Mažėjant nedarbo rodikliui, užimtumas tokiais pat tempais ne-

auga. Taigi maži rodikliai nereiškia, kad sprendžiasi visos šalies darbo rinkos problemos – netgi atvirkščiai; tai rodo susirūpinimą dėl probleminio bedarbių kontingento, švietimo sistemoje glūdinčių problemų, masiško lietuvių išvykimo į ES darbo rinkas, ir neleidžia vienareikšmiškai džiaugtis žemais rodikliais.

Valstybės vaidmuo, norint išlaikyti darbo jėgą Lietuvoje, turėtų būti labai konkretus – sukurti aplinką ir sąlygas, skatinančias darbuotojus pasilikti šalyje. Tam būtina mažinti darbo apmokestinimą, liberalizuoti darbo santykius, mažinti administracinę naštą verslui (ypač ribojant kontroliuojančiųjų institucijų vaidmenį), reformuoti švietimo, sveikatos, pensijų sistemas.

Rinkos dalyvių nuomone, 2005 m. mokesčių našta sudarė 34,1 proc., palyginti su 35,4 proc. 2004 m. Tolesnio mokesčių naštos mažėjimo rinkos dalyviai šiais metais nesitiki – jų nuomone, ji išliks tokia pati kaip ir šiomet ir sudarys 34,1 proc.

Prieš metus rinkos dalyviai prognozavo, kad mokesčių našta 2005-aisiais bus daug didesnė – jų manymu, ji galėjo sudaryti iki 36,3 proc. Žymus rodiklio mažinimas šiame tyrime gali būti tiesiogiai susijęs su sprendimų dėl mokesčių reformos aiškumu, nes nežinomybė dėl ateities neabejotinai veikė rinkos dalyvių ankstesnes prognozes. O 2005 metais buvo priimta išties nemažai svarbių sprendimų: pagaliau ryžtasi atsisakyti apyvartos mokesčio, nustatytas laipsniškas gyventojų pajamų mokesčio mažinimas. Pastarasis sprendimas, sumažinsiantis pajamų mokesčio tarifą nuo 33 proc. iki 24 proc., yra itin džiuginantis ir neabejotinai teigiamai veikė rinkos dalyvių lūkesčius. Vis dėlto apmaudu, kad pasirinktas neefektyviausias būdas tokios reformos tikslams pasiekti – t. y. tarifas bus mažinamas ne iš karto, o palaipsniui, per trejus metus: nuo 2006 metų liepos 1 dienos jis būtų sumažintas iki 27 proc., o nuo 2008 metų pradžios – iki 24 procentų. Laipsniškas mokesčių mažinimas akivaizdžiai nepalengvins legalių darbuotojų ir verslininkų mokesčių naštos ir todėl nebus efektyvus, siekiant mažinti šešėlinės ekonomikos mastą.

Skirtingai nuo gyventojų pajamų mokesčio mažinimo, kiti reformos aspektai vargu ar prisidės prie itin svarbaus reformos uždavinio didinti šalies konkurencingumą. Siekiant atsverti biudžeto praradimus, įvestas laikinas „socialinis“ mokestis įmonių pelnui, o komercijai naudojamas gyventojų nekilnojamasis turtas pradėtas apmokestinti metiniu 1 proc. vertės mokesčiu. Vykdytos mokesčių pertvarkos kol kas nedavė ekonomikos postūmio efekto, o su dabartinėmis apimtimis vargu ar duos, nes reformos pagrindas yra ne ilgalaikiai ekonomiškai pagrįsti tikslai, o trumpalaikės priemonės, skirtos patenkinti trumpalaikius Vyriausybės

uždavinius, tokius kaip biudžeto subalansavimas ar bandymai nepagrįstai didėjančias ir neefektyvias biudžeto išlaidas kompensuoti naujais mokesčiais. Tai neskatina kurti naujų darbo vietų, nemažina šešėlinės ekonomikos masto, nesprendžia didėjančios darbo jėgos emigracijos iš šalies klausimo, nepadaeda pritraukti užsienio investicijų ir nėra efektyvus būdas, siekiant skatinti darbo ir vartojimo rinką.

Rinkos dalyvių pastarųjų metų darbo užmokesčio prognozės buvo daug santūresnės nei kitų institucijų. Daug kam jau seniai kalbant apie darbo užmokesčio šuolį, jie pesimistiškiau vertino tokio staigaus kilimo galimybes: 2001–2004 metais jie nematė pokyčių, galėjusių lemti tokį šuolį, o tai atsispindėjo beveik nekitusiuose rodikliuose. Tiesa, prieš stojant į Europos Sąjungą prognozės buvo gana optimistiškai padidintos, tačiau rinkos dalyvių *ex poste* vertinimais, jokio šuolio iš karto po narystės taip pat nebuvo. Vis dėlto šį kartą rinkos dalyviai jau kėlė 2005 m. darbo užmokesčio augimo vertinimus ir apskritai darbo užmokesčio dinamiką 2005–2006 m. vertina optimistiškiau. Jų nuomone, 2005 m. vidutinis darbo užmokestis padidėjo beveik 13 proc. (arba 134 Lt/mėn.) ir sudarė 1185,9 Lt/mėn. Šiais metais darbo užmokestis turėtų išlaikyti sparčius augimo tempus – jis turėtų paaugti daugiau nei dešimtdaliu – iki 1316 Lt/mėn.

Tyrimo duomenų analizė rodo, kad darbo užmokesčio dinamiką veikia keli pagrindiniai veiksniai: sparčiai mažėjantis nedarbas ir auganti konkurencija dėl darbo jėgos, taip pat didėjantis įmonių efektyvumas ir pelningumas. Vidutinio darbo užmokesčio rodiklius netiesiogiai veikia ir nuolat didinama minimali mėnesinė alga (nors jos padidinimas daug kam neretai reiškia bet kokio darbo užmokesčio praradimą), taip pat didinami biudžetinėse įstaigose dirbančiųjų atlyginimai.

Augant ekonomikai, gyventojų finansinė padėtis nuolat gerėja ir, tyrimo dalyvių nuomone, namų ūkių pajamos auga sparčiai. Rinkos dalyvių vertinimais, vidutinės piniginės namų ūkių pajamos 2005 m. sudarė 2166 Lt/mėn. ir buvo 9,4 proc. didesnės nei prieš metus. Patikslintos prognozės yra 2,8 proc. didesnės už siūlytas prieš pusę metų. Vieno namų ūkių pajamos sudarė 849 Lt/mėn.

Tyrimo dalyvių nuomone, namų ūkių pajamos labai stabiliai auga jau penkerius metus iš eilės. Pajamų lygį labiausiai didina sparčiai mažėjantis nedarbas ir augantis darbo užmokestis, pastaraisiais metais namų ūkių pajamos didino ir įvairios išmokos iš valstybės biudžeto. Rinkos dalyvių manymu, praėjusiais metais namų ūkių pajamos taip pat smarkiai augo dėl emigracijos, t. y. dėl užsienyje dirbančių šeimos narių, siunčiančių dalį atlyginimo atgal į Lietuvą.

Gausios išmokos iš valstybės biudžeto – ypač didinamos motinystės/tėvystės pašalpos ir išmokos vaikams, įvairios pensijos ir t. t. – neabejotinai kelia gyventojų pajamų 2005–2006 m. rodiklį, bet kelia rūpesčių ir klausimų dėl šių išlaidų poveikio infliacijai, dėl biudžeto trūkumo ir jo balansavimo didesniais mokesčiais pagrįstumo, dėl vyriausybės ilgalaikės strategijos ir ekonomikos politikos kryptį.

Rinkos dalyvių nuomone, gyventojų finansinė padėtis šiais metais turėtų toliau sparčiai gerėti. Palyginti su siūlyta prieš 6 mėnesius, namų ūkio augimo prognozė padidinta net 8 procentais. Tikimasi, kad 2006 m. namų ūkių pajamos augs dar sparčiau nei praeitais metais – apie 12 proc. – ir sudarys apie 2425 Lt/mėn. Vieno namų ūkio pajamos bus 951 Lt/mėn.

LLRI tyrimas rodo spartų santaupų ir investicijų augimą. 2004-aisias mažintas investicijų rodiklis šįkart smarkiau šoktelėjo, tačiau santaupos, priešingai grasinimams apie skolinimo ir ekonomikos perkaitimą, jį ir vėl gana pastebimai pralenkė. Rinkos dalyviai mano, kad santaupos 2005 m. augo labai sparčiai ir siekė 373,21 Lt/mėn., palyginti su 283 litais prieš metus. Ilgalaikio vartojimo prekėms įsigyti 2005 m. vidutiniškai buvo skiriama 331,94 Lt/mėn., 66 litų daugiau nei praeitais metais (265 Lt/mėn.). Santaupos sudarė apie 17 proc. namų ūkių biudžeto, o investicijos dviem procentais mažiau.

Prieš metus laukta 12 proc. santaupų augimo, o dabar rinkos dalyviai mano, kad santaupos 2005 m. paaugo beveik trečdaliu. Pagal tarptautinius standartus, lietuviai sutaupo (lyginant su tuo, kiek jie investuoja) palyginti daug, ir situacija kol kas nesikeičia, specialistų nuomone, iš dalies dėl informacijos trūkumo, nenoro rizikuoti ir įpročių. Kita vertus, šiandien žmonės taupo ne tik nenumatytiems atvejams ar ilgalaikio vartojimo prekėms, kaip tai buvo anksčiau, o dažniau atostogoms, pomėgiams ir kt., taip vis dažniau investuodami.

Rinkos dalyviai pateikė aukštas šių metų santaupų ir investicijų prognozes, tikėdami pastarąsias išaugsiant net dešimtadaliu. Laukiama, kad 2006 m. santaupos ir investicijos augs panašiais tempais: santaupos didės 12,4 proc., o investicijos 12,7 proc. Taigi sutaupoma per mėnesį ir vėl bus daugiau nei investuojama – atitinkamai 419,45 Lt/mėn. ir 374,12 Lt/mėn. Kaip ir 2005-aisiais, santaupos sudarys apie 17 proc. namų ūkių biudžeto, o investicijos šiek tiek mažiau – 15 proc.

Jau kurį laiką rinkos dalyvių įmonių finansinės būklės vertinimai yra santūriai optimistiški ir labai nedaug kinta. Tyrime dalyvavę ekspertai prieš pusę metų prognozavo, kad šiais metais įmonių pelningumo ir nuosavybės grąžos rodikliai truputį – keliomis dešimtosio-

mis procento – gerės. Šį kartą jie rodiklius ir vėl – nors ir nežymiai – didino. Rinkos dalyvių nuomone, 2005 m. įmonių grynasis pelningumas vidutiniškai siekė 6,5 proc., o nuosavybės grąža – 12,1 proc.

2006 metais, rinkos dalyvių vertinimu, pelningumas ir nuosavybės grąžos rodikliai labai nesikeis. Laukiama, kad grynasis pelningumas šiek tiek mažės – iki 6,3 proc., o nuosavybės grąža dar kiek ūgtels ir sudarys 12,6 proc. Tikėtina, kad optimistinę rinkos dalyvių prognozę lemia tebesitęsiantis Lietuvos ekonomikos augimas, didėjanti vidaus paklausa ir su naryste ES siejama nauda. Neigiamos įtakos finansiniams rodikliams gali turėti didėjanti kvalifikuoto darbo paklausa, jos trūkumas ir sąnaudos.

LLRI tyrimo dalyvių nuomone, 1997–2001 m. įmonės investicijoms kasmet skyrė vis didesnę pelno dalį, tačiau nuo 2002 m. ši dalis smarkiai sumažėjo. Rinkos dalyviai mano, kad 2005 m. buvo reinvestuota 46 proc. pelno, palyginti su 2001-aisiais – 66 proc. Rimtesnių pokyčių 2006 m. neprognozuojama. Įmonių investicijos iš pelno šiais metais turėtų vėl pasiekti 2004 m. lygį ir sudaryti 49 proc.

Reinvesticijų rodiklio sąstingio tendencijos yra tiesiogiai susijusios su mokesčių 2002 m. pokyčiais, būtent su sprendimu apmokestinti investicijas pelno mokesčiu. Tais metais, kai reinvestuojamo pelno rodikliai buvo dideli (1997–2001 m.), investicijos Lietuvoje nebuvo apmokestinamos pelno mokesčiu. Įvedus mokesťį, rodikliai iškart sumažėjo ir nuo to laiko nedidėja. Ryškesnis šių metų mažėjimas iki 46 proc. taip pat gali būti susijęs su diskusijomis apie mokesčius. Itin neigiamą įtaką galėjo turėti solidarumo mokesťis, įvestas, kai įmonės jau buvo suplanavusios savo finansus.

Nors reinvestuojamojo pelno dalis, LLRI tyrimo dalyvių nuomone, sumažėjo, inovacijų procesai įmonėse praktiškai nesulėtėjo. Pasak rinkos dalyvių, 2005 m. tyrimams ir inovacijoms vidutiniškai buvo skiriama 6,2 proc. visų įmonių išlaidų, t. y. šiek tiek daugiau nei 2004 m. (5,9 proc.), tačiau mažiau, nei prognozuota praeito tyrimo metu (6,9 proc.), ir žymiai mažiau nei 2001 m. (7,2 proc.). Tyrimo dalyviai prognozuoja dar mažesnes išlaidas tyrimams ir inovacijoms 2006-aisiais. Jų nuomone, šiais metais tyrimams ir inovacijoms įmonių skiriama išlaidų dalis sumažės iki 6 proc.

LLRI tyrimas rodo, kad 2005 m. pabaigoje skolinimo iš komercinių bankų kaina buvo šiek tiek mažesnė nei 2004-ųjų metų pabaigoje. Rinkos dalyvių nuomone, 2005 m. pabaigoje paskolos litais iki 1 metų kainavo 5,3 proc., o virš 1 metų – 5,2 proc., palyginti su 5,5 proc. 2004 m. Šiais metais skolinimosi kaina turėtų šiek tiek ūgtelėti – atitinkamai iki 5,6 ir 6,1 proc.

INTRODUCTION

The Lithuanian Free Market Institute (LFMI) presents its seventeenth survey of the Lithuanian economy, covering estimates of economic indicators for 2005 and updated forecasts for 2006. This survey was carried out in January and February 2006.

LFMI launched the survey of economic variables in 1997. The survey is based on the expert consensus paradigm originating from the theory of rational expectations.¹ This theory states that economic indicators can be related to certain processes in the economy, and market participants use all available information to make estimates and forecasts concerning these processes. The more information market participants possess, the more credible their estimates and forecasts are. It is likely that individuals who are engaged in day-to-day business activities have the most information about the economy, while their successful performance reflects their ability to process this information.

An analysis of the coherence of the survey results, using the *Kendall Concordats Coefficient W*, has been carried out this year. The results of all surveys carried out since 1997 up to the present have been analysed and the analysis showed that the coherence percentage of the market participants' answers varied from 88 percent to as much as 96 percent. Not a single case had a coefficient lower than 0.8, a very high indicator, which shows that expert evaluations and forecasts of economic variables are very close to one another. The results of the analysis can be interpreted in a number of ways: for instance, the participants of the survey could have agreed on the answers in advance and purposefully present similar responses (which should be excluded in this case, since the chosen experts do not know each other, are not related, and are being questioned separately, thus they do not have an agreement possibility). A second explanation is that the experts might use similar sources of information. This survey is based on yet another version, which assumes that even if experts use similar – or even the same – sources

of information, they in any case have a clear and well informed picture of the economic environment in Lithuania, and this understanding allows them to judge the economic situation in the country with 88 percent precision compared to the opinion of the general population.

The main goals of the LFMI survey are to provide estimates and forecasts of economic variables in Lithuania based on the opinion of market participants and to analyse factors that have an influence on these estimates and forecasts. The survey is also aimed at comparing the estimates of market participants with official statistics and data from other sources and to offer interpretations of the most distinct differences.

The methodology used in the LFMI survey differs from the methodology used by official institutions, so our aim is to provide alternative estimates of economic indicators.

There are three main differences between the LFMI survey and official statistics. First, LFMI survey participants present economic information they have themselves generalised, whereas the Lithuanian Department of Statistics collects unique information from the business sector and generalises it by statistical methods. Second, the LFMI survey depends on benevolent assessment of market processes by economic experts. The Department of Statistics collects detailed mandatory reports from enterprises (households can refuse to participate in official surveys). Third, LFMI has chosen economic indicators and defined them so as to make them useful in planning a business activity. The Department of Statistics uses an established methodology to investigate an established set of variables. In addition to that, LFMI presents comprehensive information from its surveys promptly and conveniently. These differences make us believe that the results of LFMI surveys have a practical value for market participants.

¹ The oldest and most famous survey of economists' expectations is the Livingston survey conducted in the United States since 1946. The results of the survey are regularly published on the Philadelphia's Federal Reserve Bank's website <http://www.phil.frb.org>.

The estimates of the survey participants are presented in four parts. Part 1 is devoted to macroeconomic indicators: the growth of gross domestic product (GDP), the rate of the shadow economy to GDP, import and export growth, inflation, changes in consumer and producer prices, the rate of unemployment, the rate of the tax burden to GDP, and the exchange rate of the litas to the U.S. dollar. Part 2 covers household indicators, including personal earnings, household income, household savings and household investments. Part 3 gives an overview of corporate indicators, including the profit margin, return on equity, return on investments and the share of companies' expenses on science and innovation. Part 4 analyses interest rates on one- and five-year loans, interest rates on three-month government securities and the share of non-bank loans. Generalised results of the survey are presented in tables at the end of each part of the study.

Forty-two experts participated in the latest survey. The LFMI survey is not representative. We do not aim to have a representation of specific sectors of the economy or regions or enterprises. Our aim is to interview economic experts who represent robust and prospering companies. The respondents are asked not to provide information about their own companies or industries but to estimate indicators reflecting the country's general economic situation on the basis of all available information. Survey participants are requested to focus only on variables that they think they are competent enough to appraise. Most of the

respondents in the latest survey took part in the previous stages of the project. The list of survey experts is presented at the end of the study.

We compare the estimates and forecasts of market participants with the data of the Lithuanian Department of Statistics, the Bank of Lithuania, the National Stock Exchange of Lithuania, the Labour Exchange, the BNS news agency and periodicals. In comparing the different sources, we look at the differences in the definitions used. Official institutions do not measure five of the economic variables covered in the LFMI survey – the shadow economy, household investments, reinvested profits, expenses on science and innovation and non-bank loans. In addition to that, official institutions do not forecast some of the indicators analysed in the LFMI survey. The results of the LFMI surveys are unique in this respect.

As in the previous editions, we compare the estimates and forecasts of the survey experts not only with other sources but also with their *ex ante* forecasts. The study also analyses patterns and trends of expert estimates and forecasts over time based on the previous sixteen surveys.

LFMI expresses its gratitude to the survey participants, to everybody who provided financial support and helped carry out this and previous surveys, and all those who have provided comments and remarks on the study.

Chapter 1. MACROECONOMICS

1.1. A rapid economic growth is still favourable to badly needed reforms

According to a survey conducted by the Lithuanian Free Market Institute (LFMI) in January and February 2006, Lithuania's economic growth was slowing down in 2005 and 2006 but remained steady and more rapid than expected. **Market participants polled by LFMI changed their earlier forecasts very insignificantly and now think that Lithuania's gross domestic product (GDP) grew by 6.5 percent in 2005, as compared to 6.8 percent in 2004. Six months ago the LFMI survey participants projected that the economy would grow by 6.3 percent.**

In the LFMI survey gross domestic product is understood as the total value of goods and services produced for final consumption within the country, including the 'shadow economy,' during a given period of time. The results of the LFMI survey show that the estimates and expectations of market participants regarding the country's economic growth are quite optimistic. As was projected before, economic growth was rapid in 2005 and will remain so in 2006.

Lithuania's GDP has been constantly increasing ever since 2000, compared to every previous quarter of the year (excluding seasonal and episodic fluctuations). Over the last six years, GDP has grown on average by 1.8 percent during each quarter of the year.²

As the LFMI survey shows, a growing consumption and domestic market and a rapid export growth continue to stimulate Lithuania's economic development. Market participants provide optimistic estimates of export and import growth and believe that the growth of foreign trade will accelerate more significantly this year. A continued strong economic development and declining unemployment, both as a result of economic growth and emigration (see section 1.4), will keep augmenting personal earnings and household income (see Chapter 2.1 and 2.2).

The fairly successful first two years of Lithuania's membership of the European Union (EU) and hopes that the launch of the euro will further step up economic development are also boosting the expectations of the market participants. The impact of the EU membership is already evident, in particular regarding the positive changes in the division of labour, increased specialisation and changes in foreign trade.

On the other hand, market participants were rather sceptical in evaluating the impact of EU support on the country's economic development. Although they recognise that EU structural funds can have positive effects on economic growth, market participants also think that they potentially can entail serious negative consequences and, in particular, distort competition. The LFMI respondents were almost unanimously stating that structural funds pervert competition, and one-third of those polled thought the negative impact was especially strong.³ In any case, the positive impact of EU structural funds may exert grave and long-range consequences due to withdrawal of resources, the competition distorting criteria of fund allocation, etc. Seeking to use these sources in the most efficient way and to sustain a viable economic growth after they these temporary incentives are depleted, it is indispensable to stimulate growth by pursuing a strict fiscal policy, further liberalising the market and resisting the temptation to artificially activate the economy by increasing government spending.

It has been traditionally repeated in the LFMI survey that the country's economic development is being hindered by continued absence of structural reforms in a number of strategic areas. It is clear that current economic situation is especially favourable to fundamental changes, while any further delay may lead to economic stagnation in the near future. The lack of, and the need for, essential reforms is reflected in meagre investments as well. Emigration of Lithuanian residents and, particularly, a growing lack of quali-

² Statistics Lithuania, 2006.

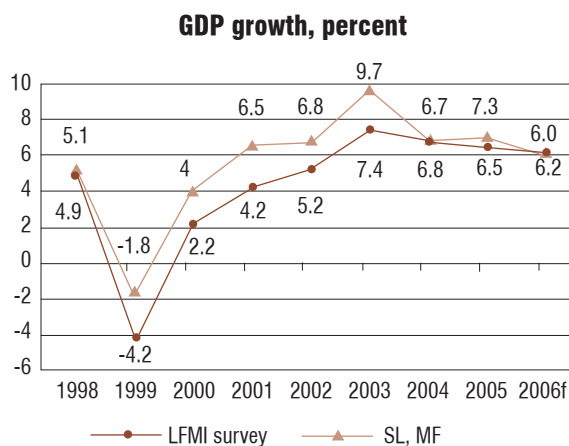
³ Nearly two-thirds of those polled (62 percent) thought that the negative impact would not be very strong, and only eight percent said that structural funds did not distort competition at all.

fied labour also have a negative impact on the figures of GDP growth. The economy is created by people, hence their massive emigration reflects rather instantly in the economic indicators.

According to preliminary data from Statistics Lithuania, GDP grew by 7.5 percent in 2005.⁴ As a result of increased household income (both inside the country and abroad) and a continued growth of consumption, more value added was generated in sectors of economic activity related to consumption. The most visible rise – outpacing the country's GDP growth – was observed in the economic activities of transport, storage, communications, construction, wholesale and retail trade, manufacturing, hotels and restaurants. These activities together generated 9.7 percent of total value added in the economy, compared to 3.8 percent generated in the remaining sectors.⁵

It is also important to evaluate the impact that the upsurge in oil prices has had on economic growth. A rising domestic demand and growing exports have in part offset the negative effects, however, the skyrocketing oil prices and the oil refinery's capability to embrace this opportunity have still exerted some influence on economic development as the Lithuanian oil refinery company *Mazeikiu nafta* contributes significantly to the country's GDP growth.⁶

Diagram 1.1

Source: Statistics Lithuania, Ministry of Finance, Lithuanian Free Market Institute

The continued privatisation and de-monopolisation processes have bolstered the country's long-term economic development and the expectations of market participants for several years. However, the privatisation process is now slowing down: as the number of large privatisation deals has decreased, proceeds from privatisation-related sales in 2005 shrank by one-fourth as compared to 2004

The State Property Fund reports that 536 privatisation deals were concluded in 2005, which totalled 314.73 million litas. Sales of state-owned objects (206 privatisation deals) generated 137.29 million litas, while those of municipality-owned objects generated 177.44 million litas. In 2005, the Lithuanian Export and Import Insurance Company was sold, an agreement to sell 68.69 percent of the shares in the publishing company *Spauda* was also signed and 85.72 percent of the shares in the energy company *Mazeikiu elektrine* were sold for 17.8 million litas. The biggest deal concluded in the first half of 2005 was the privatisation of the company *Eismas*, which was purchased by *Fima* for 11.11 million litas. However, this deal was upstaged by the long awaited privatisation of the state-owned *Lithuanian airlines* in the middle of the year: a 100-percent share-package was sold for 25.78 million litas. Regrettably, privatisation of a number of areas has still been delayed: private capital is still not allowed into the Lithuanian railway company *Lietuvos gelezinkeliai* and protracted privatisation has also caused an ambiguous and complicated situation in the Lithuanian energy sector.

Privatisation alone does not of course solve all problems. The state often retains a very similar role in them are privatised. For example, the Lithuanian energy companies *Lietuvos dujos* (*Lithuanian Gas*) and *Vakaru skirstomieji tinklai* (*eng. the Western Distribution Network*) have both been privatised, however, they cannot operate absolutely freely in the market as production prices remain government-regulated (on the other hand, although liberalisation of prices is indispensable, it is important to evaluate that having absolute freedom of action, energy companies may seek to abuse their dominating power, which in turn would have negative effects on GDP growth).

⁴ Statistics Lithuania, 01 03 2006.

⁵ Statistics Lithuania, www.std.lt.

⁶ According to preliminary data the Lithuanian company *Mazeikiu nafta*, the company's income totalled 11.154 billion litas in 2005, while in 2004 it amounted to 7.663 billion litas. In 2005 the company earned 929.915 billion litas net profit, as compared to 721.883 billion litas in 2004, and paid 3 billion litas in taxes.

Although the prognosis for GDP growth in 2005 reported by the LFMI survey participants was raised in the current survey, it is still lower than the forecasts presented by the Ministry of Finance (7 percent) and the estimates of GDP growth in 2005 announced by Statistics Lithuania (see Diagram 1.1.). Both market participants and the Ministry of Finance think that the economy will slow down in 2006 and rise by about 6 percent.

In the current survey market participants provide more moderate estimates, as compared to the figures reported by most other national and international official institutions (see table 1.1). All sources agree on the general dynamics of Lithuania's economic development: they think that GDP growth ranged between 6 and 7 percent in 2005 and expect a somewhat slower growth this year. According to *Nordea's* 2005-2006 forecasts released in January 2006, the growth rate still remains high – 7.1 and 6.9 percent in the years 2005 and 2006 respectively, bolstered by rising domestic consumption and export growth. Analysts report a higher economic growth in the neighbouring Baltic countries – 11.1 percent in 2005 and 8 percent in 2006 in Latvia and 8.1 and 7.1 percent respectively in Estonia). They believe that economic growth in these countries is related primarily with the policy of tightened government expenditure.⁷

The International Monetary Fund (IMF) have also reduced its forecasts of Lithuania's economic growth and thinks that the closure of the 1st reactor of the Ignalina nuclear power plant and slow assimilation and use of EU support are the key factors behind the decelerating growth. The IMF agrees with the arguments provided by LFMI and also criticises the recent tax reform in Lithuania. It regrets that the reform did not envisage a reduction or a removal of tax exemptions and that a new social tax was imposed on businesses (however, these two institutions have different views regarding other aspects of the tax reform – an

introduction of the real estate tax for residents and a reduction of the personal income tax). The IMF and *Nordea* also agree with LFMI's position on budget and competitiveness policies: both stress the need to trim government expenditure and to overhaul the education and healthcare systems. Other institutions also highlight one or more of these problems and predict a decline in economic growth if necessary measures are not implemented (see Table 1.1.).

Table 1.1

Forecasts of Lithuania's GDP growth*		
	2005	2006
MF	7.5 (7.0)	6.0 (6.0)
Nordea	7.1 (6.5)	6.9 (6.1)
EC	7.0 (6.4)	6.2 (5.9)
SEB Intl	6.9 (7.3)	6.6 (7.1)
IMF	6.8 (7.0)	6.5 (7.0)
SEB VB	6.8 (6.8)	6.5 (6.5)
HBM	6.8 (7.0)	6.5
OECD	6-7	
ICEG	6.5	5.9
LFMI	6.5 (6.3)	6.2 (6.1)
WB	6.0 (6.5)	5.7 (6.2)
Nord/LB	5.9 (5.9)	6.0 (6.0)

* the earlier forecasts are provided in brackets

Acronyms: SEB – Skandinaviska Enskilda Banken,⁸ HBM – Hansabank Markets,⁹ LFMI – Lithuanian Free Market Institute survey, EC – European Commission,¹⁰ Nord/LB,¹¹ IMF – International Monetary Fund,¹² Nordea,¹³ VB-SEB Vilnius Bank,¹⁴ MF – Ministry of Finance,¹⁵ WB – World Bank,¹⁶ OECD – Organisation of Economic Cooperation and Development

Market participants polled by LFMI predict a similar but again decelerating economic growth for 2006. They believe that the economy will grow by 6.2 percent in 2006. Protracted reforms in certain

⁷ "Nordea", Baltic Rim Outlook, 01 2006, p. 8-9; ELTA. "Nordea" padidino Lietuvos ūkio augimo prognozę., 19 09 2005. *Linkaitis M.* Baltijos šalių augimo pikas jau praeityje.– Verslo žinios, 20 09 2005.

⁸ SEB, Eastern Economic Outlook, March 2005, p. 24.

⁹ HansaBank Markets, "The Baltic Outlook," 08 11 2004, p. 3.

¹⁰ European Commission, Commission's Autumn 2005 Economic Forecasts, 5/2005 http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/2005/ee505en.pdf.

¹¹ *Nord/LB Lietuva*, Sectorial Survey of Lithuanian Economy, 2005/4, 12 2005, http://www.nordlb.lt/files/LEA_2005_31.pdf.

¹² IMF, "World Economic Outlook," September 2005, p. 213.

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2004/02/pdf/chapter1.pdf>.

¹³ Nordea, Economic Outlook, February 2005, p. 37.

¹⁴ Vilniaus bankas, Lithuanian Macroeconomic Review, No. 3/23, 11 2005, p. 17.

¹⁵ Ministry of Finance of the Republic of Lithuania, „Forecast of Lithuania's economic indicators for 2005–2008“, www.finmin.lt.

¹⁶ World Bank EU-8 Quarterly Economic Report, July 2005.

strategic sectors, unpredictable government policy, an unreformed tax system, a still extensive shadow economy, massive emigration, a lack of qualified labour and negligible foreign investments are likely to be related to such expectations. An unrestricted fiscal policy and growing budget revenues and expenditures also arrest economic growth.

Uncertainty regarding the prospects of the energy sector (absence of energy security) and rocketing energy prices are other factors behind the lower forecasts of market participants. Lithuania, who lags behind Western European countries in terms of efficient use of energy resources, responds more sensitively to rising energy prices as, according to some analysts, the Lithuanian business' demand for these resources is about six times higher than the EU average. Due to Lithuania's susceptibility to energy, its growing price may have deleterious results on local companies, which would in turn affect the country's competitiveness.¹⁷ For this reason, it is vital to develop those sectors that are not directly dependant on energy resources, for example, services. It is equally important to conduct modernisation to increase the effective use of resources and to cut down costs.

It would be unrealistic to hope that Lithuania's GDP will grow as rapidly as in the previous years by itself, without the implementation of essential reforms. The economy should be stimulated constantly, and not just in those areas which are directly defined as economic. Record low foreign investments, massive emigration of labour and a growing number of businesses relocating abroad are the glaring reminders of this fact. The country's unreformed areas, such as the healthcare system, the public administration, the land market, the fiscal policy, and the transport, energy, education, and pension systems, not only impede the country's economic development but also become roadblocks to further growth.

To sum it up, the Lithuanian economy continued to grow at a still rapid rate in the previous year and will also do so in 2006.

The growth is being driven by a wide array of factors such as a growing domestic market stimulated by rising wages and investments, the elimination of the last trade barriers and enhanced export conditions, the latter boosting export growth after EU accession as well as the specialisation of activity in a number of areas stepped up by EU membership.

On the other hand, delayed or watered-down reforms in certain strategic sectors, a high level of the shadow economy, meagre investments, large-scale emigration and an increasing shortage of qualified labour are the main factors to arrest Lithuania's economic growth. Owing to these shortcomings, Lithuania has not justified the name of 'the Baltic tiger' and may easily pass this term on to neighbouring countries – to Latvia for an impressive economic growth, to Estonia not just for economic growth but also for maintaining stability, and to both of them for taking concrete measures towards stabilising their economies by trimming budgetary expenditure in the first place.

On the other hand, Lithuania's economic prospects still look quite impressive compared to other EU countries, especially the Western European ones. The prospects for the economy of Western European and the world economy are analysed in the next section of the LFMI survey.

1.1.1. World economic growth

Lithuania's economic development is closely linked with the situation on the international markets and is increasingly dependent on trends in the global economy. After it grew at record rates during certain periods in 2004 and at a slower pace in 2005, the world's economy is expected to recover this year. However, the global trends are not reflected in the European economic picture. Poor economic performance in the euro area, which influences the Lithuanian economy, also found expression in the figures reported by the LFMI survey participants, both regarding export and GDP growth.

The global economic development seems optimistic and is expected to have a positive impact on the Lithuanian economy. The world economy continued to recover steadily from late 2003, and even though its growth in 2004 and 2005 was not as rapid as predicted, general trends are predominantly positive rather than negative.¹⁸ Surging oil prices was the primary factor holding back economic growth, especially in the production sector, in the second half of 2005. On the other hand, the skyrocketing prices also bolstered economic growth in the countries exporting oil products.

At the beginning of 2006, the Heritage Foundation announced its influential Index of Economic Free-

¹⁷ *Kmieliauskas, L.*, "Netaupieji moka dukart", *Verslo žinios*, 09 03 2006, p. 3.

¹⁸ Increasing corporate profits and the development of the real estate markets were the key factors to bolster economic growth. *BBC News*, "World growth 'fastest since 1973,'" 29 09 2004

dom, conducted annually, which shows that economic freedom increased worldwide in 2005. The dynamics of the index and the rankings unequivocally show that economic welfare is closely related with economic freedom – free nations that are top-ranked in the study are economically rich, and, *vice versa*, those countries with restricted economies are among the poorest. Of the 157 countries ranked in the index, the scores of 99 countries improved and 51 declined from last year's study. Twenty countries are classified as "free," 52 as "mostly free" (including Lithuania), 73 as "mostly unfree," and 12 as "repressed." In general, economic freedom made impressive gains throughout North America and Europe. Germany for the first time cracked the "free" barrier after it had lowered income taxes and government expenditures. The United States, after it had dropped from the list of 10 freest nations last year, regained a top-10 ranking in the latest index by narrowly cutting government spending. Romania improved more than any other country worldwide, up by 33 positions, however, it remains in the group of "mostly unfree" countries. For more than a decade, Hong Kong has been ranked as the freest nation of the world, followed by Singapore, Ireland and Luxemburg: the 5th place being shared by Iceland and the United Kingdom. The most economically "repressed" countries remain North Korea, Iran, Myanmar, Zimbabwe, Venezuela and Libya. Lithuania's neighbour Belarus also ranks at the bottom of the list: economic freedom in this country has even decreased further from the last study.¹⁹

Gathered at the IMF yearly meeting in September 2005, Ministers and central bankers from the world's developed countries warned that the world's economy had already reached a maximum growth rate during the previous year²⁰ and that countries now had to get ready to face a period of challenges. Among the major risk factors listed were oil prices fuelled among other things by natural disasters and unbalanced economic development, which became especially conspicuous after an increase in China's trade surplus.²¹ Instability of prices and supply in the energy sector may become a serious obstacle to economic growth in 2006 as well.²²

In September 2005, the IMF markedly reduced all its forecasts for 2005. According to the IMF, world economic growth was still relatively rapid in 2005 but lower than projected – 4.3 percent. The European Commission provided similar figures last autumn and expected the global economy to grow by 4.3 percent both in 2005 and 2006.²³ Rising profits, sound economic policies, low interest rates, strengthening real estate markets, recovering securities markets and declining unemployment will be the key factors behind global economic growth.²⁴

The confidence of market participants throughout the world is recovering after it was undermined last year by a continued upsurge in oil prices and hurricanes in the southern part of the USA. The most significant improvement has been observed in the USA (even though oil prices remain record high) because the effects of the hurricanes were either conquered or absorbed. Rapidly recovering consumption in the USA also confirms the forecasts of OECD analysts that the abilities to surmount the shock of soaring oil prices will depend on the current economic situation in individual countries. Countries whose economies have been growing rapidly until now, such as the USA, will manage to overcome this shock without considerable negative effects. But those with lagging economies, such as Germany and certain other European countries, may suffer a more sizeable economic downturn.²⁵

Rapidly developing Asian economies – China and India in particular as well as a recovering Japan – and the CIS and OPEC countries, due in part of the prices of energy resources, continue to exert the major influence on the global economy.²⁶ *The Economist* project that countries which produce and transport energy products will have the most impressive economic growth this year (the economy of Azerbaijan is projected to rise by as much as 27.5 percent as a result of increased revenues from the export of oil and gas).

Economists think that the balance of global economic growth will not change considerably and that Asia and the CIS countries will continue to display the fastest

¹⁹ 2006 Index of Economic Freedom: The Link Between Economic Opportunity and Prosperity", The Heritage Foundation, 2006.

²⁰ In 2004 the growth of the global economy was 5 percent, the biggest since 1973.

²¹ ELTA. TVF susitikimas: brangstanti nafta verčia nerimauti dėl ekonomikos augimo, 26 09 2005.

²² BBC News. "Energy prices 'threaten growth'", 11 02 2006.

²³ European Commission, European Economy, Economic Forecasts, Autumn 2005.

²⁴ BBC News. 'Serious risks' to global economy, 02 09 2005.

²⁵ Simėnas D., "Šokas pasaulio gazelėms paliks mažiau randų", *Verslo žinios*, 07 09 2005.

²⁶ CESifo World Economic Survey, Vol. 4 (3), 2005, p. 4-9. *The Economist*, Emerging Market Indicators, 24 09 2005, p. 124.

growth. A sharply inflated demand for energy sources and raw materials are expected to be a secondary effect of such economic growth. This may mean that oil prices will not decrease in the future either. In Asia, except Japan, economic growth remains especially high – more than 7 percent. According to the European Commission, China's economic growth may start declining, down from 9.3 percent, but is still expected to retain a high 8.7-percent growth rate. Economic growth in India is projected to land around 7 percent. After a period of economic stagnation, growth in Japan also started to pick up last year, mainly as a result of increased consumption and investments. The European Commission thinks that the economy in Japan will grow by 2.2 percent in 2006, while the IMF expects a growth of about 2 percent. In general, judging from the current situation and developments in the world, prognoses that India, Russia, Brazil and China (the so-called BRIC-economies), not the current market leaders, will emerge as major world players by 2050 do not seem either strange or unjustified.²⁷ It is still difficult to project what impact these trends will have on the Lithuanian economy, but some negative effects are likely due to the said shift in the economic balance (especially due to massive investment flows to these regions rather than Lithuania and its closest partners), growing competition in foreign markets, the depressed neighbouring markets which are expected to remain (at least in the near future) Lithuania's main export partners. China's impressive economic development is often seen as a menace to the national economy: although consumers and retailers enjoy cheaper products, resulting from reduced or eliminated quotas for Chinese production by the EU, some Lithuanian producers view the cheapened goods as a threat to their business activities and some of them, for example, textile and kinescope producers, have already sustained huge losses.

Apart from Asia, the **US economy** continues to contribute most significantly to the global economy: the IMF reports that the US economy grew by 3.5 percent in 2005 and will rise by 3.6 percent in this year. Growing productivity, the favourable situation in the labour markets, low interest rates and recovering consumption, which started to increase in late 2005 after

a standstill during the whole year, will remain the key factors behind the growth of the US economy. Experts polled by *The Economist* provide similar forecasts, expecting a 3.3-percent growth in 2006 after a 3.6-percent growth in 2005.²⁸ The European Commission reports that the US economy grew by 3.5 percent in 2005 but will slow down to 3.2 percent in this year mainly due to a rising budget deficit.²⁹

Expectations that the **economy in the euro area** will start to pick up were again not fulfilled, however, economic recovery is awaited in this region in 2006. Nearly all international institutions reduced their prognoses for 2005 economic growth in the euro area but again expect a slightly bigger growth this year. For instance, in autumn the European Commission repeatedly reduced the 2005 forecast for economic growth in the euro area, to 1.3 percent, but it expects a slight recovery in the region this year – to approximately 1.9 percent.³⁰ One of the most optimistic signs of the euro-area economy is an improved indicator of the business climate announced by the European Commission which shot up the highest during the previous five years. Germany's business leaders also seem more optimistic than before: the index of German business confidence, calculated by *Ifo*, went up and currently is at its highest since 1991 (admittedly, German businessmen's glee partly reflects their optimism about global growth prospects and their profits are benefiting from production in low-wage countries).³¹ According to the European Central Bank (ECB), strong demand on the domestic market, stimulated by extensive growth of investments and consumption, is the major factor behind economic growth while the influence of trade on economic development shrank, mostly as a result of slow export growth.³²

The Economist provides similar prognoses. They believe that the economy in the euro area will keep growing at a faster rate: a survey conducted by this weekly shows that the economy grew by 1.4 percent in 2005 and will grow by 1.9 percent in 2006.³³ In the autumn of 2005, the European Commission reduced the forecasts for both EU-15 and EU-25, supposedly due to economic stagnation in some of the largest economies of the region.

²⁷ BBC News. New muscles in marketplace, 11 10 2005, www.bbc.com.

²⁸ *The Economist*, „Economic and Financial Indicators“, 25 02 2006, p. 96.

²⁹ European Commission, European economy, Economic Forecasts, Autumn 2005.

³⁰ European Commission, Spring 2005, p.4.

³¹ *The Economist*. „Serious business“, 04 03 2006, p. 67.

³² European Central Bank, „Monthly bulletin“, February 2006, <http://www.ecb.int/pub/pdf/mobu/mb200602en.pdf>.

³³ *The Economist*, Economic and Financial Indicators, 24 09 2005, p. 124.

The economy of Western Europe has been seriously lagging behind the US economy for a long time and starting from this year Japan's economy as well, let alone the rapidly expanding economies in Asia and the CIS countries. OECD experts think that Western European countries in addition will encounter severe difficulties in coping with an economic shock provoked by surging oil prices. Germany and France ought to be especially concerned as their economies are not only stagnating but are also impeding positive changes in the entire region due their significant input into the euro area's and the EU's overall GDP. As Thomas L. Friedman recently put it, correctly and eloquently: "Germany and France need to face reality: either they become Ireland or they become museums".³⁴

Economists believe that an increasing demand in foreign and domestic markets, rising investments and exports, recovering private consumption and growing household income as a result of an improving situation in the labour market are among the main factors to galvanize the euro area economy (if not in 2006, then at least in the following years). However, only the long-awaited reforms in the social sectors of Western European countries, if launched, would significantly step up economic growth.

Table 1.2

	2005		2006	
	IMF	EC	IMF	EC
World	4.3 (5.1)	4.3	4.3 (4.3)	4.3
USA	3.5 (3.9)	3.5	3.3 (3.6)	3.2
Euro area	1.2 (1.6)	1.3 (1.6)	1.8 (2.3)	1.9 (2.1)
EU-25	1.6	1.5	2.1	2.1
EU-15		1.4		2.0
Japan	2.0 (1.0)	2.5 (1.1)	2.0 (1.6)	2.2 (1.7)
CIS	6.0 (8.2)	6.8	5.7 (6.5)	6.9
Russia	5.5 (7.1)	6.0	5.3 (6.0)	6.3
China	9.0 (9.5)	9.3	8.2 (8.5)	8.7

Source: International Monetary Fund,³⁵ European Commission³⁶

1.1.2. The shadow economy

As the LFMI survey indicates, market participants did not change their opinion regarding the shadow economy in 2006. Just as six months ago, they think that the shadow economy in Lithuania accounts for about one-fifth of the entire economy (see diagram 1.2). The shadow economy is defined as a share in total GDP of goods produced and services rendered for final consumption within the country and unreported for the purpose of avoiding taxes and/or regulations.

Until 2002, market participants provided quite optimistic estimates of the shadow economy, reporting lower figures every year. However, in the recent years they have not expected the shadow economy to contract further: they believe the shadow economy accounts for approximately one-fifth of GDP, although in several surveys they reported even higher figures. The results of the current survey indicate that **the shadow economy accounted for 21 percent of GDP in 2005. Market participants expect that the shadow economy will decrease in 2006 and will account for 20 percent of the entire economy.**

The considerable and persistent tax burden (see section 1.5), inconsistency and unpredictability of the tax policy, high excise duties on cigarettes, alcohol and fuel, overly complicated legal business activities, cumbersome licensing procedures, various and often ambiguous market regulations, coupled with strict regulations of the land market and overlapping barriers to land acquisition and construction activities, new EU rules and regulations and expensive implementation of quality, security and other requirements explain the pessimistic forecasts of the shadow economy.

According to a survey conducted by the World Bank in 2005, the number of regulatory barriers went down during the last four years. For example, more than half of all companies polled named regulations as an obstacle to start business, while in 2002 more than 60 percent of respondents were of the same opinion. On the other hand, in the current survey more companies than before complained facing difficulties in obtaining official permits, and the number of companies that gave bribes to certain institutions to escape the

³⁴ Thomas L. Friedman. The Irish on offence, The New York Times, 02 07 2005.

³⁵ IMF, „World Economic Outlook“, Spring 2004, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2004/01/pdf/chapter1.pdf>; World Economic Outlook, Fall 2004, BBC News, „World growth 'fastest since 1973'“, 29 09 2004.

³⁶ European Commission, Commission's Spring Economic Forecasts 2004-2006, Brussels, April 2005. http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/forecasts_en.htm.

implementation of various regulations, such as health, fire-safety, and environment requirements, increased quite markedly (the number of institutions controlling health safety nearly doubled and that for fire-safety and environment institutions went up three times and more). This means that the number of quality and other requirements significantly increased (their number is the biggest among other eight new EU members states from Central and Eastern Europe), followed by multiplied attempts to sidestep these requirements.³⁷

Two years ago market participants expected that the country's membership of the EU would decrease the share of the shadow economy and reduced their forecasts. However, the last two years have showed that a reverse trend might be expected and that EU membership might even increase the share of the shadow economy in GDP. While adjusting to EU rules and excise duties, certain goods are getting more expensive and, consequently, differences in prices between Lithuania and its non-EU neighbours in the East are widening, which provides incentives for smuggling activities. Certain cheaper products and services which have failed to conform to the EU's strict standardisation rules, quality requirements, etc., have thus begun to enter the informal sector.

One more indicator of the shadow economy – the number of people who officially receive the minimal monthly wage and are paid unreported extra wages “in envelopes” – continues to remain high. Market participants polled by LFMI for several consecutive years think that such people constitute as much as 41 percent of the working population in the country. This figure is unlikely to go down unless taxation of income from labour is considerably reduced. More than three-fourths of respondents in the previously mentioned World Bank study said that heavy taxes constituted a serious roadblock to business activities and

this proportion decreased only insignificantly since 2002 notwithstanding measures envisaged by the government.³⁸

In addition, despite the fact that for the time being Lithuania applies one of the lowest excise duties on tobacco in the EU, the overall burden of excise duties in Russia is ten times lower.³⁹ This large discrepancy provides an enormous incentive for local smugglers.⁴⁰ Thus it is small wonder that cross-border smuggling hit all-time records in the recent years since Lithuania re-gained independence. Although the amounts of confiscated cigarette contraband slightly slowed down last year, compared to 2004 (approximately 3.2 million confiscated cigarettes),⁴¹ it remains still extensive – more than 2.5 million cigarettes confiscated in 2005.

Despite booming smuggling activities, short-term measures are still being employed to fight smuggling, whereas no long-term strategy so far has been adopted aimed at reducing differences in prices with neighbouring countries, removing unnecessary restrictions, eliminating the possibility of arbitrary activities and simplifying administrative and customs procedures.⁴² Although government officials think that the business community should applaud the negotiated seven-year transitional period for harmonising the tariffs of excise duties with EU law,⁴³ in fact, some tariffs of excise duties in Lithuania already exceed the minimal level set by the EU.⁴⁴ As oil and energy prices surge and smuggling activities boom, it is indispensable and timely to start an EU-wide debate over the possibility to reduce excise duties (including the EU-set minimal level of excise duties. However, attempts to openly urge EU authorities to begin such talks have been labelled by the Lithuanian Government as “the opposition's tricks demonstrating Lithuania's provinciality.”⁴⁵ (good one!)

³⁷ “EBRD-World Bank Business Environment and Enterprises Performance Survey (BEEPS),” 2005.

³⁸ Ibid.

³⁹ For more about excise duties on cigarettes, see the 16th Survey of the Lithuanian Economy by LFMI.

⁴⁰ According to the data of the State Border Guard Service, 71 percent of the detained cigarette contraband was carried from the Kaliningrad region of the Russian Federation and 20 percent from Belarus. LFMI, “A Study on Economic Causes of Smuggling,” p. 24.

⁴¹ Lower figures may be attributed to the fact that *Saint George* cigarettes, the most popular smuggled brand, entered the legal market in 2004-2005.

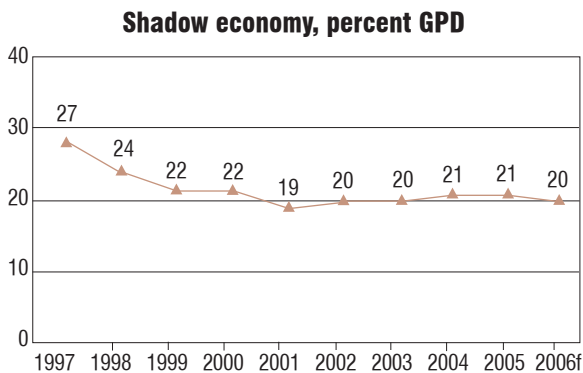
⁴² LFMI, “A Study on Economic Causes of Smuggling,” p. 9.; Kmieliauskas L., “Kontrabandos perspektyvos geros, verslo – prastesnės,” *Verslo žinios*, 02 07 2004, p. 4.

⁴³ Following EU provisions, the excise duty on tobacco will constitute 57 percent of the retail price of cigarettes until 31 December 2009; Kmieliauskas L., *Verslo žinios*, „Mažesni akcizai stabdytų cigarečių kontrabandą“, 17 06 2004, p. 5.

⁴⁴ Kmieliauskas, L., “Kontrabandos perspektyvos geros, verslo - prastesnės,” *Verslo žinios*, 02 07 2004, p. 4.

⁴⁵ Prime Minister A. Brazauskas' reaction towards a resolution initiated by the Liberal and Centre Union; ELTA, Seimas nusprendė nesiūlyti Vyriausybei mažinti degalų akcizus, 20 09 2005.

Diagram 1.2

Source: LFMI survey

The growing tax burden on sole proprietors is holding back a more substantial decline in the shadow economy as well. Starting from 2003, in addition to the 15-percent profit tax, sole proprietors must also pay a 15-percent income tax levied on the part of income that sole proprietors use for private needs. The conditions for individual business deteriorated further after the adoption of the Law on Sole Proprietorship in November 2003. The provisions of this law established a groundless restriction of individual rights which have forced many enterprises to close down because not all of them wish or are able to reorganise to meet and/or incorporate additional financial and organisational burdens.⁴⁶ In addition to that, in the middle of 2005 the Lithuanian Government kept on changing its decisions regarding its new tax policy (for example, it put forth various scenarios for the social tax and an increase in the real estate tax, exerting disastrous effects on small-scale business) which did not allow companies to plan their income and expenditures, also undermining their confidence in, and respect for, official authorities. Such behaviour poses a dilemma for company owners whether to risk their business or to try to keep it in the shadow.

1.2. Imports and exports

The LFMI survey analyses changes in the value of exported and imported goods and services, both reported and unreported.

Market participants think that the growth of both exports and imports still remains steady and rapid. They

believe that exports in 2005 again grew more rapidly than imports but that the growth of both is expected to be similar this year. **As the survey indicates, in 2005 exports grew by 15.15 percent, while imports rose by 14.8 percent. Survey participants predict that the growth of foreign trade will remain similar this year, although exports are expected to grow at a slightly slower rate, up by 14.3 percent, and be very similar to imports, that will increase by 14.4 percent.**

Market participants provided considerably higher estimates of foreign trade growth in 2005 as compared to their *ex ante* prognoses: they increased the estimate of export growth by 18 percent and import growth by as much as a fifth (up from 12.9 percent and 12.32 percent respectively). The 2006 forecast of import growth is also significantly higher, about 14 percent, but the prognoses for exports remain similar to those reported six months ago. This rapid increase is one of the highest over the last couple of years (see Diagram 1.3).

The forecasts for foreign trade growth (see earlier) reflect market participants' optimistic expectations that foreign trade continues to grow rapidly, and that the growth rate is not expected to decline in the near future. Also, high export growth figures, markedly swayed by increased specialisation, strongly bolstered expectations of general economic growth. Despite the advantages of EU membership, the slow growth in imports can be attributed to only insignificantly increasing investments and thus only a small demand for imported investment goods. A slower-than-expected recovery of Lithuania's major export markets, in particular in the euro area, also undermined market participants' expectations of export growth.

Still slightly higher forecasts of export growth as compared to import growth presented in this survey can be related to several factors. First, membership of the EU has affected the dynamics of import growth quite markedly. It should be said that Lithuania's membership of the EU has had a more considerable impact on imports from most third countries than on exports to these countries. According to data from the Ministry of the Economy, the bulk of tariffs of excise duties applied to the goods from third countries by the EU are higher than those imposed in Lithuania. Also, the imported goods taxed by increased excise duties comprise a fairly big share in total foreign trade. For

⁴⁶ More about the conclusions of LFMI regarding the Draft Law on Sole Proprietorships at <http://www.lrinka.lt/Tyrimai/Imones/Indiphtml> (In Lithuanian).

these reasons, after joining the EU, the jump in prices of imports was more conspicuous.⁴⁷ As research conducted by the Ministry of the Economy shows, about 30 percent of goods imported from Lithuania's main third country trade partners now cost approximately 5.6 percent more.⁴⁸ However, rising prices of imports from third countries may be offset by seeking cheaper alternatives in other countries or by negotiating with suppliers and manufacturers for discounts. In addition, simplified import procedures and the removal of non-tariff barriers continued to drive down the prices of imports from EU countries.

When analysing the indicators of export growth, it is important to evaluate that exports grew in part as a result of increased prices of oil and fertilisers (the latter's share in total exports went up by one third), rather than a bigger amount of production sold. On the other hand, exports of food and beverage products, where prices did not go up as much, also grew markedly (48 percent). More animal sub-products and wood products were also exported.

Official institutions provide higher estimates of export and import growth as compared to figures reported by market participants. According to preliminary data presented by Statistics Lithuania, Lithuanian exports and imports rose by 27.1 and 25 percent respectively in 2005, compared to 2004. Lithuania's foreign trade deficit was 18.7 percent higher in 2005 than in the previous year.⁴⁹

Countries of the European Union remained among Lithuania's main trade partners in 2005. Lithuanian exports to the countries of EU-25 accounted for 65 percent of total exports in 2005,⁵⁰ nearly one-fourth more than in 2004. Imports from EU-25 constituted 59 percent of total imports the same year, 17 percent more compared to 2004. Imports from the CIS countries increased considerably last year and account to 31 percent of total imports. This fact is not surprising as imports from Russia alone have grown by as much as 51 percent in a year, mainly due to rising oil prices (thus increasing Lithuania's annual foreign

trade deficit). Imports from this country constituted 27.8 percent of total imports. Compared to imports, exports from the CIS countries grew less: exports to this group of states constituted about 18 percent of total exports in 2005.⁵¹ Lithuania's main export partners are Latvia and Russia and exports to these countries account for more than one-tenth of total exports. As the economies of these countries continue to grow rapidly, figures of export growth will remain high.

Overall, Lithuania saw an impressive rise in foreign trade. Accelerating economic growth in the USA, good and improving economic indicators in trade partners in the East and the expected recovery of the euro-zone economy are among the basic forces that bolstered the expectations of market participants and resulted in high estimates and forecasts of trade (and export growth in particular). Expectations still continue to be augmented by the removal of the last trade barriers after EU accession and mounting prices of oil and metals. However, market participants provided lower forecasts than the official institutions, being far less optimistic about a fast recovery of Lithuania's main trade partners and uncertainty regarding the closure of the 2nd reactor of the Ignalina nuclear plant. This issue is especially topical today when problems of energy dependency and energy resources are heatedly debated not only in Lithuania but also internationally (energy security is, *inter alia*, one of the key focus areas of the Russian G8 Presidency in 2006). Export of electricity went down by 2.4 percent in 2005, in line with shrinking overproduction after the closure of the 1st reactor of the nuclear plant.⁵²

Improved expectations regarding import growth can be related to increasing personal earnings, the purchasing power and daily consumption expenditures, coupled with hopes that investment processes will start to revive after a stagnation that has lasted for several years. However, as real steps to amend this situation, especially as regards government policies, have not been taken so far, it is very unlikely that investment flows will increase significantly in the coming years.

⁴⁷ Ministry of Economy, "Prekybos režimo pokyčių, Lietuvai tapus ES nare, su trečiosiomis šalimis 2002 metų importo ir eksporto duomenų pagrindu įvertinimas," <http://www.ukmin.lt/index.php/lt/Prekyba/Uzsienio/Pokyciai2002>.

⁴⁸ Andružytė R., Nečiūnienė L., "Muitus įveiks derybomis," *Verslo žinios*, 20 08 2003.

⁴⁹ Statistics Lithuania, Lithuania's Foreign Trade in 2005, 02 2005.

⁵⁰ Although after 1 May 2004 exports to the EU and acceding countries are not officially treated as exports but only as supply abroad, while imports as buying abroad, in the LFMI survey, due to methodological purposes, trade with EU countries will be seen as foreign trade, supply abroad – as exports and buying abroad – as imports.

⁵¹ Statistics Lithuania, 02 2006.

⁵² SEB. Lithuanian Macroeconomic Review, No. 21, p. 15.

Diagram 1.3

Source: LFMI survey

Compared to other official institutions, the estimates of market participants regarding the growth of Lithuania's foreign trade are rather moderate. According to the European Commission, exports will rise only by about 9 percent in 2005 due to economic stagnation in some of the main export markets. Although the EC experts had expected to see a faster export rather than import growth in 2005 (exports predicted to grow by 9 percent as compared to 8.5 percent for imports),⁵³ they currently predict that, as a result of strong demand for consumption and investment goods, import growth will outpace export growth, and will stand at about 11 percent in 2005, compared to 2004.⁵⁴ *Nordea* thinks that export growth will be the fastest during this year, 15 percent, compared to 11.5 percent in 2005 and an expected slowdown to 10 percent in 2007. *Nordea* gives much attention to the economic situation in the surrounding markets and its impact on Lithuania's trade potential. *Nordea* also believes that a slow recovery of the European economy is the primary factor to impede a more rapid export growth. On the other hand, a rapid economic growth in Russia and Latvia, Lithuania's main export partners, give reason to expect good results this year. *Nordea* reports that imports grew by 13.5 percent in 2005 and will rise more considerably, by 17 percent, in 2006.⁵⁵ Analysts from *SEB* stress the positive impact of EU membership, which fuelled the goods' turnover in the country and stepped up foreign trade in 2004 and 2005, continuing this and expected to remain in the near future.

The boom of foreign trade with third countries, Russia in particular, is evident as well.⁵⁶ All institutions agree that imports of investment goods, necessary for sustainable economic growth in the current period, went up in late 2005, accounting for 15.9 percent of total imports. Just like *SEB* and the European Commission, *Eurochambres* presents positive expectations regarding export growth and argues that domestic trade will be the primary factor behind economic development in Lithuania.⁵⁷

When Lithuania joined the European Union on 1 May 2004, Lithuania's trade regime fundamentally changed, both with regard to the EU and third countries. Even though after joining the EU Lithuania's trade conditions with third countries could have been aggravated more considerably and could have raised the prices of goods imported from them, the removal of the last barriers to trade with the EU indeed brought a number of positive changes which partially or fully offset the resulting losses from more expensive imports from third countries. Starting from 1 May 2004, import duties and other restrictions on certain agricultural products and non-tariff barriers (such as customs procedures) were also eliminated. Reduced restrictions are reflected in higher indicators of trade growth with these countries. The terms of trade with certain third countries have also improved. For instance, Ukraine enhanced the conditions of incoming imports by cutting the tariffs of import duties for certain food products (the export conditions will be especially favourable for exports of meat and fish products).⁵⁸ In addition, a free trade regime with Ukraine is currently being negotiated at EU level.

The changing economic balance and intensifying competition on the global markets are also affecting the expectations regarding the growth of foreign trade. Lithuanian companies *Ekranas* and *Vilniaus Vingis*, as well as textile and other producers, face stiff competition from Asia and doubt whether they will stand a chance to compete with markedly cheaper production from this region.

To conclude, unfulfilled expectations, a slower-than-expected recovery of export markets, decelerating in-

⁵³ European Commission. European Economy, Economic Forecasts, Spring 2005. http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/forecasts_en.

⁵⁴ European Commission. Autumn 2005.

⁵⁵ *Nordea*, p. 8.

⁵⁶ *SEB* VB 24, 2006, p. 24-25.

⁵⁷ *Eurochambres' Economic Survey 2004*, "The Business Climate in Europe's Regions in 2004," p. 14

⁵⁸ ELTA. Ukrainoje mažės maisto produktų importo muitai Lietuvos importuotojams, 10 08 2005.

vestment processes and the changed trade regime with third countries drove down the experts' forecasts (the latter are lower than the official statistics). However, market participants still project that foreign trade will continue to grow, rapidly and steadily.

1.3. Prices are rising at a higher rate

Estimates of price growth provided by market participants are higher than their *ex ante* forecasts, reported in 2005. The market participants think that prices grew at a higher rate in 2005 than over the course of previous number of years. Similar upward trends are expected to persist this year as well: prices of consumer goods and services will rise at a slightly lower rate than in the previous year, while those of producer goods and services will go up even more significantly than in 2005. Experts polled by the LFMI evaluate changes in the average prices of goods and services intended for household consumption and production goods intended for further creation of value at the end of a given period.

According to market participants, prices grew at a fast rate in 2005. Consumer prices rose by 3.88 percent and producer prices increased by 4.31 percent, compared to 2.96 and 3.3 percent respectively in 2004. The LFMI survey shows that consumer prices will go up by 3.6 percent in 2006 and producer prices will climb by 4.5 percent. Changes in the trade regime and increases in excise duties (see sections 1.2 and 1.5), sharply mounting oil prices and a growing domestic demand reinforced by continuous consumption boom were the main factors behind the increased prices. Meanwhile, domestic demand was stimulated by declining unemployment (see section 1.4) and growing personal earnings (see section 2.2).

Market participants have already significantly increased their prognoses of price growth in four consecutive surveys. Compared to the forecasts provided six months ago, the figure for consumer price growth presented in the current survey is 12 percent higher and that for producer price growth is 9 percent higher. If in 2004 changes in the forecasts of the growth of producer prices and services were especially sizeable (market participants raised their 2004 figure by more than 40 percent), in the current survey market partici-

pants already seem to be quite confident in increasing the indicators of growth of both consumer and producer prices.

Several factors may be attributed to price growth in Lithuania in previous years. First, it is important to note that the prices in the energy, transport and health-care sectors are regulated by the state. And despite the Government's efforts to cushion the growth of gas, electricity and transport prices, the leap was the most significant in these particular sectors. Second, the Lithuanian price level is one of the lowest in the entire EU, and prices in one market usually tend to converge. Third, continuously growing government expenditure (including EU support) also push up the level of inflation. And, finally, rising personal earnings and such measures as increases in the mandatory minimal wage (indirectly, through increased consumption) also drive prices upwards.

Consumer prices were also inflated by a continuing upsurge in oil and gas prices. On the other hand, inflation could also be driven upwards, nothing less considerably than rising prices themselves, by a peculiar fever over the impact of price growth which built favourable conditions to play on surging oil prices as a reasonable cover to raise prices.⁵⁹ The continuing boom in the construction sector and fears that due to a lack of labour and restrictions of supply real estate prices will surge even higher also affect the level of inflation. Apart from climbing prices of construction materials, rising wages in this sector is and will remain a central cause of increases in prices of real estate. According to some estimations, the price of labour in the construction sector surged by 25 percent over the last year.⁶⁰ The continued growth of consumption is affecting prices as well. As household income rises, households increase not only savings and investments but also start to spend more on items of daily consumption. An evident boost of consumption persists two years in a row and even outpaced the processes of household savings and investments last year. The Ministry of Finance predicts that after a 9.2-percent growth in 2004 real consumption increased even more sizeably last year, by 9.6 percent.⁶¹

It would be incorrect to state that all prices rose last year. For example, the liberalisation of trade in food products within the EU and the reduction and/or

⁵⁹ Ministry of Finance of the Republic of Lithuania, "Lithuania's Economic Development Outlook for 2004–2007," www.finmin.lt.

⁶⁰ *Delfi*. Butų kainų kritimas šiomet nenusimato, 13 02 2006.

⁶¹ Ministry of Finance of the Republic of Lithuania, "Forecast of Lithuania's economic indicators for 2005–2008," www.finmin.lt.

elimination of excise duties have created conditions to import certain goods cheaper, and this decreased the price of certain products. Thus changes in prices were twofold: some prices went up, while others decreased. For this reason, an overall change in the price level does not reflect the situation of individual consumers. Those consumers who bought imported dairy products and alcohol or used the services of certain telecommunication companies could therefore counteract an overall upturn in prices of food products, healthcare and transport services.

According to the Ministry of Finance, in the middle of 2005 the waning effect of the price rise after EU admission also pushed the prices downwards. For this reason, monthly inflation in 2005 (from May to July) went down by more than one percentage point.

On the other hand, economists believe that fears regarding the potential rise in prices after the launch of the euro may already be moving up the general price level. Guided by these fears, people may tend to spend their savings before 2007 by stocking up on goods expected to become more expensive after the introduction of the euro. Experts think that a number of people are already starting to hoard various items.⁶²

In the current survey LFMI's respondents were asked to answer the question whether prices would grow after the introduction of the euro. Market participants provided different prognoses, although more than half of those polled, 56 percent, said that prices would slightly tend upwards after the launch of the single currency.

The indicator of inflation, in relation to the euro, has been often mentioned in one more aspect. The growth of prices is especially frequently measured and debated in light of Lithuania's expected membership of the euro area, when attempting to evaluate the risks to Lithuania's plans to introduce the euro from 2007. The Government seems to be determined to put stepped up efforts to have the euro launched in scheduled time. However, concrete and effective measures to reduce inflation have not been taken in recent years. Ironically, retarding strategic reforms possibly contributed the most to halting price growth. As a result, a delayed launch of structural reforms several years ago has led to slower economic development and price growth today, as compared to neighbouring countries, which

provides more opportunities for Lithuania to become a member of the euro area next year, as planned.

However, it is crucial to understand that a stable and sound fiscal and economic policy is more important than the launch of the single currency from 2007. If such "synthetic" measures as subsidies and/or price freezes were employed, this would pose potential danger to see deleterious effects in the future, no matter if the euro is introduced as planned or not. On the other hand, a strict fiscal policy, reduction of budget expenditures, continued liberalisation, elimination of tax exemptions and temporarily slashed various compensations could assist not just in bringing the euro but also in kick-starting Lithuania's entire economy.

Rising energy prices, coupled with high oil prices and converging prices in Lithuania and the EU, as well as the Lithuanian businesses' "susceptibility" to energy resources, may create a too tense situation when the level of inflation is swayed either upwards or downwards. Thus, seeking to launch the euro in the coming year, the Lithuanian government needs to trim budget expenditures at the maximum because otherwise it could easily provoke a leap in inflation. Budget expenditures need to be also cut in light of the planned reduction of the personal income tax in July: although these tax cuts may already bear no impact on the indicator of inflation, critical for Lithuania's membership of the euro area, however, they can prompt price growth at the end of the year and in the coming year.

In the current survey market participants gave a higher evaluation of price growth as compared to the official statistics (see Diagram 1.4). According to the latest data, the risk that the level of inflation will rise by five-tenths of a percent was fulfilled and in December 2005 the Ministry of Finance was forced to raise the forecast of inflation again, to 2.9 percent. But the raised forecast of the Ministry of Finance nevertheless is nearly one percent lower than the figure presented by market participants.⁶³ Average annual inflation in 2005 measured based on the consumer price index was 2.7 percent.

Other institutions provided similar prognoses for the level of inflation, ranging from 2.6 percent (the European Commission) and 3.0 percent (SEB VB). However, expectations regarding price growth in the current year differ. Just like market participants, the IMF,

⁶² *Delfi*, "Prieš įvedant eurą laukiama masinio atsargų pirkimo," 23 03 2005; "Įsivedus eurą kainos didės, pripažino R. Šarkinas," Lietuvos bankas, 2005.

⁶³ Ministry of Finance of the Republic of Lithuania, "Forecast of Lithuania's economic indicators for 2005–2008," www.finmin.lt.

⁶⁴ SEB Vilnius bankas, *Lithuanian Macroeconomic Review*, 4/24, 03 2006.

Nord/LB and the Ministry of Finance anticipate a lower price growth, compared to the previous year, analysts from *SEB VB* believe that prices will grow at a similar rate, while *Hansabank*, the European Commission and *Nordea* expect an even higher price growth in 2006.

Table 1.3

Changes in forecasts of consumer goods and services*

	2005	2006
LFMI**	3.9 (3.5)	3.6 (3.6)
SEB VB**	3.0 (2.8)	3.0 (2.5)
HBM	2.9 (3.0)	3.2
Nord/LB	2.9 (2.9)	2.7 (2.9)
MF	2.9 (2.7)	2.1 (2.2)
ICEG EC	2.7	
Nordea	2.7 (2.4)	3.0 (2.9)
IMF	2.7 (1.2)	2.5 (2.9)
EC	2.6 (2.9)	2.8 (2.6)

* earlier forecasts are provided in brackets

** at the end of the year

Acronyms: MF – Ministry of Finance, SEB VB – SEB Vilnius bank,⁶⁴ EC – European Commission,⁶⁵ HBM – Hansabank Markets,⁶⁶ LFMI – Lithuanian Free Market Institute survey, Nordea,⁶⁷ Nord/LB – Nord/LB Lietuva,⁶⁸ IMF – International Monetary Fund,⁶⁹ ICEG EC – International Centre for Economic Growth, a European Centre⁷⁰

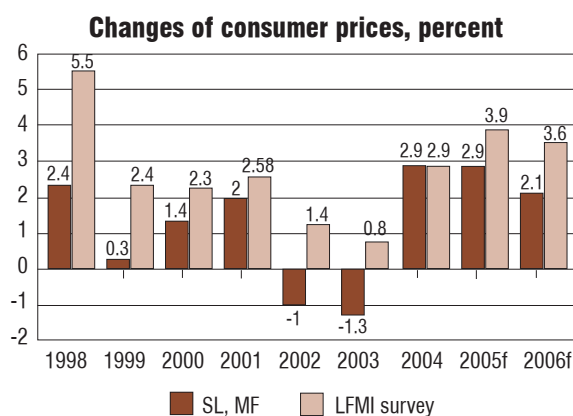
The level of inflation in Lithuania still remains the lowest in the Baltic countries: Latvia announced that annual inflation peaked at 6.7 percent in 2005, while Estonia registered a 4.3-percent inflation in the same year.

A lower rise in prices in Lithuania was determined by fierce competition among retail chains and a discernable trend in this sector to shift increased costs onto suppliers, rather than consumers. Absence of competition is the primary factor for price growth in Latvia: rising prices of food and oil products affected the level of inflation most significantly (competition is very weak in these sectors in Latvia).⁷¹ In addition, although wages continue to grow at a rapid pace in Lithuania (see Chapter 2.2), the growth in the neighbouring countries is even faster, thus driving up the level of inflation.

The lower figure of inflation, compared to neighbouring countries, is also related to decreased prices of one-third of all goods that constitute the consumer good “basket” (a measure used by the Statistics Lithuania). For example, prices of alcohol and tobacco products, clothing and footwear, and telecommunications fell by 5.2 percent and those of furnishings, household equipment and routine maintenance also went down. Stronger competition after EU admission is undoubtedly the primary factor to have driven prices down in these sectors.

In analysing the price changes reported in the LFMI survey and those indicated by the official statistics, it is important to note that the two sources apply different tools to measure the same value. The experts in the LFMI survey evaluate changes in the average level of prices of *all* consumer goods and services, whereas Statistics Lithuania measures changes in the average prices of a *basket* of consumer goods and services.

Diagram 1.4

Source: Statistics Lithuania, Ministry of Finance, LFMI survey

The composition of this basket, and changes made to it, have a big impact on the price changes measured and reported by Statistics Lithuania. At the beginning of 2006, after updating the composition of the basket of goods and services used for the calculation of the price index, the relative weight of expenditures on food and beverages decreased again, while the share of expenditures on leisure and culture goods and services as well as that of hotels, cafes and restaurants increased the most. It is an undoubtedly good signal

⁶⁵ European Commission, Autumn 2005.

⁶⁶ Hansabank Markets. Weekly Overview: The Baltic Region, 11 October 2005, p. 2.

⁶⁷ Nordea. Economic Outlook, 01 2006, p. 8.

⁶⁸ Nord/LB Lietuva/ Sectorial Survey of Lithuanian Economy, 2005/4, 12 2005.

⁶⁹ International Monetary Fund. World Economic Outlook, September 2005, p. 217.

⁷⁰ International Centre for Economic Growth, a European Center, Economic Forecasts, 2005.

⁷¹ ELTA. A. Kalvytis: kad Latvijoje sumažėtų infliacija, reikia didesnės konkurencijos, 11 10 2005.

that food and beverages represent a decreasing portion of the basket of consumer goods and services, indicating improving living conditions in the country. A growing share of expenditures on leisure, culture and cafes and restaurants confirm this fact.

Although the share of food and beverages decreased, they continue to represent the largest portion of the basket of consumer goods and services (27.3 percent), followed by other indispensable household expenditures - housing and fuel *and* transport.⁷² According to the official data, these particular products were the main causes of inflation last year. Prices of transport goods and services increased by 10 percent. Prices of housing, water, gas and other types of fuel went up by 6.7 percent. Prices of energy products also underwent a sharp 5-percent rise.

Increased prices of fuel – petrol, liquefied gas and diesel - have had the most significant effect on prices of transport goods and services. A rise in the price of passenger road transport services also affected the general price level: bus services went up by 0.5 percent and railway transport passenger services underwent a 5.3-percent increase. In addition, the price for parking increased by 17.7 percent while, on the other hand, the price of bicycles dropped by 1.1 percent. A rise in prices of transport services in August 2005 is likely to affect the level of inflation at least until the middle of the current year.⁷³

Other factors behind this price growth included a direct and indirect impact of high oil prices, the appreciation of the US dollar against the euro, a raise in the mandatory minimum wage from 500 to 550 litas in July 2005 and increased social assistance benefits.

Mounting oil prices augmented the prices of **producer** goods sold in last year as well. As refined oil products constitute a large portion in Lithuania's entire industrial production, changes in prices of these products, as the official data shows, have and will continue to have a considerable impact on the producer price index. Consequently, the doubled forecasts for producer prices during the previous year may be directly related to the leap in oil prices.

A repeatedly increased prognosis of producer prices for the current year can be primarily related to growing en-

ergy prices - rising prices of natural gas, followed by climbing prices of central heating. In addition, uncertainty on the energy market and continuing international debates over the future of the energy sector, which ensued when Russia decided to disrupt gas supply to Ukraine in late 2005-early 2006, also led to the revision of this indicator. The results of changes in this market have been evident from the very start of the year: producer prices edged up by 2.5 percent during January alone, predominantly affected by again rising oil prices (5 percent) and skyrocketing gas prices (35.8 percent).

According to the official statistics, producer prices surged nearly twice higher in 2005 than in 2004, by 13.5 percent compared to 6.8 percent the year before. This was entirely due to a leap in oil prices: if refined oil products were excluded, the rate of price growth would be much lower and stand at 2 percent (and that of manufacturing would be even less, 1.1 percent).⁷⁴ Prices of refined oil products account for 22 percent of the total producer price index, thus any changes in the price of this production substantially affect the whole indicator. For example, in December oil prices underwent a 3.1-percent drop, and all producer prices also fell by 1.2 percent. Prices of refined oil products underwent a 54-percent growth over the course of the year. Apart from fuel prices, prices of mining and quarrying increased also significantly, by more than one-third. However, the share of this group in the producer price index is not very large, therefore its impact on the indicator could be sizeable.

The level of producer prices was also affected by markedly increased non-EU country import duties after EU accession (see section 1.2), which resulted in higher prices of raw materials.⁷⁵ A rapid recovery of foreign markets, especially in Russia and the entire CIS region, augmented producer prices as well (see section 1.1).

It is possible that the results of the LFMI survey were influenced by the forecasts of economic development in the foreign markets. The price of, and demand for, raw materials are expected to grow further in line with faster growth of Western and Asian economies. Rising oil prices and adverse market conditions have also triggered a sharp increase in the price of liquefied gas. Soaring oil prices forced the majority of Lithuanian industrialists to search for alternative sources to off-

⁷² Statistics Lithuania, "Economic and Social Development in Lithuania," 1/2006, p. 61.

⁷³ ELTA. Lietuvos bankas valdžiai pataria kol kas nedidinti nei kainų, nei algų, 12 10 2005.

⁷⁴ Statistics Lithuania, "Visos parduotos pramonės produkcijos kainos per 2005 m. Padidėjo 13,5 procento", 09 01 2006.

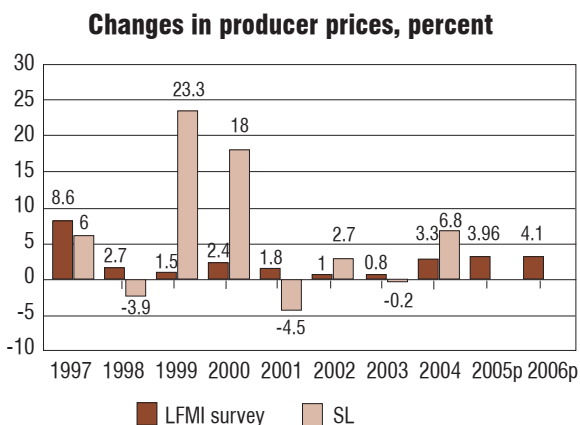
⁷⁵ Ministry of Economy of the Republic of Lithuania, "Prekybos režimo pokyčių, Lietuvai tapus ES nare, su trečiosiomis šalimis 2002 metų importo ir eksporto duomenų pagrindu įvertinimas," <http://www.ukmin.lt/index.php/lt/Prekyba/Uzsienio/Pokyciai2002>.

set their production costs. However, the industrialists have already announced that the prices of their production will be adjusted upwards in the short run.

Lithuania's membership of the EU has definitely also had an impact on the dynamics of prices. Domestic prices are rising due to subsidies for exports to non-EU markets and subsidised agricultural products brought into Lithuania from the EU. According to preliminary data, the National Paying Agency, administering EU support for the agricultural sector, disbursed 150 million litas of EU export subsidies last year (compared to 2.9 million litas in 2004). Furthermore, as mentioned, changes in the trade regime have also pushed up the prices of a number of imported goods and raw materials.⁷⁶

It is important to note that Statistics Lithuania calculates changes in the prices of goods *sold* by producers, whereas the LFMI survey participants estimate changes in the prices of goods *bought* by producers, so the producer prices in the LFMI survey include imports but exclude exports. However, the prices of exported goods, according to the official statistics, were affected the most by soaring oil prices (it is mainly because of the oil products that the prices of goods sold in foreign markets surged by 19 percent in 2005 as compared to a 7.7-percent rise for goods sold in Lithuania).⁷⁷

Diagram 1.5

Sources: LFMI surveys, Statistics Lithuania

It can be stated that both consumer and producer prices will rise faster this year. This growth will be influenced by government policies (excise duties, new exemptions of VAT and the removal of the existing ones). On the other hand, further price increases

continue to be held back by strong competition on the domestic market, intensified by rising domestic supply to the markets of minor exports. Increasing productivity is also pushing down price level.

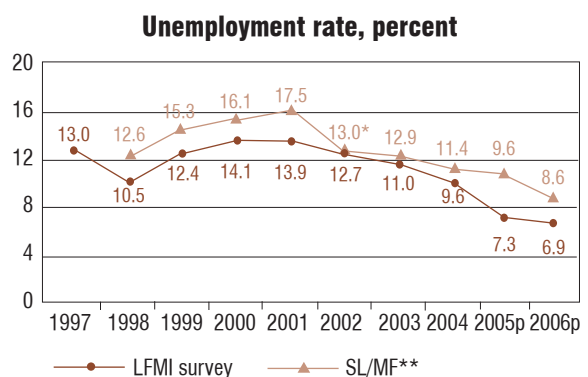
A faster growth of prices during a period of active GDP growth is generally seen as a normal phenomenon, known as the Balassa-Samuelson effect, and the level of inflation in Lithuania is certainly not dangerously high. Thus, as Lithuania is catching up with the old EU member states, inflation should be a more typical process than the deflation that was prevalent for several years.

1.4. Emigration continues to drive down unemployment

Unemployment is understood as the ratio of the unemployed – persons of working age who are seeking jobs but are not necessarily registered at the Labour Exchange – to the labour force. Labour force refers to all people of working age. LFMI survey experts are asked to evaluate the real rate of unemployment in the country.

The survey shows that unemployment in Lithuania continues to fall. **According to market participants, the rate of unemployment was 7.34 percent at the end of 2005, compared to 9.6 percent at the end of 2004. It is expected that unemployment will continue to fall steadily and will stand at 6.9 percent at the end of 2006.**

Diagram 1.6

**Forecasts for 2004-2007 – average annual unemployment rate
Sources: Lithuanian Free Market Institute, Ministry of Finance of the Republic of Lithuania, Statistics Lithuania

⁷⁶ According to the survey conducted by the Ministry of Economy, the price of imports from Russia will increase, on average, by 1.8 percent, 14.8 percent from the USA, 16.6 percent from Ukraine, 10 percent from Belarus, 8.9 percent from Japan, 7.8 percent from China, and 6.5 percent from Kazakhstan.

⁷⁷ Statistics Lithuania, 09 01 2006.

The figures for unemployment dropped especially markedly over the previous half a year. Back in autumn 2005 market participants still thought that the rate of unemployment would be 8.6 percent at the end of 2005 and 8 percent at the end of this year. However, both indicators were reduced by as much as 15 percent, or by one percentage point each. Although low figures of unemployment should be consoling, in fact this is not the case because employment is not growing in line with declining unemployment. Thus, low indicators do not mean that problems of the entire labour market are solved. Quite the contrary, indeed. As economic development and corporate indicators have not significantly improved recently, such sharp decreases in unemployment are definitely related with emigration of the Lithuanian labour force and market participants' concerns over the lack of qualified labour.

Market participants confirm that emigration has blasting effects on the labour market. In the previous survey they were asked a special question and about 90 percent reported that companies were experiencing a negative impact of labour emigration, often even indicating "very badly indeed."

Emigration of Lithuanian workers has two sides. On the one hand, it definitely provides a chance to Lithuanian citizens to embrace the opportunities in the foreign markets. On the other hand, emigration produces adverse results on the country's economy as large numbers of the labour force that could create Lithuania's economy leave the country. It is also problematic that young and energetic people are among the most active emigrants. According to the World Bank survey, a decline in unemployment among young people, under age of 25, is the fastest in Lithuania, as compared to other Central European and Baltic countries. Unemployment of young citizens has virtually vanished in Lithuania thanks to migration, however, the problem of brain- and labour-drain only deepened.⁷⁸

More to that, Lithuanian emigrants can seldom take up professional opportunities in countries of their destination. People often emigrate only to have temporary financial benefits, sometimes even sacrificing professional ambitions and opportunities at home as they frequently take jobs requiring lower qualifica-

tions than their education or work experience would permit. As average wages in the old EU countries is about 6 to 7 times higher than in Lithuania, the majority of the leaving population usually has a simple goal to improve the financial situation of their families, rather than to acquire important skills and professional advantage (market participants believe that the situation of households has improved, see Chapter 2.1).

Opinion polls also show that money is the basic cause of emigration: the majority of Lithuanian population (90 percent of those polled) think that meagre wages are among the primary reasons for emigration. Seventy-two percent believe that failure to find a job in Lithuania forces people to emigrate (although indicators of the labour market demonstrate that finding a job is no longer a problem in Lithuania – most probably people leave because they fail to find a desirable job or to receive reasonable wages).

Although issues of the free movement of labour are widely debated in the European Union,⁷⁹ it is simultaneously acknowledged that the idea of the free movement of labour still remains rather foreign in Europe. Only 1.5 percent of EU citizens live and work in another EU country, and this figure has barely changed over the last 30 years. Meanwhile, the latest study of the European Commission shows that labour emigration is beneficial both for leaving/arriving workers and for countries accepting them where workers from the new member states provide needed impetus to their economic growth.

Shortly after 1 May 2004 (and even before that), a wave of job-seeking Lithuanians flooded the countries of EU-15. Statistics Lithuania reported that the number of Lithuanian people who chose to emigrate last year doubled as compared to the year before (15,000 citizens, compared to 7,000 citizens in 2002). It is believed that starting from the year 1990 between 250,000 and 350,000 Lithuanian's have already fled the country.⁸⁰ As migrants do not return to Lithuania, massive migration of workers becomes a serious economic issue.

The issue of migration is already discussed at government level: attempts were made to establish a Commission of Emigration Affairs⁸¹ and to draw gov-

⁷⁸ World Bank, „EU-8 Quarterly Economic Report”, 02 2006. A reduction in unemployment rate among young people may be taking place not only due to emigration of the youth but also due to overall emigration – they can simply be employed in jobs of other emigrants.

⁷⁹ 2006 is “the year of the free movement of labour” in the EU.

⁸⁰ BNS. Lithuania: low salaries cause emigration – poll, 24 09 2005.

⁸¹ At the initiative of MP Petras Auštrevičius, a draft resolution regarding the establishment of the said commission was registered in the Parliament in December.

ernment strategies,⁸² aimed at maintaining ties with Lithuanian emigrants and encouraging their comeback to the country. However, no concrete have been taken so far. The role of the government in trying to keep the labour force in Lithuania is very specific – to build such environment and conditions that would motivate workers to stay in the country. To attain this, it is indispensable to cut taxation of income from labour, to liberalise employment regulations, to reduce the administrative burden for business (and to restrict the role of regulatory institutions in particular) and to reform the education, health care and pension systems; the quality of living conditions should also be enhanced.

In the current survey LFMI asked its respondents to evaluate if incentives to stay in the country were increasing. Market participants' answers split in two equal parts. Those who provided positive answers said the main incentives were wages (nearly unanimously), officially paid wages and work conditions and relationship with employers. Market participants think that administrative conditions for business activities are not improving and do not discourage workers from migration. Government policies do not provide incentives to be employed in Lithuania either (only one respondent mentioned government policies as a motivating factor).

When evaluating the current situation in the labour market and the issues of emigration, it is also important to evaluate a different aspect of the free movement of labour. It is potential immigration of the labour force into Lithuania because, as it was mentioned, it often provides additional impetus to the market, stimulates economic growth and reduces unemployment. Although personal earnings are among the lowest in EU member-states, and Lithuania does not look attractive for EU workers, the labour force from third countries is likely to be willing to take up vacant jobs in Lithuania. Thus Lithuania needs to draw a strategy regarding the migration out of and into the country in advance. A lot of companies who have suffered due to emigration of the labour force already start hiring workers from foreign countries and impatiently wait until restrictions in this area will be removed and the labour force from other countries will be allowed to enter the Lithuanian labour market freely. Such policy is even more necessary as foreign companies already start transferring

their businesses to other countries where labour can be hired more easily and cheaply. This should encourage Lithuanian leaders to show appropriate concern both for Lithuanian immigration policy and the situation in the labour market in general.⁸³

During the first half of 2005, Lithuanian authorities issued 881 employment permits to foreign citizens, more than during the entire 2004 (877 permits). The majority of foreign individuals were employed in Vilnius – 377, Klaipėda – 295, Gargždai – 65, and Kaunas – 59. Workers from other countries usually arrive in Lithuania to take concrete jobs, frequently created specially for them. If not these people, some jobs and businesses would not be created at all. Therefore, arguments that newcomers take away jobs from Lithuania's jobless people are often incorrect. However, although the number of workers from abroad is rising, on the political level, as mentioned, Lithuania has not yet put forth a strategy on this issue, while the process of immigration is furthermore impeded by administrative barriers. For instance, employers willing to hire workers from third country have to prove to the authorities that they fail to find local workers for these jobs. But the worst is that this search for a suitable employee has to last for even six months, thus triggering business activities. This requirement needs to be either eliminated or the duration of the "search" has to be shortened substantially.

Continued economic development and expected improvement of corporate indicators are driving down the rate of unemployment (see section 3.1). On the other hand, structural unemployment remains a serious problem. A repeated increase of the mandatory minimum wage from 500 to 550 litas on 1 July 2005 is impeding a more rapid reduction in structural unemployment.⁸⁴ One more raise of the mandatory minimum wage, by 50 litas to 600 litas per month, is scheduled for July 2006. These decisions not only frustrate small-scale business in the regions but also limit the demand for unqualified labour, which comprises the bulk of the unemployed population.⁸⁵ Attempts to sidestep the requirement of the mandatory minimum wage boost the informal share of the labour market. As the survey by LFMI and company *RAIT* shows, 6.4 percent of workers polled said that their companies were paying smaller wages than the required minimal wage.

⁸² According to the Ministry of Social Affairs and Labour, the Government will put forth this strategy in this spring.

⁸³ BNS.Klaipėdos regione – laisvų darbo rankų stygius, 24 10 2005.

⁸⁴ On 1 September 2003 the mandatory minimum wage was increased from 430 to 450 litas.

⁸⁵ According to the labour force survey, persons without qualifications account for almost one half of the unemployed.

A large number of unskilled or low-skilled unemployed individuals and a lack of qualified specialists are serious obstacles to reducing unemployment, structural unemployment in particular. In 2005 a lack of suitable workers was a constant complaint from the industry, public administration, defence, social insurance and retail companies. At the end of the 4th quarter of 2005, there were nearly 12,000 vacancies in Lithuania, and long-term unemployed people should have ample opportunities to acquire needed qualifications.⁸⁶ Thus, the current level of unemployment does not mean that there are no job vacancies in the country. The constant high rate of unemployment therefore indicates a lack of qualified labour capable to take up these vacancies. Today a central problem in Lithuania is a lack of qualification among the labour force rather than unemployment. However, the number of grown-up workers in Lithuania, seeking to reinvent their carriers,⁸⁷ is the smallest in the entire EU.

The situation is even more embarrassing as, according to the Labour Exchange, the contingent of the unemployed is especially problematic. About 80 percent of individuals registered with territorial branches of the Labour Exchange are not fit for the labour market. They have lost their motivation to work, to improve their skills and to enhance or change their qualification.⁸⁸ People often tend to receive unemployment benefits rather than to search for a job. This is a rather serious problem as the unemployment benefit paid to individuals with a long employment record currently is already bigger than the official minimum wage. The old EU member states have been plagued by similar difficulties for even longer time because they pay lavish benefits to their unemployed, which eventually entails negative results on the labour market. Programmes of state aid should increase workers' motivation and not vice versa, especially as, according to the data from the World Bank, Lithuania is among the leaders regarding the figures of structural unemployment – the number of people who are out of work for a prolonged period of time – 2 years or longer. On the other hand, this indicator does not necessarily reflect the real situation: some individuals

may be working in the informal sector and not be registering with the Labour Exchange as unemployed or searching for a job.

Preparation of workers remains the underlying problem in the labour market. Seeking to improve this situation, it is indispensable to revise not only programmes of social assistance but also the education system. The ineffective Lithuanian education system and a wide gap between the education curriculum and the needs of the labour market mean that a number of “professionals,” unable to find a job or not working in the field of their education, enter the market.⁸⁹ According to the data of the European Education Fund, there are more specialists with university education in Lithuania than in any other European country. However, the Fund also reports that employers are often sceptical about the professional qualifications of Lithuanian graduates. According to a World Bank study, there are more people in Lithuania with university education working in industries, e.g. textiles, not requiring that kind of qualification than in any other country.⁹⁰ Such situation cannot meet the needs of both parties of the labour market: employers are often forced to hire more expensive specialists than they would otherwise need to, while employees expect better salaries, corresponding to their university education.

As the price of labour is edging up, it is necessary to be concerned about the qualification of the labour force. If until now foreign investors were attracted by less productive but cheap labour in Lithuania, it is questionable whether they will be willing to stay/invest here in the future when the ranks of more expensive, unqualified and less productive labour are expanding.

Other institutions agree on the general trends in the labour market and predict a further decline in unemployment. As in the previous surveys, the forecasts of market participants are lower than the official estimates presented by the Ministry of Finance (and Statistics Lithuania) (see diagram 1.6),⁹¹ although the difference is very significant this time. Drawing on the results of the labour force survey conducted

⁸⁶ BNS. Labiausiai darbuotojų trūksta pramonėje ir prekyboje, 27 02 2006.

⁸⁷ Lifelong learning.

⁸⁸ *Spurytė V.* Bedarbiai nebenori dirbti, –Klaipėda, 27 07 2005.

⁸⁹ A project “Evaluation of the status of the development of human resources in Lithuania,” commissioned by the Ministry of Social Security and Labour and the Training Service of the Lithuanian Labour Market and carried out by the Centre of Social Analysis and Consulting (CSAC) in 2003, concludes that approximately 46 percent of the employed population in Lithuania have university level diplomas, about 70 percent of university graduates have never worked in their field of education, and the actual demand for specialists with university level qualifications is around 25 percent. Also see „Veidas,” 29 07 2004, pp. 31-32.

⁹⁰ Lithuania: Investment Climate Assessment, The World Bank, December 2004.

⁹¹ Based on the labour force survey. These forecasts are usually among the highest indicators of the level of unemployment in Lithuania (see table 1.4).

by Statistics Lithuania,⁹² the Ministry of Finance has reduced its forecasts of unemployment several times recently - the 2005 prognosis was reduced by one percentage point, from 10.6 to 9.6 percent, during the last release. The Ministry of Finance expects the level of unemployment to decrease further by another percentage point in 2006, to 8.6 percent.⁹³

Table 1.4

Forecasts of unemployment in Lithuania, percent		
	2005	2006
MF**	9.6	8.6
Nordea	9.1 (11.0)	8.0 (10.2)
EC	9 (10.8)	8.1 (9.7)
Nord/LB	9.0 (10.6)	7.0 (8.0)
SEB VB	8.0 (8.8)	6.8
HBM	8.2 (11.2)	7.4 (10.4)
LFMI	7.3 (8.6)	6.9 (8.0)
Eurostat*	7	

* in November 2005

** according to the data of the labour force survey, earlier forecasts are provided in brackets

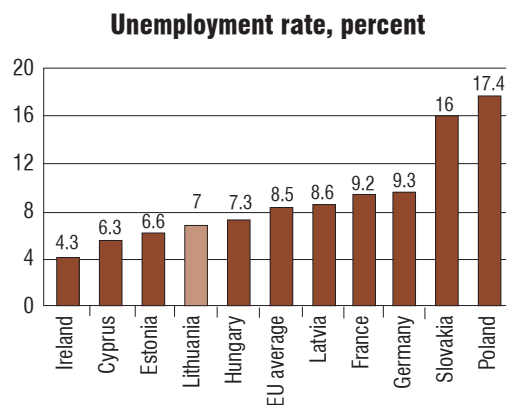
Acronyms: MF – Ministry of Finance,⁹⁴ Nordea,⁹⁵ EC – European Commission,⁹⁶ Nord/LB – Nord/LB Lietuva,⁹⁷ SEB – SEB Vilnius Bank,⁹⁸ LFMI – Lithuanian Free Market Institute survey, HBM – Hansabank Markets,⁹⁹ Eurostat¹⁰⁰

The forecasts of market participants are rather moderate if compared to those of other institutions (see table 1.4). However it should be also noted that most institutions provide forecasts of average annual unemployment, whereas market participants forecast the level of unemployment at the end of the year. In general, all institutions are optimistic about the dynamics of unemployment in Lithuania and expect a steady decline in this and the coming year.

Eurostat registered the most significant reduction in unemployment in the EU in Lithuania two years in a row. According to Eurostat, unemployment in Lithuania stood at 7 percent in November 2005, compared with 9.8 percent during the corresponding period in 2004.¹⁰¹ A year ago Lithuania moved from the group of three countries having the highest unemployment rate – the figure is now 1.5 percent lower than average unemployment rate in the EU (see Diagram 1.7).

On the other hand, the EU average reveals a serious problem currently plaguing the EU. The level of unemployment is not falling, in fact it is even increasing, not only in the new member-states recovering from the communist past and “problematic” old member-states such as Spain and Greece, but also in the leading EU countries, for instance, France, Germany (9.2 percent and 9.3 percent respectively)¹⁰² and Italy. Such situation warns about the awaiting danger to their labour markets and economic problems that are likely to arise in the future.

Diagram 1.7

Source: Eurostat, January 2006

⁹² Data of the Labour Exchange is no longer analysed in the LFMI surveys. The main reason is that in January 2004 the Labour Exchange started calculating the percentage of registered unemployed individuals from the total number of working age individuals, whereas most institutions and the experts in the LFMI survey measure the ratio of all unemployed persons actively seeking jobs to the total labour force. The final results of the Labour Exchange and the LFMI survey cannot thus be compared due to these methodological differences. The data presented by the Ministry of Finance is used in the LFMI survey as the official indicator of the level of unemployment in Lithuania.

⁹³ Ministry of Finance of the Republic of Lithuania, “Forecast of Lithuania’s economic indicators for 2005–2008,” 12 2005.

⁹⁴ Ministry of Finance, 2005.

⁹⁵ Nordea. Baltic Rim Outlook, Jan 2006, p. 8.

⁹⁶ European Commission, November 2005.

⁹⁷ Nord/LB Lietuva. Sectorial Survey of Lithuanian Economy, 2005/4, 12 2005.

⁹⁸ SEB Vilnius Bank, 2006, p. 15.

⁹⁹ Hansabank Markets. The Baltic Outlook, 16 07 2004, p. 1.

¹⁰⁰ Eurostat, “Euro-indicators”, Newsletter, Dec/2005 – Jan/2006.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² In 2004 Germany overstepped a psychologically sensitive line of 5 million unemployed people in the country. Despite that, reforms of the labour market and the social sector, initiated by new Chancellor Merkel, are viewed with considerable hostility.

1.5. The tax burden is controversial

In the LFMI survey the tax burden is understood as the ratio of total tax revenues of state and municipal budgets and funds to gross domestic product (GDP). **Market participants think that the tax burden constituted 34.1 percent of GDP in 2005, as compared to 35.4 percent in 2004. The LFMI survey participants do not expect the tax burden to decrease over this year. They believe that in 2006 the tax burden will remain similar to the levels recorded in 2005, and constitute 34.1 percent of GDP.**

A year ago market participants predicted a heavier tax burden in 2005 and thought it would constitute about 36.3 percent. At that time the tax burden and the tax reform were the most hotly debated issues in Lithuania. It is likely that uncertainty and unpredictable tax policy were the key factors of higher indicators in the 15th survey conducted by LFMI. When the current survey was carried out, the issues of the tax reform had been already settled and uncertainty, although it is invariably present in this front, was diminished and did not influence significantly the judgement of the LFMI survey participants, the more as certain decisions regarding the tax reform were definitely positive and long-awaited.

A number of important decisions regarding the tax policy were made in Lithuania in 2005. For example, the profit tax calculated from turnover was finally abolished and a gradual reduction of the personal income tax was envisaged. A reduction of the personal income tax rate from 33 percent to 24 percent was especially welcome and has had a positive impact on forecasts reported by market participants. Sadly, however, the government has chosen a very ineffective way to implement the goals of the tax reform. The tax rate will be reduced not in one go, but rather gradually over three years: from 33 to 27 percent starting from 1 July 2006, and then again to 24 percent from 1 January 2008. Gradual reduction of taxes will not considerably alleviate the tax burden for legally working people and business people, therefore it will not serve as an effective tool to reduce the shadow economy in Lithuania (while this was among the primary goals of the reform).

Unlike cuts of the personal income tax, other aspects of the tax reform will hardly contribute to enhancing the country's competitiveness, which is also an important objective for Lithuania. Seeking to compensate for a potential loss of budget revenues, a temporary

“social” tax and a 1 percent real estate tax for private persons (applied to real estate used for commercial purposes) were imposed. The terms and conditions of taxation will be the same as those applied to business entities. Apartments used for personal accommodation were excluded from taxation. Starting from 1 January 2006, a new Law on Real Estate came into effect, replacing the Law on Real Estate of Companies and Organisations. The new law changed the procedures for calculating the base of the real estate tax (which increased the overall tax base). This decision not just inhibits the growth of the country's competitiveness but also poses technical difficulties. Besides, a temporary “social” tax was imposed on companies, with a view to levelling off budget losses from the personal income tax; however, it actually interchanged the former turnover tax. Consequently, the tax burden is not likely to decrease sizeably; its weight will be simply shifted and divided among different taxes.

The instituted overhaul of the tax policy has not given a push to the Lithuanian economy so far and, due to its insularity, is unlikely to do so. Giving a thorough evaluation, it can be firmly said that the enacted tax reform is just an imitation of a far-reaching reform and is based not on long-term economically grounded objectives, but rather on short-term measures aimed at satisfying the government's short-term tasks, such as balancing off the national budget and compensating for ineffective government expenditure by new taxes. Such policy is futile in encouraging the business community to create new jobs, decreasing the shadow economy, reducing emigration, and attracting foreign investments; it is not effective in seeking to stimulate the labour markets and consumption either.

This partial tax reform is also problematic because when time for temporary measures to be removed is due, uncertainty regarding the future will arise again. In general, sudden, and especially temporary, changes in the tax system may gravely affect businesses' investments and build a heightened sense of uncertainty and distrust among investors. It is unclear what will occur in 2008, at the end of this tax reform, when the temporary “social” tax will have to be recalled and the personal income tax will have been cut to 24 percent (this “temporary” tax should be repealed long before that though because the growing budget shows that this tax is not urgent). If government spending is not trimmed today, after two years the government, seeking to balance the budget, will run a risk to go into debt or to raise taxes again, thus entirely dwarfing Lithuania's competitive advantage.

A still rapid economic growth, rather than decreases in the tax load, is likely to be related to lower estimates of the tax burden provided by market participants: the growth of the tax burden has been offset by a relatively fast economic growth. With favourable economic development in place, the growing tax burden may be levelled off by rising income from untaxed economic activities or those taxed by lower rate and other sources.

On the other hand, the tax burden was also augmented by further increases in excise duties designed to bring them in line with the minimum EU levels. High indicators of the tax burden may reflect several aspects. First, market participants are disappointed that the Government is not attempting to compensate the increasing taxes due to EU membership in other fields. Second, they are dissatisfied that the initiative to reduce these tax obligations is not supported at the government level.¹⁰³

The tax burden is not expected to decrease this year. Starting from 1 January, companies will start paying the solidarity tax which, according to calculations of some experts, will be even higher for companies earning larger profits than the former turnover tax. The real estate tax may also increase due to the changed rules for appraisal of the real estate intended for commercial use. Starting from 1 January 2006, individual appraisal of the real estate was replaced by mass appraisal and separate real estate items are now evaluated according to the prices prevalent in that specific region.¹⁰⁴

In 2006 the tax system will also be overburdened by needless “balancing” of taxes and tax exemptions, complicating tax administration. One more example of tax “balancing” were recently debated plans to reduce a tax on empty commuter discs, audio and video cassettes from 6 to 3 percent and exclude hard discs from taxation, but to impose, “in exchange,” a 3-percent tax on reproduction equipment, including audio and VCR players with a recording function, film cameras, mobile telephones containing an audio and visual recording and reproduction functions, and various MP3 players (the debated idea to slap a tax on per-

sonal computers was abandoned thanks to strong opposition from the IT sector). The adoption of amendments to this law will definitely harm consumers and inhibit the development of the information society, the necessity of which has been stressed so very often in Lithuania. Besides, the value and benefit expected from redistribution of this tax are entirely incomprehensible. This draft law is currently debated in the Parliament, also awaiting until the European Commission puts forth recommendations regarding fair compensation to artists for reproduction of their works.¹⁰⁵

The number of VAT exemptions also multiplied this year. Starting from 1 January 2006, a lower rate of VAT is applied to eco-friendly food products. This exemption is only one in an array of others, officially planned to be introduced in the future, which render the VAT increasingly complicated. Tax favours create distortions in the economy and loopholes in tax laws. The mentioned decision is an eloquent example in this regard: it is absolutely unclear why tax exemptions need to be applied to non-marketable products, usually intended for “exclusive,” high-income consumers. Thus, richer consumers are subsidised and can more cheaply satisfy their needs at the expense of low-income individuals. Initiatives for new VAT exemptions also abound. On the other hand, it is a good sign that not all proposals for tax privileges are met by a solid vote. It is worth to mention that in late 2005 Lithuania’s President vetoed amendments to the Law on VAT, fixing a lower tax rate on tickets to art, cultural and sport events. Seeking to build even conditions for competition, it would be expedient to set a uniform 18-percent VAT tax for all goods and services and not aim at reducing it in any area.

Social Democrats repeatedly voice their proposal for progressive income taxation (for example, they propose not to reduce the personal income tax from the beginning of 2006 for individuals who earn more than 1,200 litas).¹⁰⁶ If implemented, such proposals would complicate the entire tax system - progressive taxation compound tax administration, provoke tax evasion and force businesses to shift production to low-income countries.

¹⁰³ Or if some groups put forth such initiatives, others view them as “provincial.”

¹⁰⁴ ELTA. Mokesčių našta nelengvės, 25 08 2005.

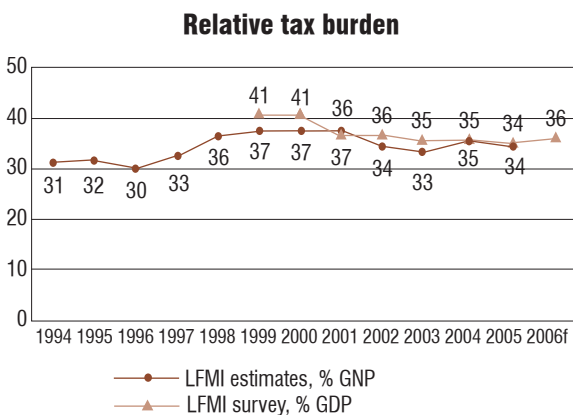
¹⁰⁵ BNS. Kėtinama apmokestinti garso ir vaizdo technika, 27 10 2005; Migonytė S., „Menininkų ir verslo konfliktas dėl kopijavimo“, Verslo žinios, 01 12 2005.

¹⁰⁶ ELTA. Socdemai siūlo įteisinti progresinius mokesčius, 03 05 2005; Staniulytė, T. Socdemai neatsisakė progresyviųjų mokesčių. – Verslo žinios, 11 04 2005.

Eurostat reports that the total tax burden in Lithuania was 28.7 percent of GDP in 2003, the lowest in the EU.¹⁰⁷ However, it is complicated to compare the general tax rate applied in Lithuania with that of other EU countries because most countries apply progressive taxes and the purchasing power in individual countries differs quite markedly. For this reason it would be more useful to compare the tax rates applied on average personal earnings in EU countries, an indicator according to which Lithuania ranks the second in the EU.

The government keeps repeating that certain taxes, i.e. excise duties, have been raised as the obligation set in Lithuania's agreement of EU membership. But the national budget is comprised not solely from the revenues from excise duties, hence when increasing the latter the government could lower other taxes simultaneously. However, the balancing of tax revenues is sought and conducted only in one direction: every tax cut is instantly followed by proclamations about plans to levy new taxes in this or the coming year in order to compensate for budget losses. However, the means involved, when certain taxes increase, seem entirely unacceptable, which definitely undermines the confidence of market participants.

Diagram 1.8

Source: LFMI, LFMI survey

Since 1994, LFMI has calculated the tax burden on the basis of official forecasts of gross national product (GNP being gross domestic product plus net foreign proceeds) and budget revenues. The LFMI

calculations based on the date from the LFMI survey, the official forecasts of gross national product and the indicators of budget revenues show that the tax burden increased, as compared to the previous year, and is now 36 percent of GDP. Thus, despite the reform of the taxation system, the indicator in absolute terms will significantly increase. This shows that balancing alone will not decrease the overall tax burden.

In the LFMI survey the indicator of the tax burden reflects only the direct tax burden. The indirect tax burden, however, which is related to the costs of tax administration and financing of tax authorities, is just as important. Overly complex tax rules, a multitude of tax exemptions and quirks of interpreting provisions of the laws aggravate tax administration. Tax administrators wield extensive power, while tax payers' rights are not properly protected.

As the LFMI survey illustrates, levelling off increased taxes by factors softening this fact, or reducing certain taxes while imposing new ones, is insufficient. In order to ensure the country's competitiveness in the global market, it is crucial to implement a consistent tax policy and to conduct structural reforms that would reduce the overall tax burden.

As Lithuania implements narrow reforms, the majority of European countries, which carried out tax reforms, have proposed lower tax rates and simpler tax systems than in Lithuania. Thus, when a 24-percent personal income tax comes into effect in 2008, Lithuania will no longer be viewed as an attractive country to invest. After restoring independence, Lithuania was the first country to launch comprehensive structural reforms; however, now it seems to be the first to halt them altogether. As Romania and Slovakia (and, according to unofficial data, Latvia) radically cut their tax rates and boost competitiveness, Lithuania has confined itself only to an insular, temporal and ineffective tax reform.

To sum it up, the tax burden is not expected to decrease this year, although the actively propagated goal of the tax reform in 2005 was a reduction of the tax burden. Thus market participants think that the conducted tax reform will not help to diminish the shadow economy and to enhance the country's competitiveness.

¹⁰⁷ Eurostat News Release. EU Tax burden in 2003 ranged from 29% of GDP in Lithuania and Latvia to 51% in Sweden, Jan 28, 2005

Estimates and forecast of the participants of LFMI survey, percent

	2005	change		2005	change		2006	change		2006	change	
	updated forecast	percent	absolute	estimate	percent	absolute updated	forecast	percent	absolute updated	forecast	percent	absolute
GDP growth	6.27	1.50%	0.1	6.53	4.1%	0.26	6.12	-6.3%	-0.41	6.23	1.8%	0.11
Shadow economy	21.4	5.20%	0.97	20.9	-2.3%	-0.5	19.99	-4.4%	-0.91	20.1	0.6%	0.11
Export growth	12.88	-10.30%	-1.33	15.15	17.6%	2.27	13.64	-10.0%	-1.51	14.34	5.1%	0.7
Import growth	12.32	-3.20%	-0.39	14.77	19.9%	2.45	12.6	-14.7%	-2.17	14.38	14.1%	1.78
Consumer price growth	3.46	6.50%	0.15	3.88	12.1%	0.42	3.58	-7.7%	-0.3	3.6	0.6%	0.02
Producer price growth	3.96	42.60%	0.81	4.31	8.8%	0.35	4.1	-4.9%	-0.21	4.5	9.8%	0.4
Unemployment	8.63	-3.60%	-0.36	7.34	-14.9%	-1.29	8.01	9.1%	0.67	6.88	-14.1%	-1.13
Tax burden	34.62	-4.40%	1.55	34.1	-1.5%	-0.52	34.53	1.3%	0.43	34.06	-1.4%	-0.47

Chapter 2. HOUSEHOLDS

2.1. The financial situation of households is improving

In the LFMI survey, household income is defined as the average monthly cash income received by a household. It includes salaries and wages, pensions, scholarships, interest, dividends, rent, gifts, winnings, bribes, allowances and other reported and unreported income. A household is understood as a person or a group of persons sharing one budget.

As the LFMI survey shows, the financial situation of Lithuanian households is consistently improving in line with economic growth, and market participants project an even faster growth of household income in 2006. **According to market participants, average monthly household income rose by 9.4 percent in 2005 and amounted to 2,166 litas at the end of the year. The updated estimate for 2005 is 2.8 percent higher than the figure reported six months ago.** Monthly income per household member averaged 849 litas.

The yearly estimates obtained from the survey of market participants show a steady growth of household income over the past five years (see Diagram 2.1). Rapidly falling unemployment rates and growing earnings are the primary factors behind the rise in household income. In addition to that, market participants believe that household income also was augmented by emigration as household members, working in foreign countries, sent or transferred a certain portion of their wages to their family members in Lithuania.

Growing pensions, various and numerous social assistance benefits and other payments from the state budget also pushed up the average household income. Old-age pensions were raised three times in 2004 and further increases took effect in 2005. Starting from 1 July 2005, the basic pension was raised by 28 litas and now amounts to 200 litas per month. Besides, the in-

sured income was increased by 94 litas, to 1,084 litas. As a result, old-age pensions went up on average by 50 litas. In February 2006, average old-age pension in Lithuania already totalled 446 litas per month. The Lithuanian Government is debating plans to raise pensions once again in 2006.¹⁰⁸

In 2005, the Lithuanian Government also decided to increase – even to double – the state pension paid to individuals injured during the tragic events in January 1991 as well as their family members. Financing of this obligation requires an additional 750,000 litas from the state budget. These pensions started to be paid in February 2006.

Forty-one million litas were also earmarked in 2005 for financial support for families, to provide 50 litas per month for each child aged three to seven. Starting from 1 January 2005, the child birth allowance was also raised from 750 to 1,000 litas with a view to offsetting the imposition of a regular 18-percent VAT on diapers. Social assistance payments were also increased to families with children under the age of one, and state pensions started to be paid to mothers raising seven or more children. Moreover, at the beginning of the 2005-6 school year the Government decided to dispense a 50-litas education allowance for each child entitled to social support. Nursing care benefits were also increased from January 2005.

In March 2005, a number of amendments to the law on social assistance pensions were approved. Social assistance pensions are granted for disabled individuals (disability group I and II) and persons of retirement age who are not entitled to any type of pensions. Social assistance pensions for disabled individuals started to be paid from 1 July 2005, while old-age pensions only were allocated from 1 January 2006.

Furthermore, starting from 1 October 2005, the social income was raised from 135 to 155 litas per month.¹⁰⁹

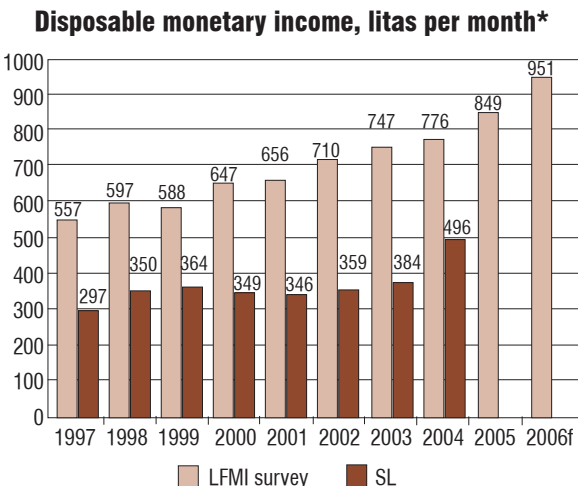
¹⁰⁸ ELTA, "A.Brazauskas: Vyriausybė šiais metais svarstys dar vieną pensijų padidinimą," 23 08 2005.

¹⁰⁹ This obligation will require about nine million litas.

Increased social income and growing social assistance payments sparked fears among people in Lithuania that compensations for heating and hot water might be eliminated. But the Ministry of Social Affairs and Labour announced that as a result of increased social income more people – an additional 15 thousand people – will start receiving compensations for heating and hot water from October 2005, while social assistance payments to those already receiving such support (about 7 percent of the Lithuanian population) will go up.¹¹⁰ The social income (discussed at the end of this chapter) was raised once again in the current year.

Numerous social benefits paid from the state budget undoubtedly pushed up the indicator for household income. However, they pose serious concern and bring up questions about inflation, the budget shortfall and the justification of balancing the national budget by raising taxes, the government's long-range strategies and general economic policy.

Diagram 2.1

* per household member (income in 2003 and 2004 was calculated based on the data from the 2001 population census which showed that an average household consisted of 2.55 persons)
Source: Statistics Lithuania, LFMI survey

As the LFMI survey indicates, the financial situation of households will continue to improve this year. **Market participants project that average household income will grow at a higher rate in 2006 than in 2005 – by approximately 12 percent, and will amount to 2,425 litas per month, or 951 litas per household member.** This forecast is 8 percent higher than the figure presented six months ago.

Market participants predict that unemployment in Lithuania will continue to fall and employment earnings will continue to rise this year. Given that employment earnings account for 69 percent of total disposable income in Lithuania and remains the basic source of household income, the projected faster growth of earnings (see the next section) is likely to push up household income.

It is projected that the expected leap in household income further will be significantly affected by income earned in foreign countries, which is being sent or transferred to people living in Lithuania so “enriching” the Lithuanian households.

Social benefits, which constitute about one-fourth of household income, are expected to grow as well and thus further augment household income. From 1 January 2006, social assistance pensions, amounting to 180 litas, started to be dispensed to old-age individuals, a group which up until then was not entitled to any type of pensions. The financial situation of low-income earners will also be improved this year as social income, starting from 1 February, was increased by 10 litas and now totals 165 litas.

For two years in a row, the Lithuanian government has been continuously raising social benefits for parents raising children, justifying these decisions by the goal to boost birth-rates. In February, the government approved amendments to a number of laws, envisaging an additional 68 million litas in allocations from the state social insurance fund (Sodra) as maternity/paternity leave benefits. If the Lithuanian parliament passes this bill, maternity/paternity benefits for parents raising children under the age of one, will be increased, starting from December 2006, from 70 to 85 percent of the compensated salary amount, and starting from September 2007 with an even higher proportion: maternity/paternity benefits will then equal 100 percent of the compensated salary amount and will be dispensed until the child reaches the age of six months, while for the rest of the time until the child turns one, parents will receive 85 percent of the compensated salary. In addition, the government proposes to lift the ceiling of the compensated salary. It is planned that this amount will be raised from 3.5 to 5 insured incomes of the current year starting from September 2006. The introduction of paternity benefits is one more tool to promote higher birth-rates. According to this legislation, starting from July 2006, fathers

¹¹⁰ ELTA, “Kompensacijos už šildymą ir vandenį gaus daugiau žmonių,” 25 08 2005.

will be allowed to take a one-month paid paternity leave right after the birth of the child and will receive benefits amounting to 100 percent of their salaries. Starting from July 2006, families which have adopted a child will also be paid a single 1,000 litas benefit, currently paid as a child-birth allowance.

It is also proposed to pay a periodic insurance benefit to the underage dependent children (including adopted ones) of diseased parents.

The growing Sodra budget is the central factor used by the government to justify substantial increases in social benefits and pensions. The year 2005 was already the fourth year in a row that the Sodra budget ran a surplus. Revenues collected to this budget were 9 percent bigger than the prognoses and as much as 14 percent bigger than inflows from contributions in 2004. Payments for increased pensions also went up sharply - by 13 percent. It is predicted that payments from Sodra will go beyond 6.77 million litas in 2006, exceeding the 2005 revenue by 11.2 percent. Designations for pension funds will amount to 497 million litas in 2006. The largest portion of the budget – about 70 percent – will be allocated for pension insurance. Allocations for pensions (the payment of enacted and planned increases in pensions) are expected to amount to 429 million litas, about one-tenth more in 2006 than in 2005. Sickness, maternity/paternity and unemployment benefits will also be raised in the course of 2006. Although bigger payments from Sodra augment household income, it is nevertheless regrettable that the growing Sodra budget and its current surplus are wasted on temporary political solutions, while far-reaching structural reforms, such as deepening of the pension reform – a tool to settle problems in the future - suffer a constant shortage of both funds and political will.

2.2. Earnings are expected to grow rapidly

While in the previous years other institutions predicted a fast rise in earnings, market participants polled by LFMI remained rather moderate and did not predict a sharp growth of wages. In 2001 and 2004 market participants did not see any changes that could give rise to a considerable leap in earnings, and this was reflected in their estimates and forecasts that were barely altered in the previous surveys (see Diagram 2.2.). It should be noted though that before Lithua-

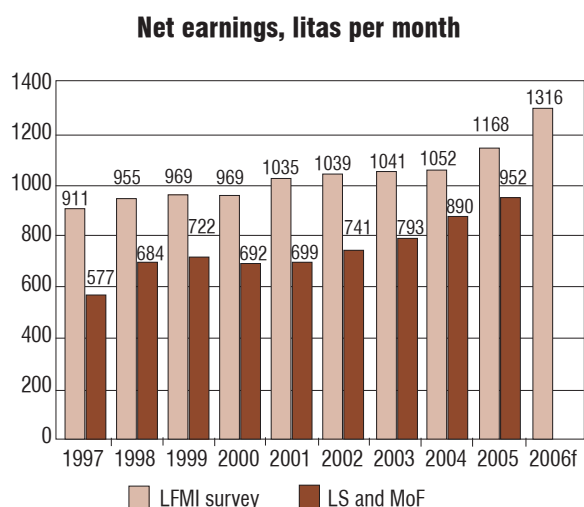
nia joined the EU in May 2004, market participants provided quite optimistic forecasts. However, their *ex poste* estimates indicate that no jump in earnings occurred right after EU accession. In the current survey, market participants already raised the forecasts of the 2005 wage growth and in general are more optimistic about the prospects of wage growth in 2005 and 2006.

Market participants believe that average net earnings increased by nearly 13 percent, or 134 litas, in 2005 and amounted to 1,185.9 litas per month.

LFMI survey participants estimate the average monthly reported or unreported monetary remuneration for work after tax.

As the LFMI survey shows, three major factors have had an effect on wage growth. These are labour competition caused by large-scale emigration, rapidly falling unemployment and growing profitability of Lithuanian companies.¹¹¹ Increasing productivity is another factor which has been instrumental in creating the conditions for wage growth. A 20-percent increase in the salaries of social workers of budgetary institutions from 1 November also contributed to driving up the overall level of earnings. Repeated increases in the mandatory minimum monthly wage have also had an impact on wage growth: the mandatory minimum wage was raised from 500 to 550 litas from 1 July 2005 and a further increase from 550 to 600 litas is scheduled to take place from 1 July 2006.

Diagram 2.2

Source: LFMI survey, Statistics Lithuania, Ministry of Finance.

¹¹¹ Experts think that average net earnings in various sectors in Lithuania lag behind those of the old EU member-states by 70 to 90 percent. *Baltinaitė R.* Klaipėdoje ima trūkti darbo jėgos. – Klaipėda, 27 01 2005.

Emigration affects wage growth not only because it reduces the number of the working population but also because it also increases the mobility of the domestic labour market. As competition has intensified, the labour force has become more scrupulous in selecting jobs and is more willing to change jobs. Labour mobility is not expected to decrease in the near future: a survey recently conducted by the companies *Delfi* and *Spinter* demonstrate that half of all working Lithuanian residents would change jobs if an opportunity presented itself. This illustrates Lithuanians' changing attitudes towards work. Incentives for job selection, according to the survey, are no longer wages and salaries alone: employees attach more importance to such factors as the atmosphere at work, motivation and opportunities to improve skills.

As in previous surveys, the estimates of market participants are higher than the official indicators (see Diagram 2.2). According to Statistics Lithuania and the Ministry of Social Affairs and Labour, average monthly net earnings totalled 1,030.1 litas in the 4th quarter of 2005. But official sources also indicate a rapid growth: according to official data, average monthly net earnings rose by 9.8 percent in 2005. The discrepancy between the market participants' estimates and those presented by the official institutions can be explained by methodological differences. When comparing the data from the LFMI survey with the official statistics, it is important to note that the official statistics reflect only officially reported earnings, while the LFMI survey shows the average level of remuneration for all work, including all types of legitimate and illegitimate forms of payments. The difference between the LFMI survey data and the official statistics thus indicates the scope of unreported earnings. For example, the LFMI survey participants think that about 40 percent of people officially working for the minimum wage receive additional unreported "envelope" wages.

Other institutions also predict a more rapid growth of employment income. The Ministry of Finance has provided rather high forecasts of increases in average monthly gross earnings for 2005 and 2006 – 8.8 and 8 percent respectively. In the previous survey *SEB Vilnius Bank* predicted that average monthly gross earnings would surge by 9 percent in 2005 (the same as in 2004) and expects a 9.5-percent rise this year.¹¹² *NORD/LB Lietuva* gives very optimistic forecasts as well: it thinks that average monthly earnings grew

by as much as one-tenth in the previous year and anticipates a similar growth this year.¹¹³ In spring 2005, *Hansabank* projected that employment income would grow at a higher rate in 2006, by 9 percent, compared to 6 percent in 2005. Thus, most institutions think that earnings are rising quite rapidly.

Forecasts of wage growth		
	2005	2006
SEB VB	9.0	9.5 (8.5)
Nord/LB	10.0 (9.9)	10.0
SL/MF	9.8	8.0
LFMI survey	11.6	11.0 (9.0)
HB	6.0 (7.6)	9.0

Acronyms: SEB VB – SEB Vilnius bank, Nord/LB – Nord/LB Lietuva¹¹⁴, MF – Ministry of Finance, LFMI survey – Lithuanian Free Market Institute survey, HB – Hansabank

According to market participants, average monthly net earnings will continue to grow fast: they are expected to edge up by more than 10 percent in 2006, amounting to 1,316 litas. As the LFMI survey indicates, a steady reduction in unemployment and a growing demand for labour will continue to have the biggest effect on wage growth this year. Wages will also be augmented by intense competition on the labour market caused by labour migration to other EU member-states. As was mentioned in Chapter 1, respondents of the LFMI survey were asked whether companies had experienced a shortage of qualified employees. The majority of respondents said "yes" and many even emphasised the problem, while more than half of those polled reported that they did not think conditions and/or motives to return to the country, or not to leave it in the first place, were improving.

Low-wage earners may expect a rise in income after yet another increase in the mandatory minimum wage (from 550 to 600 litas, scheduled for July 2006). On the other hand, this policy may in fact also lead unskilled and poorly paid workers to losing their current or potential jobs. According to Statistics Lithuania, approximately one-sixth of the working population receives the minimum wage.

To sum it up, although the deteriorating situation in the labour market and unfulfilled expectations of a

¹¹² SEB VB, No. 4 (24), 03 2006, p. 15.

¹¹³ Nord/LB Lietuva, No. 4, 12 2005, p. 4.

¹¹⁴ Nord/LB Lietuva, Sectorial Survey of Lithuanian Economy, 2004/1, 06 2004, p. 4.

sudden leap in wages after EU admission led market participants to lower their estimates for 2003 and 2004, in the current survey they are quite optimistic and think that earnings are growing rapidly in 2005 and 2006.

2.3. Households are expected to boost both investments and savings this year

Household investments refer to average monthly expenditures on consumer durables, securities, leasing as well as other investments in business and repaid loans for which durable goods had been purchased. Household savings are understood as an average amount of money saved by a household, including bank deposits, money held at home or lent.

The LFMI survey reflects a continued upsurge in both household investments and savings in 2005, as compared with 2004. While in 2004 the indicator for household investments was reduced, this time it has again been raised sizeably, although household savings continue to exceed the level of household investments. **Market participants think that household savings soared and totalled 373.21 litas per month in 2005, compared to 283 litas per month in the year before. Household investments amounted to 331.94 litas per month in 2005, or more by 66 litas per month (compared to 265 litas per month in 2004).**

In the current survey market participants also raised the forecast of household savings growth by as much as 16 percent. Unlike their previous prognoses, the LFMI respondents think that households saved more than they invested in 2005. And even though a year ago market participants expected a 12-percent rise in household savings, in the current survey they think that household savings edged up by nearly one-third in 2005. **Overall, household savings accounted for 17 percent of household income and investments accounted for 15 percent.**

The high indicator of household savings may be partly due to a subconscious instinct to save, formed during a long period of time when alternative tools such as bank loans were not available. In addition, rising wages and land and deposit compensations also served to augment household savings. A survey

commissioned by the Lithuanian Securities Commission and carried out by *TNS Gallup* shows that many Lithuanians have extra money left after all needed daily items are purchased, however, they are not willing to invest them. As much as three-fourths of residents keep their income in current banks accounts, as savings deposits or save money at home. Compared to international trends, Lithuanians save comparably more (especially in relation to how much they invest). In specialists' view, the situation is not changing in part due to a lack of information, people's reluctance to risk and, as mentioned, their old habits. On the other hand, today people in Lithuania save not just for unplanned purchases or consumer durables, as was the case earlier, but also for their holiday needs, hobbies, etc.

However, growing deposits have been accompanied by a boom in the loan market and investments followed rising savings. Growing confidence of economic players, hopes regarding the future prospects and an increased use of banking and lease services continued to bolster the investments processes in households. Consumer loans, which are frequently used to purchase consumer durables or to repay loans, are becoming increasingly popular. The rise of the loan market has been stimulated by intense competition among the banks and lease companies, which has led them to lower interest rates and to improve the terms of crediting. According to the Lithuanian Lease Association, the lease portfolio grew by 37 percent and amounted to 5.32 billion litas in 2005, compared to 3.887 billion litas in 2004. Similar trends are expected to persist this year as well: the highest leap this year is projected to take place in financing purchases of production equipment and cars.

Although a large portion of the population is still afraid to take a risk and invest (even pensions funds, also those chosen by young people, are predominantly conservative), consumption continues to boom. As a consumer confidence survey conducted by Statistics Lithuania shows, the proportion of those who assessed saving prospects negatively in 2005 was 40 percent bigger than those who had positive attitudes, while in the case of consumption prospects, the share of positive responses was three times bigger than that of negative ones.¹¹⁵ The Ministry of Finance announced that real consumption went up by nearly one-tenth, or 9.5 percent, in 2005 and will continue to grow this year, albeit at a lower rate.¹¹⁶ A marked growth of wages

¹¹⁵ Statistics Lithuania, "Vartotojų nuomonių tyrimo rezultatai," 01 03 2005.

¹¹⁶ Ministry of Finance, 16 12 2005.

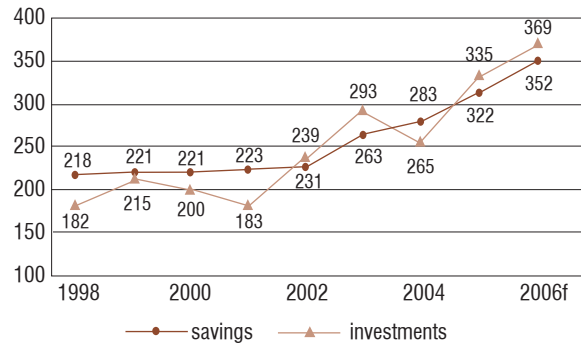
and other income (old-age pensions) can be directly attributed to a considerable upturn in household savings and investments when at the same time households continued to boost consumption.

In analysing an upsurge in household investments, it is important to take into account the boom of the real estate market which has lasted for several years. Real estate has become the most attractive object for investment among the Lithuanian population. Thus the resulting surge in real estate prices might have had some impact on the indicators of monthly household investments. The boom of loans for homes contributed to the increased levels of investments as well. The loan portfolio of the Lithuanian banks went up by 2.5 billion litas over the year and is expected to grow at a similar rate in the current year. The loan market hit record highs and swelled by 92 percent over the year. Loans granted by banks at the end of September 2005 amounted to 5.457 billion litas, or more by 84 percent than in the previous year. Bankers predict that the loan portfolio will continue to grow this year as well: analysts from *Sampo* claim that the growth rate will be similar to that in the previous year (and the ratio of housing loans to GDP will edge up from 5.6 percent to 11-12 percent in 2008). *Hansabank* also anticipate that the loan market will continue to rise rapidly, by 50 to 70 percent, in the near future.¹¹⁷

On the other hand, although banks used to repeat that the loan market had not been glutted (right word?) as yet and that borrowings from banks were still not as popular among Lithuanians as among people in Western European countries, currently they are starting to talk about the probability of market overheating and a growing risk of bad housing loans. Seemingly, growing earnings and positive expectations and future prospects become insufficient to sustain the long-lasting optimistic outlooks regarding the investment situation in the country. The risk arises due to frequently risky borrowing when people fail to evaluate their abilities to repay loans and the impact of climbing interest rates. For several years, seeking to attract more clients, banks trimmed their profit margins to the minimal level. However, today they are starting not only to mark up the price of loans but also to apply more rigid criteria in assessing their clients' solvency: indeed, *SEB Vilnius Bank* has already launched a campaign to promote "safe housing loans."¹¹⁸

Diagram 2.3

Households savings and investments, litas per month

Source: LFMI survey

Apart from housing loans, a growing interest in life insurance also continues to augment the level of household investments. The life insurance market went up by nearly one-fourth in 2005, amounting to 289.2 million litas. The life insurance market accounted for 27.7 percent of the total insurance market. Nearly half of life insurance premiums signed last year (44.6 percent) was investment insurance premiums. The country's insurance market is expected to rise by about 20.9 percent in 2006. According to the Lithuanian Insurance Supervisory Commission, life insurance in other EU countries account for about 60 percent of the total insurance portfolio, thus the indicator for Lithuania is comparatively still not very high and life insurance is likely to become even more popular in the future.¹¹⁹

Changes of personal income taxation adopted two years ago have also continued to enhance investment incentives and bolster growth. The new legislation provides for income tax deductions for life insurance premiums which, together with contributions to pension funds, education fees and interest on housing loans, do not exceed 25 percent of a person's income before tax.

Growing earnings and household income will continue to boost consumption (according to data of the Ministry of Finance, daily consumption expenditures will rise by about 7 percent). Despite that, household investments and savings will also increase.

For this year, too, market participants provided high forecasts of household investment and savings growth.

¹¹⁷ BNS, „Bankai pataria skolintis atsargiau“, 06 03 2006.

¹¹⁸ *Staniulytė T.*, Paskolos ir brangsta, ir ribojamos. – *Verslo žinios*, 15 03 2006, p.1-2.

¹¹⁹ Information from the Insurance Supervisory Commission, 01 2006.

The latter is expected to go up by as much as one-tenth. The factors that continue to stimulate growth remain the same as in the last year. **Market participants predict that household savings and investment will rise at a similar rate in 2006: household savings are expected to grow by 12.4 percent and household investments will edge up by 12.7 percent**

in 2006. Savings again will be slightly bigger than investments, 419.45 litas per month and 374.12 litas per month respectively. Just as in 2005, savings will account for about 17 percent of household budgets, whereas investments will constitute a slightly smaller share – 15 percent.

Estimates and forecast of the participants of LFMI survey, percent

	2005			2005			2006			2006		
	updated forecast	change percent	absolute	estimate	change percent	absolute updated	forecast	change percent	absolute updated	forecast	change percent	absolute
Household income	2106.11	-6.30%	-130	2165.65	2.8%	59.54	2252.05	4.0%	86.4	2425.11	7.7%	173.06
per household member	825.92			849.3			883.16			951.02		
Net earnings	1167.81	0.90%	10	1185.88	1.5%	18.07	1273.02	-7.3%	-87.14	1316.1	3.4%	43.08
Household savings	321.73	-4.60%	-13	373.21	16.0%	51.48	352.04	-5.7%	-21.17	419.45	19.1%	67.41
Household investments	335.9	-25.80%	-86	331.94	-1.2%	-3.96	368.95	11.1%	37.01	374.12	1.4%	5.17

* income per household member was calculated based on the data from the 2001 population census which showed that an average household consists of 2.55 persons

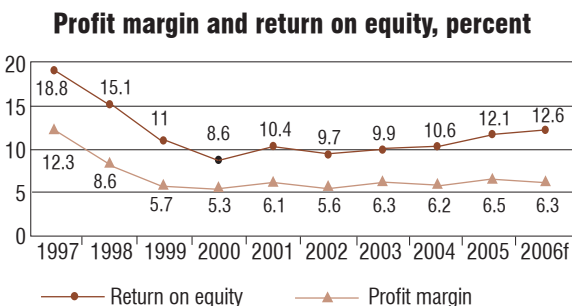
Chapter 3. CORPORATE FINANCE AND INVESTMENTS

3.1. Financial corporate indicators are stable and are slowly improving

In estimating the financial situation of business companies a wide range of financial indicators is used. These are the profit margin, liquidity, turnover (asset management) and the costs of borrowing. The LFMI survey analyses the two most frequently used corporate indicators, the profit margin and the return on equity.¹²⁰

The expectations of market participants have been modestly optimistic and have changed very inconsiderably for some time now. In the LFMI survey six months ago market participants forecast that the profit margin and return on equity would improve slightly, by a fraction of a percentage point. This time the corporate indicators have been raised once again, albeit not very substantially. **According to the market participants, in the year 2005 the profit margin was on average 6.5 percent, while the return on equity reached 12.1 percent.**

Diagram 3.1

Source: Lithuanian Free Market Institute

The official statistics confirm the market participants' reported higher growth of corporate turnover. According to the data from Statistics Lithuania, at the end of

the third quarter of 2005 Lithuanian companies' profit before taxes was more than 2 billion litas. The profit has increased 1.5 times since the third quarter of 2004. The revenue for sold goods and provided stood at 32 billion litas at the third quarter of 2005 and was a quarter higher than the revenue received a year before.

The official statistics confirm growing corporate profitability in Lithuania too. The average yearly profit margin (representing the rate of gross profits to sales) was 6.9 percent at the third quarter, up from 5.8 percent at the same time in 2004. The highest profitability in 2005 was reported by the hotel and restaurant, also the communication (post) and telecommunication sectors, where it stood at 17 percent, it was similarly high in the sphere of business services (15 percent). Average profitability stood at over 8 percent in the manufacturing sector, 10 percent in construction, and 4 percent in sales industry. Overall, 71 percent of all Lithuanian companies were profitable, up by 5 percentage points from the third quarter of 2004. The number of profitable companies in the construction sector reached over 83 percent in the third quarter, while in sales it stood at 76 percent, transport and industry – 69 percent, communication and telecommunication – 72 percent. The energy sector, on the other hand, reported less optimistic results – only a quarter of all businesses were profitable at the time of discussion, and overall this sector has been reporting losses several years in a row.

The LFMI survey indicates that the indicators of profit margin and return on equity should remain relatively unchanged in the year of 2006. **Market participants predict that the average profit margin will go down slightly to 6.3 percent, while the return on equity will increase by a half of a percentage point to 12.6 percent in 2006.** Unchanging, although modestly optimistic, expectations, are very likely related to the

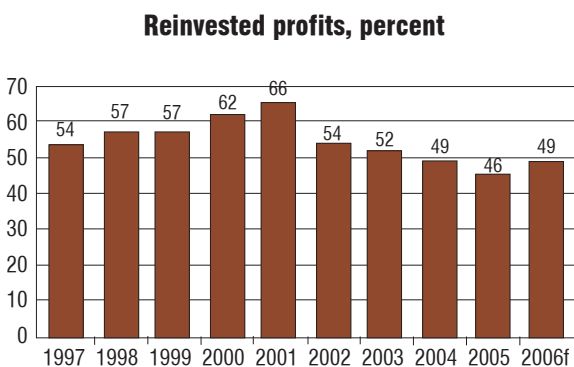
¹²⁰ The profit margin is the rate of net profits to net sales over a given period of time. Return on equity is the rate of net profits to equity capital.

continued growth of the Lithuanian economy, rising domestic demand and the benefits of the membership of the EU. A growing demand for, and costs of, skilled labour and a shortage of qualified workers may have had an adverse impact on corporate indicators.

3.2. The share of reinvested profits has decreased in 2005, but will grow in 2006

The LFMI surveys show that the share of reinvested profits increased steadily from 1997 until 2001, but also that this trend was reversed in 2002 and since then remains largely unchanged. **According to market participants, the proportion of reinvested profits averaged 46 percent in 2005, down from 49 percent a year before, and as much as 20 percentage points lower than in 2001 (66 percent).** Market participants lowered their forecast since the end of the last year, when they predicted the reinvested profits to remain at 49 percent.

Diagram 3.2

Source: Lithuanian Free Market Institute

The tendency of prolonged indicator stagnation can be directly linked to the changes in taxation in 2002, more specifically the decision to apply profit tax to all investments. During the years when the best indicators of reinvested profits were recorded (1997-2001), investments were not being taxed. As soon as the taxation laws had been changed and the new tax started to be applied, the companies' reinvested profits, according to the market participants, plummeted, and have not recovered since. A more noticeable drop of reinvestments to 46 in 2005 could also be related to debates about changes in taxation. The solidarity tax, in particular, could have had a strong negative impact,

since it was introduced after the companies had already planned their finances for the year ahead. It is possible, that aiming to keep a fiscal balance, companies chose to lower their share of reinvestments.

According to Statistics Lithuania, at the end of the fourth quarter of 2005, total capital investments in the country increased by almost 25 percent as compared to the fourth quarter of 2004. The greatest increase was recorded in acquisitions of land, buildings and engineering structures – over 50 percent. It is this particular indicator that raised the overall investment figure.

In general, although large companies continue to reinvest a sizeable proportion of their profits, a somewhat stagnating rate of reinvestment growth in 2005 can be related to the fact that some sectors of the economy (for example, the telecommunication sector) have already satisfied their investment needs, while others are either awaiting European Union structural funds and will invest in the near future, are spending a lot of resources to become eligible for the EU funding, or are slowly starting to absorb those funds, and that is not yet reflected in the market participants' estimates.

On the other hand, Lithuanian companies seem to view membership of the European Union as a strong incentive to boldly invest abroad: over the first nine months of 2005, foreign direct investment (FDI) of Lithuanian companies rose by 74.4 percent to 1868.9 litas, which is more than the investment growth of the entire 2004 (68 percent). Investments in the EU member countries made up as much as 63 percent of all Lithuanian foreign investment.¹²¹

According to Statistics Lithuania, FDI in Lithuania totalled 18.223 million litas at the end of the third quarter of 2005, up by 12.5 percent as compared with the January 1st of 2005.¹²²

After a lower estimate of 2005, market participants expect the reinvestment indicators to go back to the previous years' levels. **They think that reinvested profits will increase by three percentage points and stand at 49 percent at the end of 2006.**

Although the share of reinvested profits, according to the LFMI survey participants, shrank, innovation processes did not slow down in 2005. **According to**

¹²¹ Statistics Lithuania, www.std.lt, 2006.

¹²² Ibid.

market participants, expenses on research and development (R&D) accounted for 6.2 percent of companies' total expenses in 2005, which is a little more than in 2004 (5.9 percent), but less than was expected in the previous survey (6.9 percent), and much less than in 2001 (7.2 percent).

The 2006 forecasts are less optimistic, the share of expenses for R&D is expected to decrease. **Market participants think that the share of expenses on research and development will be reduced to 6 percent of total expenses in 2006.**

Estimates and forecast of the participants of LFMI survey

	2004	2005	2006	2006	index	
	updated forecasts	estimates	forecast	updated forecasts	proc.	absolute
Profit margin	6.39	6.5	6.39	6.26	-2.0%	-0.13
Return on equity	11.87	12.06	11.73	12.57	7.2%	0.84
Reinvested profits	49.1	46.33	50.03	48.82	-2.4%	-1.21
Expenses on R&D	6.4	6.21	6.91	6.04	-12.6%	-0.87

Chapter 4. MONEY

4.1. Interest on loans has stabilised and borrowing continues to grow

The LFMI survey shows that the cost of borrowing from commercial banks decreased slightly at the end of 2005, as compared to the end of 2004. **According to market participants, at the end of 2005 loans up to one year in litas 5.3 percent, while loans for more than one year cost on average 5.2 percent, as compared to 5.5 percent in 2004. This year the costs are expected to grow to 5.6 and 6.1 percent respectively.** The survey participants are asked to evaluate all the costs related to borrowing, much of which is not accounted by the official statistics.

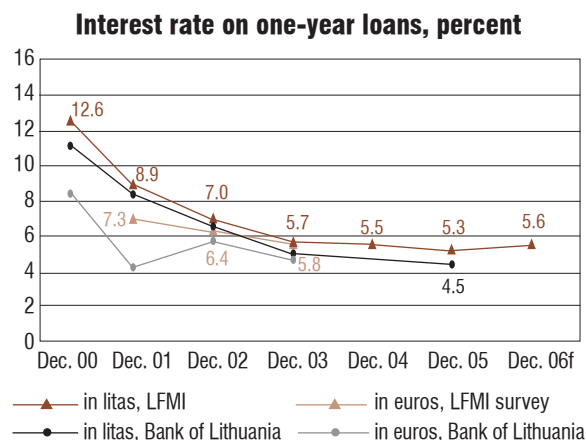
Market participants suggest that the borrowing price, somewhat established for a few years now (varying just a couple of decimal points over 2003-2005), this year will be slightly on an increase. This is not entirely surprising, since the level of interest rates in Lithuania is a reflection of global trends: rising interest rate levels in Europe and the United States soon are reflected in Lithuanian rates, and are noticed and indicated by the market participants. In addition to global interest rate fluctuation, rates are also affected - on a lower end - by a high liquidity of the Lithuanian banking system and strong banking competition.

According to the Bank of Lithuania, the average interest rates on loans of up to one year cost 4.52 percent in December 2005, and loans for more than one year were more than one percentage point higher and constituted 5.78 percent, while, as shown above, the estimates of the market participants were right in the middle.

In 2005, the loan portfolio of Lithuanian commercial banks continued to grow, although the growth of the deposits this year exceeded the growth of the loan portfolios. The Bank of Lithuania reports that the number of issued loans to the clients grew by 53.6 percent over the last year. Especially fast growth in 2005 was recorded in the area of loans to individuals – the number of loans extended to private individuals increased by notable 92 percent. However, while the share (as well

as their amount) of loans drawn by private individuals has been constantly and rapidly rising in recent years (in the fourth quarter of 2005 they constituted 29 percent of all loans, up from 20 percent at the end of 2003), loans to business entities constituted a much greater amount in absolute terms. Over the I-III quarters of 2005 they made up two thirds, and in the last quarter – 53 percent of all loans.

Diagram 4.2

Source: Lithuanian Free Market Institute, Bank of Lithuania

The deposits also grew significantly in 2005 – an increase of 40 percent has been recorded - both for all general deposits as well as for deposits from private individuals.

Due to intensive investments in manufacturing and services sectors, positive expectations regarding the economic environment by both business people and private individuals, also growing consumption and lower down payments, in addition to bank loans, lease and factoring are getting increasingly popular. The lease and factoring portfolios account for an increasingly bigger proportion of bank loans (including bank loans extended to other banks and financial institutions) and their rate of growth remains high. In 2005, the Lithuanian lease portfolio grew by 37 percent as compared to 2004. At the end of the year it amounted

to 5.32 billion litas, up from 3.887 billion a year before. In 2006 the highest growth is predicted in areas of manufacturing equipment and car lease financing.

The factoring portfolio, according to the Lithuanian Lease Association, edged up by 41.8 percent in 2005 as compared to 2004 – from 0.716 billion to 1.016 billion litas. The factoring turnover during this period increased by 56 percent to 5.658 billion litas.

Some excessive restrictions continue to pose challenges to the development of the non-bank crediting market. This means that banks are unlikely to face stronger competition in the near future.

4.2. Saving is growing faster

According to the Bank of Lithuania, the deposit portfolio of Lithuanian commercial banks grew by 40 percent or 13 billion litas in 2005 and totalled 35 315 million litas at the end of December of 2005. Analysis of the composition of deposits shows that private individuals' deposits continue to grow markedly – at the end of 2005 they comprised 13.8 billion litas, an increase of 4 billion since the end of the year of 2004.

The deposits in litas made up the biggest part of all deposits, and they constituted as much as 77 percent of all private individual deposits.

The main reasons for increased deposit indicators are economic growth, growing household incomes, an increasing number of companies which transfer salaries to bank accounts, promotion of debit and credit cards and the banks' efforts to attract as many as possible time deposits.

The composition of deposits did not change much in 2005 – the proportion of demand deposits in litas has decreased somewhat and now constitutes 45 percent of total deposits. The share of time deposits did not change much, but some changes could be noticed in their composition - the number of time deposits in foreign currencies did increase a little bit over the last year, at the expense of time deposits in litas. It is likely that the number and size of time deposits grew as companies safely and profitably invested a growing amount of free operating assets in time deposits. Among the deposits of private individuals there were more time deposits than demand deposits at the end of December 2005.

Estimates and forecast of the participants of LFMI survey

	2005			2005			2006			2006		
	Updated forecasts	percent	absolute	estimate	percent	absolute	Prognosis	percent	absolute	Updated forecast	percent	absolute
Interest rates												
up to 1 year	5.6	-5.60%	-0.33	5.26	-6.1%	-0.34	5.33	1.3%	0.07	5.63	5.6%	0.3
more than 1 year	5.6	-6.00%	-0.36	5.18	-7.5%	-0.42	5.36	3.5%	0.18	6.08	13.4%	0.72

CONCLUSIONS

According to the survey of market participants conducted by LFMI in January to February 2006, the economic situation in Lithuania this as well as the next year remains stable and is better than had been previously predicted. Economic indicators remain rather high; trade is continuing to grow, the financial situation of businesses is improving, and so is the financial situation of Lithuanian households. In this survey greater attention was devoted to situation in the labour market. According to market participants, the average salary was growing very fast in 2005, and this trend is continuing into this year. The indicators of unemployment – to the contrary – have fallen radically over the last year, and this downward trend should continue in 2006. Rapid changes in market participants' prognoses show their concern with emigrating workers, stagnated situation in the education sector, and harsh - and increasing - competition in the labour market. Emigration, competition for labour, and fast economic growth are contributing to rapid salary growth. In turn, bigger monthly salaries, together with the money that Lithuanians working abroad are sending back to their families, contribute to improving financial situation of Lithuanian households. Greater income fuels consumption and expansion of internal market, which in turn stimulates economic growth. However, the consumption also contributes to an increase in prices, which have been growing considerably faster in the last couple of years. Market participants' optimism was also shadowed by the still high levels of shadow economy, high tax burden, negligible levels of foreign investment, massive emigration wave, also lack of strategic planning in the government, all of which could prevent the economy from keeping up high growth rate in the future.

Market participants polled by LFMI think that Lithuania's gross domestic product (GDP) grew by 6.5 percent in 2005, as compared to 6.8 percent in 2004 – thus their earlier forecasts of 6.3 percent have been slightly increased. Survey participants predict a similar but somewhat decelerating economic growth for 2006. They believe that the economy will grow by 6.2 percent in 2006. Compared to the forecasts of other official – national and international – institutions, the market participants' prognoses are average.

Everybody agrees on the general economic trends – the economic expansion of 6-7 percent in 2005, and somewhat slower growth this year.

Lithuanian economy is still boosted by good trade indicators, especially continuous export growth, also growing public and industry confidence. Market participants' expectations are also boosted by the benefits derived from the European Union (EU) membership. The impact of the membership is already evident, in particular regarding the positive changes in the division of labour, increased specialisation and changes in foreign trade.

However, market participants do not share the prevalent notion about the positive impact of structural funds; in fact, they are rather sceptic in evaluating the impact that the EU support will have on the country's economic development. Although they recognise that structural funds have some positive effects on economic growth, market participants also think that they can entail serious negative consequences and, in particular, distort competition. The LFMI respondents were almost unanimously stating that structural funds pervert competition, and one-third of those polled thought the negative impact was especially strong (almost two-thirds (62 percent) of those polled thought that the negative impact would not be very strong, but only eight percent said that structural funds did not distort competition at all). In any case, the positive impact of EU support and even labour division and specialisation is likely to fade away in time, while structural funds may even exert grave and long-term consequences due to withdrawal of resources, also the criteria of allocation, which could distort competition, etc. Thus seeking to use these sources in the most efficient way and to sustain a viable economic growth after they are depleted, it is indispensable to stimulate growth by pursuing a strict fiscal policy, further liberalising the market and resisting the temptation to artificially stimulate the economy by increasing government spending.

It has been traditionally repeated in the LFMI survey that the country's economic development is being hindered by continued absence of structural reforms

in a number of strategic areas, while the current economic situation is especially favourable to institute fundamental changes – further delay may lead to economic stagnation in the near future. The lack of, and the need for, essential reforms is also reflected in meagre investments, high levels of shadow economy, emigration of Lithuanian residents and a growing lack of qualified labour.

As the LFMI survey indicates, market participants did not change their opinion regarding the shadow economy. Just as six months ago, they think that the shadow economy in Lithuania accounts for about one-fifth of the entire economy. Until 2002, market participants provided quite optimistic estimates of the shadow economy, every year reporting lower figures. However, in the recent years the trend has been reversed and now market participants do not seem to expect any further contractions of informal part of the economy: they believe the shadow economy accounts for approximately one-fifth of GDP, although in several recent surveys they reported even higher figures. The results of this survey show that the shadow economy accounted for 21 percent of GDP in 2005. Market participants expect that the shadow economy will slightly decrease in 2006, to account for 20 percent of the entire economy.

The considerable and persistent tax burden, inconsistency and unpredictability of the tax policy, often ambiguous market regulating rules, strict regulations of the land market and multiple barriers to land acquisition and construction activities, coupled with high excise duties, deteriorated conditions for individual businesses, complicated licensing procedures, and new EU rules and regulations as well as expensive implementation of quality, security and other requirements explain the persistent pessimistic forecasts of the shadow economy.

Market participants think that the growth of both exports and imports will remain steady and rapid. In 2005 exports again grew more rapidly than imports, but this year the growth rate should be more similar. As the survey indicates, in 2005 exports grew by 15.15 percent and imports rose by 14.8 percent. Survey participants predict that the growth of foreign trade will remain similar this year, although exports are expected to grow at a slightly slower rate, up by 14.3 percent, and be very similar to imports that will increase by 14.4 percent.

Market participants provided considerably higher estimates of foreign trade growth in 2005 as compared to their *ex ante* prognoses: they increased the estimate

of export growth by 18 percent and import growth by as much as a fifth (up from 12.9 percent and 12.32 percent respectively). The 2006 forecast of import growth is also significantly higher, about 14 percent, but the prognoses for exports remain similar to those reported six months ago. This rapid increase is one of the highest over the last couple of years; market participants' estimates, although optimistic, recently have not been fuelled by either high expectations or disillusionment and did not change significantly.

Market participants' expectations and resulting high estimates and prognoses (especially regarding export) are stimulated by fast economic growth in Lithuania's main trading partner countries, namely the U.S. and the partners to the East, as well as hopes that the growth rate of the euro zone economies will finally pick up. Expectations are still positively influenced by the absence of barriers to trade with the EU (which at the time of discussion remains Lithuania's main trading partner), and are further fuelled by still growing prices of oil and metals. High export indicators, strongly affected by increased specialisation, contributed to expectations regarding overall economic performance. Figures of export growth should remain relatively high in the near future due to very fast growth of Lithuania's two main export markets, namely Russia and Latvia. On the other hand, the less optimistic (as compared to the official figures) estimates for export growth are likely to be related not only to concerns about the lack of improvement in the EU markets, but also uncertainties due to the closure of the 1st reactor of the Ignalina nuclear plant, especially now, when the question of economic dependency is hotly debated not only on the national, but also on the international, level. Although the EU membership undoubtedly brought about significant trade benefits, import figures were not growing as fast as predicted. That could be a reflection of negligent foreign investment growth, and stagnation of the euro zone economies.

Estimates of price growth provided by market participants are higher than their *ex ante* forecasts, reported in 2005. The market participants think that prices grew at a higher rate in 2005 than over the course of previous number of years. Similar upward trends are expected to persist this year as well: prices of consumer goods and services will rise at a slightly lower rate than in the previous year, while those of producer goods and services will go up even more significantly than in 2005. According to market participants, in 2005 consumer prices rose by 3.88 percent and producer prices increased by 4.31 percent, compared to

2.96 and 3.3 percent respectively in 2004. The LFMI survey shows that consumer prices will go up by 3.6 percent in 2006, while the producer prices will climb by 4.5 percent.

Several factors have a strong impact on price dynamics in Lithuania and lead to an increase. First, it is important to note that the prices in the energy, transport and healthcare sectors are still heavily regulated by the state. And despite the Government's efforts to cushion the growth of gas, electricity and transport prices, the leap was the most significant in these particular sectors. Second, the Lithuanian price level is one of the lowest in the entire EU, and prices in one market usually tend to converge. Third, continuously growing government expenditure (including EU support) also pushes up the level of inflation. In addition, rapidly rising personal earnings, long-term consumption-driven market expansion, and such measures as increases in the mandatory minimal wage (indirectly, through increased salaries for employees of budgetary institution and increased consumption) also drive prices upwards. Consumer and, especially, production, price indexes were - naturally - also inflated by continuing upsurge in oil and gas prices.

As of last year and due to this figure's decisive role in final EU decisions, the indicator of inflation has been increasingly attentively monitored and the growth of prices especially thoroughly measured and debated in light of Lithuania's expected membership of the euro area, seeking to evaluate the risks to Lithuania's plans to introduce the euro from 2007. It is crucial to understand in this situation, however, that a pursuit of stable and sound fiscal and economic policies is more important than a launch of the single currency from 2007. Introduction of such "synthetic" measures as subsidies and/or price freezes could potentially lead to deleterious effects in the future, no matter if the euro were introduced as planned or not. On the other hand, a strict fiscal policy, reduction of budget expenditures, continued liberalisation, elimination of tax exemptions and temporarily slashed various compensations could help to not only bring the euro but also to kick-start Lithuania's entire economy.

The situation in the labour market has been changing noticeably for some time now, with the figures of unemployment constantly and rapidly decreasing. According to market participants, the rate of unemployment was 7.34 percent at the end of 2005, compared to 9.6 percent the year before. It is expected that unemployment will continue to fall over the next year and at the end of December 2006 will stand at 6.9 percent.

Although continuous economic expansion as well as confidence about the future undoubtedly have an impact on downward trend in unemployment indicators. However, the main factor that affected the sharp drop in unemployment over the last year, is emigration. While the indicators of unemployment are decreasing, the number of people in employment are not growing at the same rate. Therefore smaller figures do not mean that the problems in the country's labour market are being solved - to the contrary. Especially high drop in unemployment estimates shows market participants' concern with massive emigration of Lithuanians to EU labour markets and with lack of qualified labour at home, and thus does not allow for optimism over low figures.

The role of the government in trying to keep the labour force in Lithuania is very specific - to build a needed environment and create conditions that would motivate workers to stay in the country. To attain this, it is crucial to cut labour income taxation, to liberalise employment regulations, to reduce the administrative burden for business (and to restrict the role of regulatory institutions in particular) and to reform the education, health care and pension systems.

Market participants think that the tax burden constituted 34.1 percent of GDP in 2005, as compared to 35.4 percent in 2004. The LFMI survey participants do not expect the tax burden to decrease over this year. They believe that in 2006 the tax burden will remain similar to the levels recorded in 2005, and constitute 34.1 percent of GDP.

A year ago market participants predicted a heavier tax burden in 2005: they thought it would constitute about 36.3 percent. A lower figure in this survey could be directly related to the certainty about the outcome of the tax reform, while a lack of clarity of how Lithuanian tax system will look like definitely had a negative effect on market participants' earlier prognoses. There were indeed quite a few important decisions regarding the tax policy taken in Lithuania in 2005: for example, the profit tax calculated from turnover was finally abolished and a gradual reduction of the personal income tax was envisaged. The latter decision, which will decrease the income tax tariff from 33 to 24 percent, is especially welcome and has had a positive impact on forecasts reported by market participants. Sadly, however, the government has chosen the least effective way to implement the goals of the tax reform. The tax rate will be reduced not in one go, but rather gradually over three years: from 33 to 27 percent starting from 1 July 2006, and then again

to 24 percent from 1 January 2008. Gradual reduction of taxes will neither considerably alleviate the tax burden for those who are employed legally and declare taxes nor for business people; therefore it will not serve as an effective tool to reduce the shadow economy in Lithuania (which was said to be one of the primary goals of the reform).

Unlike cuts of the personal income tax, other aspects of the tax reform will hardly contribute to enhancing the country's competitiveness, which is also an important objective for Lithuania. Seeking to compensate for a potential loss of budget revenues, a temporary "social" tax and a 1 percent real estate tax for private persons (applied to real estate used for commercial purposes) were imposed. The instituted overhaul of the tax policy has not provided a push to the Lithuanian economy so far and, due to its insularity, is unlikely to do so. This is the case because the reform is based not on long-term economically grounded objectives, but rather on short-term measures aimed at satisfying the government's short-term tasks, such as balancing off the national budget and compensating for ineffective government expenditure by introducing new taxes. Such policy is futile in encouraging the business community to create new jobs, decreasing the shadow economy, reducing emigration, and attracting foreign investments; it is similarly ineffective in seeking to stimulate both consumption as well as labour markets.

Market participants think that the tax burden will be 34.6 percent of GDP in 2005, compared to 35.4 percent last year. The LFMI survey participants do not expect the tax burden to decrease in the coming year. They believe the tax burden will remain similar, compared to 2005, and constitute 34.5 percent of GDP in 2006.

2005 was a year of harsh debates about the tax burden and particularly the tax reform, which was supposed to reduce the heavy burden. The final version of the reform, however, is rather controversial. Certain aspects of the tax reform are definitely welcome and has had a positive impact on forecasts reported by market participants. For example, it should be applauded that the road tax has been eliminated and – finally - the personal income tax rate was lowered from 33 percent to 24 percent. Sadly, however, the government has chosen a very ineffective method to implement these changes. The tax rate will be reduced not in one go, but rather gradually over three years: from 33 to 27 percent starting from 1 July 2006 and then again to 24 percent from 1 January 2008. In the current form,

the conducted tax reform will not considerably alleviate the tax burden for legal workers and business people, therefore it will not serve as an effective tool to reduce the shadow economy in Lithuania (while this was among the primary goals of the reform). Other aspects of the tax reform will hardly contribute to enhancing the country's competitiveness, which is also an important goal for Lithuania. Seeking to compensate for a potential loss of budget revenues, a "solidarity" tax and a 1 percent real estate tax for private persons (applied to real estate used for commercial purposes) were imposed. The terms and conditions of taxation will be the same as those applied to business entities. Apartments used for personal accommodation were excluded from taxation.

Consequently, the tax burden is not likely to decrease; its weight will be simply shifted and divided differently among different taxes. It can be firmly said that the enacted tax reform is just an imitation of a real reform and is based not on long-term economically grounded objectives, but rather on short-term measures aimed at satisfying the government's short-term tasks, such as balancing off the national budget and compensating for ineffective government expenditure by new taxes. Such policy does not encourage the business community to create new jobs and is not effective in seeking to stimulate the labour markets and consumption.

Compared to other institutions, the market participants polled by LFMI remained rather moderate in terms of their average salary growth predictions over the last couple of years. While others have been boldly predicting fast growth in earnings for some time now, market participants were more pessimistic about the possibilities of such an increase: in 2001 to 2004 they did not see any changes that could give rise to a considerable leap in earnings, and this was reflected in their estimates and forecasts, which were barely altered in a number of previous surveys. It should be noted though that before Lithuania joined the EU market participants provided quite – and possibly over - optimistic forecasts. However, their *ex poste* estimates indicate that no jump in earnings occurred right after EU accession. In the current survey, however, market participants already raised the forecasts of the 2005 wage growth, and in general are more optimistic about the prospects of wage growth in 2005 and 2006. Market participants believe that average net earnings increased by nearly 13 percent, or 134 litas, in 2005 and amounted to 1,185.9 litas per month. Average monthly net earnings will continue to grow fast this year: they are expected to edge up by more than 10 percent by the end of 2006, amounting to 1,316 litas.

The survey indicates that more optimistic prognoses for both last and the current year are being bolstered by several factors: first, by rapidly falling unemployment and labour competition caused by large-scale emigration, as well as by endemic weaknesses of the education system, and second, by growing profitability and increasing productivity of companies, fuelled by new technologies and modernisation. Repeated increases in the mandatory minimum monthly wage, as well as salary increases for budgetary employees, also have an indirect impact on the wage growth.

The economic growth has had a continuous positive impact on the financial situation of Lithuanian households. According to market participants, average monthly household income rose by 9.4 percent in 2005, as compared to the previous year, and amounted to 2,166 litas. The updated forecast is 2.8 percent higher than the figure reported six months ago. Monthly household income per household member averaged 849 litas.

The yearly estimates obtained from the survey of market participants show a steady growth of household income over the past five years. Rapidly falling unemployment and growing earnings are the primary factors behind the rise in household income. In recent years, various and numerous social assistance payments from the state budget also contributed significantly to an increase in average household income. In addition to that, market participants believe that household income was also augmented by emigration as household members, working in foreign countries, sent or transferred some portion of their wages to their family members in Lithuania.

Numerous social benefits paid from the state budget – especially generously increasing maternity/paternity benefits and payments for children, also various pensions - undoubtedly raise the indicator of household income. The same time, however, they pose serious concern and raise questions about growing inflation, the budget shortfall and the justification of balancing the national budget by raising taxes, the government's long-range strategies and a general course of economic policy.

The LFMI polled market participants estimate that the financial situation of households will continue to improve this year. The forecast offered by survey participants is as much as 8 percent higher than the figure presented six months ago. Market participants project that average household income will grow at a higher rate in 2006 than in 2005 – by approximately 12 per-

cent, and will amount to 2,425 litas per month, or 951 litas per household member.

The LFMI survey reflects a continued upsurge in both household investments and savings in 2005, as compared with 2004. While in 2004 the indicator of household investments was reduced, this time it has again been raised sizeably, although household savings continue to exceed the level of household investments. Market participants think that household savings soared and totalled 373.21 litas per month in 2005, compared to 283 litas per month in the year before. Household investments meanwhile amounted to 331.94 litas per month in 2005 - a growth of 66 litas per month, compared to 265 litas per month in 2004. Household savings accounted for 17 percent of household income and investments accounted for 15 percent.

One year ago market participants expected a 12-percent rise in household savings, but this time the prognoses were increased, and in the current survey they think that household savings edged up by nearly one-third in 2005. Judging by international standards, such tendency to save, which markedly exceeds investments, is not optimal. In specialists' view, the situation is not changing due to a lack of information about securities and their management, people's reluctance to risk and, as mentioned, their old habits. On the other hand, today people in Lithuania save not just for unplanned purchases or consumer durables, as they used to do for a long time, but instead for their holiday needs, hobbies, etc.

The higher indicators of loans, on the other hand, shows that people invest more often too. Since investments have long been seen as a more risky undertaking, the boom of investments can be interpreted as a sign of a growing consumer confidence – both in general economic performance as well as in credit institutions. An upsurge in household investments could be driven by the boom of the real estate market and the surge in prices of housing, also by a growing interest in life insurance. The investments are also augmented by fierce competition in both banking sector as well as financial lease market.

For this year, too, market participants provided higher forecasts for growth of household investments and savings, with the latter expected to go up by as much as one-tenth. Market participants predict that household savings and investments will rise at a similar rate this year: household savings are expected to grow by 12.4 percent and household investments will edge up by 12.7 percent in 2006. Savings - again - will

be slightly greater than investments, 419.45 litas per month and 374.12 litas per month respectively. Just as in 2005, savings will account for about 17 percent of overall household budgets, whereas investments will constitute a slightly smaller share – 15 percent.

The expectations of market participants in terms of corporate indicators have been modestly optimistic and have changed very inconsiderably for some time now. In the LFMI survey six months ago market participants forecast that the profit margin and return on equity would improve slightly, by a fraction of a percentage point. This time the corporate indicators have been raised once again, albeit not very substantially. According to the market participants, in the year 2005 the profit margin was on average 6.5 percent, while the return on equity reached 12.1 percent.

The LFMI survey indicates that the indicators of profit margin and return on equity should remain relatively unchanged in the year of 2006. Market participants predict that the average profit margin will go down slightly to 6.3 percent, while the return on equity will increase by a half of a percentage point to 12.6 percent in 2006. Unchanging, although modestly optimistic, expectations, are very likely related to the continued growth of the Lithuanian economy, rising domestic demand and the benefits of the membership of the EU. A growing demand for, and costs of, skilled labour and a shortage of qualified workers may have had an adverse impact on corporate indicators.

The LFMI surveys show that the share of reinvested profits increased steadily from 1997 until 2001, but also that this trend was reversed in 2002 and since then remains largely unchanged. According to market participants, the proportion of reinvested profits averaged 46 percent in 2005, down from 49 percent a year before, and as much as 20 percentage points lower than in 2001 (66 percent). Market participants lowered their forecast since the end of the last year, when they predicted the reinvested profits to remain at 49 percent. After a lower estimate of 2005, market participants expect the reinvestment indicators to go back to the previous years' levels. They think that reinvested profits will increase by three percentage points and stand at 49 percent at the end of 2006.

The tendency of prolonged indicator stagnation can be directly linked to the changes in taxation in 2002, more specifically the decision to apply profit tax to all investments. During the years when the best indicators of reinvested profits were recorded (1997-

2001), investments were not being taxed. As soon as the taxation laws had been changed and the new tax started to be applied, the companies' reinvested profits, according to the market participants, plummeted, and have not recovered since. A more noticeable drop of reinvestments to 46 in 2005 could also be related to debates about changes in taxation. The solidarity tax, in particular, could have had a strong negative impact, since it was introduced after the companies had already planned their finances for the year ahead. It is possible, that aiming to keep a fiscal balance, companies chose to lower their share of reinvestments.

Although the share of reinvested profits, according to the LFMI survey participants, shrank, innovation processes did not slow down in 2005. According to market participants, expenses on research and development (R&D) accounted for 6.2 percent of companies' total expenses in 2005, which is a little more than in 2004 (5.9 percent), but less than was expected in the previous survey (6.9 percent), and much less than in 2001 (7.2 percent).

The 2006 forecasts are less optimistic, the share of expenses for R&D is expected to decrease. Market participants think that the share of expenses on research and development will be reduced to 6 percent of total expenses in 2006.

The LFMI survey shows that the cost of borrowing from commercial banks decreased slightly at the end of 2005, as compared to the end of 2004. According to market participants, at the end of 2005 loans up to one year in litas 5.3 percent, while loans for more than one year cost on average 5.2 percent, as compared to 5.5 percent in 2004. This year the costs are expected to grow to 5.6 and 6.1 percent respectively.

In addition to bank loans, lease and factoring are getting increasingly popular. The lease and factoring portfolios account for an increasingly bigger proportion of bank loans (including bank loans extended to other banks and financial institutions) and their rate of growth is as high as that of bank loans.

* * *

The next survey will be conducted in the second half of 2006 and will show if and how market participants' expectations for the year 2006 will change and what trends are expected in 2007.

TYRIMO EKSPERTAI/SURVEY PARTICIPANTS

Aleksandras Abišala (*UAB A. Abišala ir partneriai*); Eglė Adomavičienė (*UAB „Danisco Sugar“*); Saulius Bačauskas (*APB „Apranga“*); Antonis Balkūnas (*UAB „Vokė – III“*); Andrius Bogdanovičius (*UAB „InfoBankas“*); Algirdas Bučas (*AB „Invalida“*); Algė Budrytė (*AB „SEB Vilniaus bankas“*); Nerijus Dagilis (*UAB „Hermis Capital“*); Nerijus Datkūnas (*UAB „Omnitel“*); Vitalija Freitakaitė (*UAB „Javinė“*); Darius Janulevičius (*UAB „Hermis Capital“*); Algirdas Kateiva (*„KLASCO servisas“*); Sandra Klimienė (*UAB „Baltijos baldų grupė“*); Rimantas Kraujalis (*UAB „Eksma“*); Renata Krikščiūnaitė (*Barono TŪB „Salda“*); Kęstutis Kvainauskas (*advokatų kontora Miškinis, Kvainauskas ir partneriai*); Kęstutis Lazdauskas (*UAB „Sostena Auto“*); Kęstutis Liubinas (*AB „Vernitas“*); Rolandas Markevičius (*UAB „Algoritmų sistemos“*); Vytautas Meištas (*AB „Ragutis“*); Remigijus Mielinis (*UAB „Armila“*); Šarūnas Nedzinskas (*AB „Lietuvos draudimas“*); Kristina Ostrauskaitė (*UAB „Inta“*); Artūras Papkovas (*UAB „Ranga IV“*); Arūnas Pasvenskas (*AB „Klaipėdos kartonas“*); Raimondas Paulavičius (*investicinis holdingas „MG Baltic Investment“*); Sigitas Petraitis (*UAB Žabolis ir partneriai*); Vita Petrošienė (*AB „Mažeikių nafta“*); Dijana Pėlikienė (*AB „Klaipėdos nafta“*); Raimondas Rajeckas (*AB „Valmeda“*); Daiva Rakauskaitė (*UAB „Strata“*); Vaidas Repečka (*AB „YIT Kausta“*); Rimantas Rudzkiš (*AB bankas „NORD/LB Lietuva“*); Vaidas Savukynas (*APB „Apranga“*); Vytautas Silevičius (*UAB „Doleta“*); Dalijus Skietris (*AB „Audimas“*); Saulius Stelinis (*AB „Žemaitijos pienas“*); Apolinaras Škikūnas (*UAB „Tilde informacinės technologijos“*); Vaclovas Šleinota (*AB „Vilniaus vingis“*); Daiva Šlekienė (*UAB „Senukų prekybos centras“*); Rimantas Šukys (*AB „Lietuvos energija“*); Rimantas Tuskevičius (*UAB „Eko Rivi“*); Gintas Umbrasas (*UAB „Ekonominės konsultacijos ir tyrimai“*); Eugenijus Urlikas (*AB „Kauno tiltai“*); Diana Ūselytė (*FMI „Finasta“*); Mindaugas Vaičiulis (*Finansų analitikų asociacija*); Remigijus Vainius (*UAB „Senjorų rezidencija“*); Rimas Varanauskas (*UAB „Baltijos baldų grupė“*); Jonas Varkauskas (*UAB „If draudimas“*); Vytautas Vasilčikas (*UAB koncernas „ALGA“*); Kastytis Jonas Vyšniauskas (*UAB „Sulinkiai“*).

LIETUVOS LAISVOSIOS RINKOS INSTITUTAS
LITHUANIAN FREE MARKET INSTITUTE

LIETUVOS EKONOMIKOS TYRIMAS 2005/2006 (2)
A SURVEY OF THE LITHUANIAN ECONOMY 2005/2006 (2)

Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Žalgirio g. 90, LT-09303 Vilnius